

ITE

TAIDETTA
UUDELTAMAALTA

MITÄ ITE-TAIDE ON?

ITE-taide on suomalaista visuaalista nykykansantaidetta. Se on yksilöllistä ja omaperäistä ilmaisuja, joka usein leimaa tekijänsä koko elämäntapaa ja värittää hänen arjen ympäristöään. Lyhene ITE muodostuu sanoista ”itse tehty elämä”. ITE-taiteen tekijät rakentavat taiteensa avulla koko elämäänsä, ja taide antaa heille syvää merkityksellisyyden tunnetta.

SEURAA NÄITÄ KANAVIA

Maaseudun Sivistysliitto www.msl.fi/itetaide

Facebook: @ITE Uusimaa ja @ITE-taide

Instagram: @itetaide

ITE-taide Finna-palvelussa: www.maaseudunsivistysliitto.finna.fi

ITE-TAIDETTA UDELTAMAALTA

ITE Uusimaaseutu – Paikallisuuden lumovoimaa matkailuun -hankkeessa (2022–2024) Maaseudun Sivistysliitto kartoitti uusmaalaisia itseoppineita nykykansantaiteen tekijöitä sekä muita paikalliskulttuurin ja maaseutuperinteen kiinnostavia ilmentymiä. Hanketta rahoittivat Uudellamaalla toimivat Leader-yhdistykset Euroopan maaseuturahastosta.

ITE-KARTOITUSTEN TULOKSIA

Vuosina 1998–2024 toteutetussa kartoitustyössä yleisö on lähettänyt yli 2 500 vihjettä itseoppineista taiteen tekijöistä. Taiteilijakartoituksia Maaseudun Sivistysliitto on tehnyt noin 1 100, julkaisuja on ilmestynyt 17 ja näyttelyjä on toteutunut kymmenittäin. ITE-taidekokoelmassa on yli tuhat teosta. Finna-tiedonhakupalveluun on talletettu runsaat 9 000 valokuvaa.

UUDENMAAN
ITE-KARTTA

VIRTUAALIVIERAILU
ELIS SINISTÖN
VILLA MEHUUN

TAIDETTA
UUDELTAMAALTA

LUKIJALLE	4
ITE-ILMIÖITÄ	6
Akateeminen ITE-taiteilija – odottamaton paradoksi	7
Kun kivi kohtaa kulttuurin	13
TAITEILIJAT	22
JAAKKO STICK Kaikki alkaa ihmettelystä	23
ELIS SINISTÖ Realismi, romantiikka ja mystiikka	26
JOHANNES SETÄLÄ Lohjansaaren shamaani	35
PEKKA HELENIUS Rautaiset mielen vapauttajat	39
JARMO SUOJÄRVI Korvasienicowboy kaupungissa	42
LEENA JA ESKO NIO Säkenöivät niityt	47
HEIKKI MERILÄINEN Mestarin kädestä	51
AHTI TYYSSTERI Mestareiden hiipuvat sukupolvet	56
KNUT SUNDBERG Se toinen tullimies	60
BENNY UHLENIUS Fagervikin torpan mystinen puutyömiies	62
SIRKKA TURKKI Itse tehty elämä ja elämästä tehty taide	66
ERKKI NOUSIAINEN Näkijä, jolla oli syvempi yhteys	68
ANNA PENTTILÄ Nukkavierumetsä meni nettiin	71
KALEVI PÄIVÄRINTA Kaikki muuttuu, mutta äijät ovat entisellään	75
HENRI VIINIKANOJA Rättärikultti – tai ainakin siihen suuntaan	78
PIA JAAKKOLA Kumi Ukko, Nurmijärven suuri humanisti	82
GREGER GRÖNHOLM Uuden polven ulkopuolinen	84
TUTKIJOILTA	88
MAX RYYNÄNEN ITE-taide, institutionaalinen hybridi	89
JUHA KERE ITE-taiteilijoita ja tutkijoita	95
HEINI HEIKKILÄ Sosiaalinen media ja internet uutena ITE-taiteen takapihana	98
VELI GRANÖ ITE-taide täytti kaksikymmentä vuotta – miten sitten kävi?	104
ITE-MATRIKKELI	112
KIRJOITTAJAT	128

ITE-TAIDETTA UUDELTAMAALTA © Kirjoittajat, valokuvaajat, Maaseudun Sivistysliitto
PÄÄTOIMITTAJA JA KUVATOIMITUS Veli Granö. **JULKAISUN TYÖRYHMÄ** Raija Kallioinen, Helka Ketonen, Lauri Oino ja Veli Granö. **ETUKANSI** Jarmo Suojärvi: Korvasienikostaja. Kuva: Veli Granö **TAKAKANSI** Esko Nio: Esko ja Terttu laavun nuotiolla. Kuva: Veli Granö **ULKOASU** Marko Mäkinen. ISBN 978-952-7579-02-2. **JULKAISIJA JA KUSTANTAJA** Maaseudun Sivistysliitto. **PAINOPAikka** Tallinna Raamatutrükikoja OÜ, Tallinna (2024). **KIITÄMME TUESTA** Euroopan Unionin maaseuturahasto / Hämeen ELY-keskus, Leader-ryhmät EMO ry, Pomoväst ry, Silmu ry ja Ykkösakseli ry sekä Keskitien Säätiö.

Markku Tuominen. Vapaudenpatsas. Puuveistos. Kuva: Veli Granö.
 Edellisellä sivulla Heikki Meriläisen puuveistos. Kuva: Veli Granö.

Tämä on seitsemästoista ja ehkä viimeinen suomalaisen kulttuurin ainutlaatuista erityispiirrettä, ITE-taidetta, esittelevä kartoituskäytäntö. Ensimmäinen maakuntakartoitus dokumentoi Varsinais-Suomen ITE-taidetta, ja nyt kun ollaan Uudellamaalla, on koko Suomi kuljettu läpi. Kartoittajat ovat tavanneet ja haastatelleet runsaat 1100 taiteilijaa. Varmasti sydänmailla ja kerrostalojen kätköihin jäi taiteilijoita, joita emme löytäneet, mutta tämäkin on melkoinen saalis. Kerättyä aineistoa voi luonnehtia jokseenkin kattavaksi kuvaukseksi suomalaisen nykykansantaiteen olemuksesta.

Kartoitushankkeiden sivussa Maaseudun Sivistysliitto on myös kartuttanut taidekokoelmaansa. Pääosin lahjoituksina kertynyt aineisto käsittää satoja ITE-taiteilijoiden maalauksia, piirroksia ja veistoksia. Uudeltamaaltakin kokoelma sai täydennystä muun muassa Ahti Tyysterin puuveistoksista. Kokoelma on tallennettuna K. H. Rendlundin museoon Kokkolaan, joka piti yllä maan ainoa ITE-museota vuosina 2009–2022. Museo esitteli ITE-taidetta kotimaiselle yleisölle mutta sai myös kansainvälistä arvostusta toiminnastaan. Kartoitusten päättymisen alakulua lisää se, ettei maassa ole enää suomalaisen ITE-taiteen vakiintunutta esittelijää.

ITEn vuosikymmenet

Koska ITE-hanke käynnistyi jo yli kaksikymmentä vuotta sitten (1998), piirtää vuosien työ myös kuvaa ITE-taiteen historiallisesta muutoksesta. Olemme nähneet Euroopan unioniin liittymisen aiheuttaman maaseudun elinkeinojen rakennemuutoksen, sekularisaation, kaupungistumisen ja massaviestinnän – viimeisimpänä internetin – vaikutukset kansan visuaaliseen kulttuuriin.

Uudenmaan kartoitus tarjosi hyvän näköalan nykykansantaiteen uusiin muotoihin, ottaahan eteläinen Suomi ehkä nopeimmin mallia kulttuurin suuria muutosvirroista. Millainen on siis ITE-taiteen tulevaisuus – tai onko sitä?

ITE-taide on aina kukkinut parhaiten eristyneisyydessä ja syrjäseutujen metsien reunoilla, missä uurastaa tietysti edelleenkin runsas ITE-taiteen tekijäjoukko. Täällä etelässä asutus on tiiviimpää, ihmisten väliset kohtaamisen helpompia ja luovuuteen on tarjolla monia muitakin mahdollisuuksia. Kun elämä on kiivastahtisempaa, muut kiireet vievät ehkä huomion, ei ole aikaa tai tarvettakaan syventyä taiteen maailmoihin. Täällä ITE-taidetta olikin väkilukuun nähden vähemmän.

Suomalainen kansanluovuus ei ole silti katoamassa urbaanissakaan ympäristössä, mutta se muuttaa kyllä muotoaan. Suomalaiset ovat aina omaksuneet innolla kansainvälisiä vaikutteita – joskus jopa hämentävän kriitikittömästi. Ehkä pienen kulttuurin pitäisi yrittää säilyttää kansallinen omaperäisyytensä, mutta miten käy, jos kaiken jatkuvuuden perusta, nuoret, ovat hupenemassa, ja lähes jokaisella heistä on kädessään aina avoin pieni ikkuna kansainvälisen kulttuurin kaikkiin latteimpiin saavutuksiin?

Vuoden ITE -tunnustus

Suurissa kaupungeissa on aina unohtuneita takapihoja. Nuoret löytävät ne retkillään ja joskus rakentavat niille yhteisin ponnistuksin oman kulttuurinsa keskuksen. Tällainen paikka oli Suvilahden DIY-skeittipiisto, joka nousi kansainvälisesti tunnetuksi, suorastaan skeittaajien mekaksi. Helsingin kaupungin vihamielisyys omaehtoista ruohonjuuritason kulttuuritoimintaa kohtaan koitui tämänkin paikan kohtaloksi. Tontti luovutettiin kaupalliselle rakennushankkeelle, ilman kaupunkilaisten tai nuorten mielipiteen kuulemistä. Päätös oli rikkaan kaupunkikulttuurin ja yhteisöllisen luovan energian katkera tappio.

Vuoden ITE-taiteilijan valinnan sijaan Maaseudun Sivistysliitto luovutti tällä kertaa Itse Tehty Elämä-tunnustuksen Hakkilan konttikylän yhteisölle. Se on esimerkki paikasta, joka mahdollistaa nuorten ja vähän vanhempienkin omaehtoisen kulttuuritoiminnan ilman häätö- tai purku-uhkaa. Hakkilan konttikylä on

esimerkki uudenlaisesta kansainvälisen tyylin yhteisöllisestä kulttuuritoiminnasta. On vielä avoin kysymys, onko konttikylä mahdollisuus ITE-taiteelle. Se riippuu myös siitä, miten ITE-taide tulevaisuudessa määritellään.

Muuttuva kansa, muuttuva ITE

Kuten olemme tilastoista huomanneet, Suomen kantaväestö kutistuu hämmästyttävällä vauhdilla ja korvautuu samalla tänne muualta tulleilla. On selvää, että samalla suomalainen kulttuuri tulee muuttumaan. Olisimme halunneet näyttää tässä kirjassa tämänkin muutoksen ensi merkit, mutta emme valitettavasti tavoittaneet yhtään uussuomalaista ITE-taiteilijaa. Varmaan heitäkin täällä jo on? Ehkä perinteinen suomalainen itse tekemisen kulttuuri voisi rohkaista heitäkin luomaan taidettaan, ja monella heistä olisikin todellinen Itse Tehdyn Elämän tarina kerrottavanaan.

Me Uudenmaan alueen kartoittajat, Heini Heikkilä, Susanna Kankare ja allekirjoittanut, huomasimme täällä muutamia ennennäkemättömiä ITE-ilmiöitä. Etelä-Suomeen on kasautunut monenlaista pääomaa, ja väki on koulutetumpaa kuin monilla muilla alueilla. Oli silti yllättävää löytää korkeasti koulutettuja ITE-taiteilijoita. Heille taiteen teon leikkisyys oli luontevaa jatkoa muille älyllisille harrastuksille. ITE ei siis ole vain maaseudun ITE-intellektuellien taidetta, vaan kaikkien viisaiden ja rohkeiden kuvilla ajattelijoiden taidelaji.

Toinen uusi piirre, jonka kohtasimme, oli ITE-taiteen tunnettuus ja monien taiteilijoiden tietoisuus ITE-ilmiöstä. Muiden esimerkki oli innostanut uusiakin tekijöitä luomisen polulle, mutta esikuvat olivat myös vaikuttaneet ilmaisun kieleen. Aiemmin jokainen ITE-persoona oli itsellinen, lähes kokonaan ilman tietoa taiteen perinteestä ja erityisesti täysin tietämätön muista ITE-taiteilijoista. Yhdysvalloissa taiteen kaupalliset markkinat ovat muokanneet outsider-taiteesta suorastaan markkinoille tehtävää sarjatuotantoa; voisiko Suomessakin kehitys mennä tähän suuntaan? Onneksi suomalainen ITE-taiteilija

on kuitenkin edelleen useimmiten individualistinen vastarannan kiiski ja haluaa hiihdellä taiteenkin teos- sa omia latujaan.

ITE – taiteen uusi mahdollisuus?

Jos Uudenmaan taiteilijat edustivat hyvin erilaisia kansankerroksia, on itse Uusimaakin erityisen moni-ilmeinen ja väeltään kirjava. Monessa aikaisemmassa kartoituksessa on ollut helppo verrata alueen taidetta maakunnassa vallitsevaan elämänrytmiin ja kanssakäymisen henkeen. Täällä Uudellamaalla se on vaikeaa. Alueella on vaurasta maaseutua, valtakunnan rikkaimpia asuinalueita, mutta myös ripaus maaseutua pienine tiloineen. Uusmaalaisuutta ei taida täällä kovin moni tunnustaa identiteetikseen, tuskin useimmat ovat edes kuulleet Uusmaalaisen lauluakaan. Monet muutkin kuin maahanmuuttajat ovat muualta tulleita. Ehkä Uusimaa ja tämä ITE-taidetta Uudeltamaalta -julkaisu näyttävät aavistuksen suomalaisen kulttuurin moninaisiin todellisuuksiin hajoavasta värikkästä tulevaisuudesta.

Mahdollisuudet ovat avoinna, ja ITE-taide voi olla jopa taiteen tulevaisuus. Melkein kaikki muu taide tehdään nykyään instituutioiden suojissa ja riippuvaisena niiden hyväksynnästä. ITE-taide on usein taiteelliselta muodoltaan lähes määritelmien ulkopuolella. Katsoja on teosten äärellä joskus ymmällään: Onko tämä ITE-taidetta tai ylipäätään taidetta lainkaan? ITE-taide etsii pelotta muotoaan ja voi olla avantgarden viimeinen mahdollisuus. Avantgarde – provokaatio, yllätys ja taiteen uudistuminen – on ollut jo pitkään vaikeaa, suorastaan mahdotonta.

Niin kuin Max Ryyänen tämän kirjan artikkelissaan kertoo: se, että taide on nyt kahlittuna institutiioihin, on vain historiallisen sattuman tulosta. Jos asiat olisivat menneet toisin, voisi kaikki taide olla vapaata – siis ehkä ITE-taidetta. Kuten epävarma aikamme pandemioineen ja sotineen on jo osoittanut: kaikki voi muuttua hetkessä toiseksi. Toivotaan, että seuraava muutos, jos se on tullakseen, on hyväksi meille, taiteelle ja koko maailmalle.

Porvoossa 8.4.2024 Veli Granö

AKATEEMINEN ITE-TAITEILIJAJA - odottamaton paradoksi

Uudeltamaalta löytyi vähemmän ITE-taidetta kuin asukasmäärä olisi lupailut. Siihen on syynsä. Ehkä alueen asukkaiden korkea koulutustaso on turmellut ajattelun aitoutta, ehkä jopa tehnyt joukosta tasapäisempää? Löysimme kuitenkin taiteilijoita, joiden kohdalla ennako-odotukset pettivät täysin. Uudellamaalla työskentelee nimittäin diplomi-insinööri- ja tohtoritasoisia ITE-taiteilijoita. Heidän esimerkkinsä näyttää, miten ITE-taide voi johdatella leikkivän älyn aivan arvaamattomille poluille.

Psykologi Pirkko Lahti on julkisuudessa näkyvä hahmo, uuttera mielenterveystyön edistäjä. Lahdesta kertovien vakava-aiheisten lehtijuttujen valokuvissa vilahtelee usein hilpeää taidetta. Lahti on luovan elämänsä puolestapuhuja, ja hän jos kuka tuntee omaehtoisen ITE-taiteen merkityksen ja elämää kannattelevana voimana.

Ihastuttava pieni harmaa mökki Lohjalla, tai tavaltaan Arabiassa Välimeren takana, kiemurtelevan, joutsenperheen asuttaman joen varrella rehevissä maalaismaisemissa, on psykologi, filosofian lisensiaatti ja Suomen Mielenterveysseuran pitkäaikaisen toiminnanjohtajan Pirkko Lahden matkamuistojen, piharakennelmien, tähtitornien ja puuveistosten pesä, lukemattomien vieraiden monien muistojen kesäpaikka ja elvyttävä lepopaikka.

Kiskossa 1941 syntynyt Lahti ei koskaan nähnyt isäänsä, joka kuoli jatkosodassa luotisateeseen kiivetessään aidan yli. Yksin lasten kanssa jäänyt äiti oli toimelias nainen, joka tarttui kaikkiin toimiin, oli

Pirkko Lahti teki vanhasta muuntamosta tähtitornin. Rakennuksen alakerrassa on pitkuinen kuntosali.

Monet Olli Rädyn teokset antavat uuden elämän kaatuneille puuvanhuksille.

kyseessä sitten rakennustyöt tai keittiön askareet. Niukan ja tiukan sodanjälkeisen ajan ja juuresten sitkeyttämien Lahden muistoihin kyläyhteisön ja kylän lasten saumaton kaiken yhdessä tekeminen ovat jättäneet lämpimän jäljen. Lahjakas ja urheilullinen lapsi pääsi etenemään keskikouluun ja yliopistoon, josta tie on vienyt maailmalle ja yhteiskunnallisesti merkittävään asemaan.

Tarmo, toiminta, huumori, äly ja lämpö täyttävät kodikkaan ja lämpöisen tuvan ja Lahden olemuksen. Piha on täynnä Lahden ja muiden taiteilijoiden hirsi-rakennelmia ja eläinhahmoja, suuret lehmät seisovat tontin reunassa, kasvissyöjän pinkki betoninen *Al-lihopa*-porsas toivottaa kaikki terveilleksi, leikkisät, keinuhevosmaiset kissat ja hevoset toimivat kukkasten penkkeinä, karhu nököttää kalliolla, tuttavien ja

hahmojen kirjomat toteemit ja matkoilla nähtyjen mukaiset alkuperäiskansojen hautamuistomerkit seisovat seinää vasten, esiintymislavan ja nurmiksoon porrastetun katsomon viereen on viritelty hoilaava puusta veistetty kuoro, ja vanhasta muuntajasta on rakentunut tähtitorni, jonka alakerrassa on kuntosali ja yläkerrassa ikkuna yötaivaalle.

Vehreältä ja kauniilta pihamaalta löytyy pyöreä huvimaja nimeltään *Ilotalo*, ja sisällä mökissä on nostalgisilla ja hoitavilla 50-luvun tavaroilla sisustettu *Alzheimer-huone*. Lämpöpumpun päälle Lahti on rakentanut suojaksi puusta talon, jonka etuovesta tulee toinen talo, jonka etuovesta tulee toinen talo. Maatuskamaisiksi suunniteltu rakennelma olisi kuitenkin tukkinut polun, joten se oli sitten jäänyt siihen. Tien vieressä seisoo puuveistos *Androgyyni*, jonka toinen puoli on nainen ja toinen mies. ”Jokaisessa meissä on miestä ja naista. On kysymys siitä, miten siihen kukin suhtautuu”, Helsingissä muuten asuva Pirkko Lahti sanoo. Hän aikoo olla mökillä vielä 85-vuotiaaksi. Sen jälkeen Vallilassa odottaa jo toinen mökki.

Lahden pihamaalla mikään ei ole viimeisen päälle, vaan persoonallista ja itse tehdyn näköistä – vaikka kaikki on uskomattomalla tarmolla ja elämänoimalla hyvin hoidettua ja kaunista. Pirkko Lahden ympärillä on käsittämätön määrä peruskallion lujutta, männyn sitkeyttä, kesätuulen leppeyttä, leikin lämpöä – vanhan ajan kunnan energiaa, jonka ei soisi katoavan koskaan.

Diplomi-insinööri Olli Rätyn vaihto kovan teknologian taiteeseen. Hän on edistänyt oman taiteilijantyönsä lisäksi monien muidenkin taiteilijoiden uraa. Hän on järjestänyt näyttelyitä, ostanut kollegojen teoksia ja koonnut myös persoonallisen taidekokoelman.

Olli Rätyn (1938) aloitti harrastajataiteilijaisänsä innoittamana maalaamisen ja piirtämisen jo pikkupoikana. Isä oli sotainvalidi eikä enää paljon muuhun kuin taiteeseensa pystynyt. Olli oli lupaava taiteilijanalku. Helsinkiin Nuorten näyttelyyn hänen maalauksensa pääsi 1966. Taiteilijanura ei ollut silti siihen aikaan mikään oikea vaihtoehto. Rätyn valmistui elektroniikan alan diplomi-insinööriksi ja eteni työurallaan vaativiin tehtäviin. Hän teki

Joihinkin Olli Rädyn teoksiin liittyy visuaalinen arvoitus. Montako kasvoprofiilia tässä teoksessa on? Ehkä niitä on ainakin neljä? Älyllinen arvoituksellisuus on hyvään taiteeseen liittyvä ominaisuus. Rätyn on kehittänyt arvoituksellisuutta omintakeisesti leikkiliseen suuntaan.

1970–80-luvuilla pioneerityötä tietotekniikan ja puolijohde-elektroniikan opettajana ja VTT:n tutkijana. Ura huipentui Ammattikasvatustieteiden virkamiehenä. Tehtävä oli tärkeä, mutta Tampereen koulutuskeskuksessa riitti myös kokouksia ja seminaareja. Noiden pitkien istuntojen aikana alkoivat lapsuudesta asti mielessä pyörineet kuvat taas hiipiä esiin. Kokouspapereihin ilmestyi piirroksia ja teossuunnitelmia.

Rätyn livahti eläkkeelle vuonna 1998 heti, kun siihen tarjoutui mahdollisuus, ja ryhtyi kokopäiväiseksi taiteilijaksi. Vuosien mittaan kokouspiirroksia oli kertynyt sadoittain, ja ne olivat valmiina odottamassa

kunnianhimoisempaa toteutusta. Luonnokset alkoivat muuttua öljymaalauksiksi ja veistoksiksi.

Kesäpaikan vanhaan navettaan Virroille rakennettiin uuden isännän ateljee ja galleria. Vuosien mittaan gallerian toiminta laajeni, ja Taide-Art Nuuttilasta kehittyi varteenotettava, toistuva kesänäyttely monine taiteilijoineen. Pian toiminta oli kansainvälistä, ja osa taiteilijoista tuli paikalle kaukaakin ulkomailta. Vilkas näyttelytoiminta Virroilla loppui 2016. Kun isäntäväki siirtyi seuraavana vuonna Loviisaan, jäi Nuuttilan kohtalo seuraavien sukupolvien käsiin.

Olli Rätyn on ahkera taiteentekijä. Hän maalaa tauluja, veistää isoja puuveistoksia, sahaa vanerista hauskoja hahmoja ja on opetellut keramiikkitekoa. Hänen aiheensa vaihtelevat, mutta yhdistävänä tekijänä voisi pitää teosten halua esittää kysymyksiä yhdessäolosta ja sen mahdollisuuksista. Maailmassa on meneillään suuria ja vaikeita historian käännteitä. Rätyn kommentoi eräässä maalauksessaan siirtolaisten kohtaloa: he hukkuvat saman uimarannan edustalla, missä ”me” vietämme aurinkoista lomaamme. Vakavia aiheita siis, mutta tämänkin tragedian Rätyn katkee iloisten väriensä taakse. Hänen työnsä ovat värikkäitä ja tuovat mieleen jopa lastenkirjan tai tiivolin hilpeiden. Ehkä se kuvaa hänen perimmäistä optimismiaan? Monet teokset kuvaavat elämänpuuta tai kasvavat muuten vaan alhaalta kohti korkeuksia – aivan kuin hentoiset kasvit. Muutamissa teoksissa pikkuinen mies kannattelee hartioillaan ihmisten ja eläinten pinoja. Maailman kannatteleminen taakka ei häntä vaivaa, saahan hän kannatella selässään iloisten ystävien joukkoa. Ehkä ystävytteen perustuva yhteisö voi pelastaa kaatumassa olevan maailman.

Olli Rätyn teki näyttävän ammatillisen uran, mutta se on enää kaukainen muisto menneisyydessä. Elämänsä merkityksen hän näkee ITE-taiteessaan.

Arkkiatri Risto Pelkonen on paitsi Suomen lääkärin arvoitettu patriarkka, myös ITE-taiteen vankkumaton puolestapuhuja ja ITE-taiteilija itsekin.

Risto Pelkonen (s. 1931) alkoi veistää kaarnasta hahmoja ensin lapsenlapsiensa leikkeihin. Myrskyn pudottamasta kilpikaarnan palasta syntyi nukkekoti ja sinne

Risto Pelkonen veistelee kaarnakansaa kesämökillään Saimaan saarella.

asukkaat: muumeja, Aku ja Mikki, Viivi ja Wagner. Lastenlasten kasvettua ohi nukkeleikki-ään Pelkonen ei kuitenkaan malttanut luopua kaarnahahmoistaan. Tuohelan kylän väkeä alkoi syntyä lisää, eikä loppua näy vielääkään. Asukkaita on jo yli kaksisataa.

Tuohelan kylän juuret löytyvät Pelkosen omista lapsuudenkokemuksista. Pelkosilla oli Neuvostoliitolle luovutetussa Karjalassa, Laatokan rannalla Jaakkiman Sorolan kylässä suuri sukutila, Annalan kartano. Kartanossa ja sen sahalla oli työssä paljon kyläläisiä. Risto koki heidän olevan kuin yhtä perhettä. Suvaitsevainen ja leppoisa ilmapiiri vallitsi, elämä oli hyvää. Tämä tunne on siirtynyt myös Tuohelan kylään. Annalasta löytyi esikuvia Tuohelan kylän asukkaalle, tosin aluksi tiedostamatta tehtyjä.

Tuohelan kylässä asuu kaksi lääkäriä, kirurgi ja yleislääkäri. Pelkonen ei kuitenkaan tunnusta kumpaakaan heistä omakuvakseen. Kaikki Tuohelan asukkaat ovat samanarvoisia. Suuria ristiriitoja ei kylässä juuri ole, pientä nahinaa ja jännitteitä silloin tällöin. Lakiakin on tulkittu omin päin. Kyläpoliisi konstaapeli Salomon hyväksyy kotipolton, jos laatu on hyvä ja hän saa tilkkasen ikään kuin laadun varmistamiseksi. Tuohelassa ei ole pahoja ihmisiä. Jokaisella on tarinansa ja paikkansa yhteisössä. Runoilijan sanoin toinen on vain heikompi toista. ”Satuahan tämä tietysti on, mutta on siinä se ajatus, vähän tylsä opettavainen tarina, että erilaisuudesta versoo hyvä elämä. Kaikki ovat yhtä ja tulevat toimeen keskenään”, Pelkonen kertoo.

Tuohelan väki voi ilmaista menneen maailman ja sodassa menetetyt kotiseudun kaipuuta, mutta se julistaa myös toimivan yhteisön ja ihmisten välisten suhteiden tärkeyttä.

Tuohelan kylä sijoittuu 1950-luvun Suomeen. Pelkonen kokee 1950-luvun olleen hyvin kiinnostavaa aikaa. Sota oli päätynyt, ja hän eli nuoren miehen elämää jännitteitä täynnä olevassa ajassa. Toisaalta oli voitettavana sodan kauhut mutta toisaalta vallalla oli suuri optimismi ja tulevaisuudenusko. Pelkonen arvelee Tuohelan kylän sijoittumisen nykyaikaan olevan mahdotonta. Maailma on niin erilainen: ”Olen joskus ajatellut, että jos nyt tekisin nykyaikaisen Tuohelan kylän, niin minkä näköinen se olisi. Ei taitaisi tulla mitään. Tämä on niin mahdoton maailma, ettei sitä voi kuvata. Kylät ovat pirstoutuneet. Ei ole enää kirkko keskellä kylää niin kuin ennen. Tuohelan kylän uudessa keskustassa olisi bensa-asema ja kaljabaari, laatikon muotoinen marketti ja parkkipaikka.”

Tuohelan kylän asukkaat merkitsevät arkkiastrille luomisen iloa. Omilla käsillä ja ajatuksilla syntynyt tarina antaa mahdollisuuden luovaan joutenoloon. ”Mutta pidentääkö se omaa elämäni, sitä en tiedä, eikä se ole ollut tavoitteenakaan. Elämänlaatua kaarnan veistäminen varmasti parantaa, iloa tuottaa eikä häiritse ketään. Se riittää”, toteaa ITE-taiteilija, arkkiastrin Risto Pelkonen nöyrästi.

Tuohelan kylän herrasväkeä.

KUN KIVI KOHTAA KULTTUURIN

ITE-taiteilija käyttää materiaalinaan sitä, mikä käsillä on: maanviljelijä maatalan vanhoja romuja, metsuri puupöllejä, ja moni tekee visuaalisia ihmeitä aivan joutavasta roskasta. Uudenaaman rannikko on hyvin kivinen ja kallioinen. Niinpä myös monen rakentelijan katse on osunut kiviin, eikä ihme; kivistä rakentamisella on täällä Pohjolassa vuosituhantiset perinteet. Kivistä on kasattu pyhiä seitoja ja röykkiöhautoja, myöhemmin samat kivet nousivat kirkkojen muureihin, maatilojen aitoihin ja sotalinnoituksiin.

Elämää kivilinnassa

Kati Sinenmaa eli Tampereella rosoista elämää kunnes pelastautui 1990 luvun alkupuolella varsin epätodennäköiseen paikkaan: Helsingin yliopistoon opiskelamaan teoreettista fysiikkaa, matematiikkaa ja tähtitiedettä. Mutta jos on taipuvainen addiktioon, voi liika tiedekin suistaa elämän raiteiltaan. Hän jättyi 1995 asunnottomaksi, löysi retkillään Pasilasta teiden ja radan väliin unohtuneelle pienen metsäsaareskeen, teki siihen teltanpaikkansa, mieltyi outoon ”saareensa” ja jäi sinne. Elämällä ei ollut enää suuntaa, mutta kädet kaipasivat tekemistä. Sinenmaa alkoi kaivaa kuoppaa, piilopaikkaa ruokavarastolleen. Kuoppa syveni, ja maan uumenista nousi ylös kiviä. Vähitellen nelimetriseksi syventyneen kuopan partaalle alkoi kohota linnanmuuri ja sen jatkeeksi yhä monimutkaisempia kivirakennelmia.

”Jo melko varhain, ainakin teinistä saakka muistan nähneeni unia, missä olin metsässä... Samainen uni seurasi minua, vaikka muutin usein ja vaihdoin paikkakuntiakin.

... uni päättyi siihen, että Unimetsän kaakkoiskulmaan tuli valtava tulva. Se oli huikea hyökyaalto, joka peitti kaiken alleen. Eräänä aamuna heräsin Kivilinnassa ihan paniikissa, kun tajusin niiden unien tulleen toteen. Se oli ihan sama paikka kuin missä olin ollut niissä lapsuuden unissani. Siihen ne unet loppuivat.”

Sinenmaalla ei ollut apunaan muita työkaluja kuin lapio, kanki, sorkkarauta ja pieni kärry. Niiden avulla hän pystyi kuitenkin kaivamaan esille ja siirtelemään jopa satojen kilojen painoisia kiviä. Suuren kiven siirtäminen ei onnistu pelkällä voimalla, se on aina myös älyllinen ja henkinen haaste. ”Kivissä on elämä itsessään, se elämä mikä meissä kävelee, se lepää, nukkuu kivissä. Niille täytyy puhua kauniisti, niin ne nousevat ilmaan.”

Sinenmaalla ei ollut mielessään mitään etukäteissuunnitelmaa, ei ideaa linnasta tai sen muodosta. Hän halusi vain kasata kiviä kohti korkeuksia, koska

Kati Sinenmaa on pystyttänyt linnanpihalle ”kuva-albumin”. Päivätyt valokuvat antavat kauan sitten hylätylle paikalle historian ja liittävät sen tekijänsä elämäntarina.

Pasilan kivilinna lokakuussa 2023.

se oli hauskaa, ja fyysinen työ antoi hänelle ilon ja onnen hetkiä, joita aikaisemmat elämänvaiheet eivät olleet tarjonneet. Vuosia myöhemmin hän huomasi ilmakuvausta, että linna ympäröivän muurin ääri-va muistutti hämmästyttävästi briljanttihioutun timantin muotoa. Linnan muodon syntyminen ilman suunnitelmaa oli hänestä todiste geneisissä piilevästä rakentamisen taidosta. Sinenmaa koki olevansa yksi metsänsä eläimistä – siinä kuin muutkin taitavat pesänsä rakentajat tai vierailuillaan häntä ilahduttaneet otukset. Hän ymmärsi, että jokaisessa ihmisessä on geneettinen pesänrakennustaito, jonka toteutumista estää ainoastaan ”uskonnollisen muodon saanut rahatalous”.

Linnan syvässä kellarissa Sinenmaa säilytti kauan roskiksista dyykatuista mansikoista, omenoista ja banaaneista tekemäänsä hilloa. Puolet hedelmistä hän oli jakanut metsän eläimille. Linnassa asuessaan Kati Sinenmaa löysi kaiken elämiseen tarvittavan, ruuan ja vaatteet, lähiluonnosta ja roskiksista. Hän koki olevansa onnellinen, vailla huolia ja murheita. Hänellä oli kaikkea mitä ihminen tarvitsee.

Kati Sinenmaa teki kiviä siirrellessään myös älyllistä työtä. Hän havainnoi yhteiskuntaa ja sen lainalaisuuksia. Tiheään metsäsaarekkeeseen ei nähnyt ulkopuolelta, se näytti läpipääsemättömältä tiheiköltä, mutta ulkomaailma näkyi lehtien välistä selkeästi.

Hän näki linnastaan Pasilan muutoksen, vanhojen rakennusten vaihtumisen uusiin, luonnon ja suurten kallioiden häviämisen. Hän näki modernin maailman vääristyneisyyden, sen vihamielisyyden ja vierauden. Hänen kivikautinen elämäntapansa kyseenalaisti keinotekoisien, teollisen kulttuurin ja sen ympärille kehittyneet järjestelmät.

Kivilinnan viholliset

Kati Sinenmaa ei kokenut olevansa luvatta vieraalla maalla – kivet oli kaivettu tästä maasta ja myös jäivät tähän – ja rakennuslupaakaan ei tarvita, koska

kyseessä ei ole rakennus, vaan taideteos. Ja kuinka harhaista ihmisen olisikaan väittää omistavansa vuosisimiljoonien ikäiset kivet ja ikuisen maan? Sinenmaa kyseenalaisti, hyvin perustelluilla eettisillä valinnoilla ja omalla valtakunnalla linnoineen, yhteiskunnan kaikkein lujimman muurin. Mutta luonnonvarojen ja maan omistaminen on kapitalismin pyhin laki – ja kaikki Jumalan lain kyseenalaistajat on aina karkotettu yhteisöstä.

Pasilan kivilinna ympäröi noin 200 metriä pitkä risuista, hiekasta ja mullasta tehty, jopa toista metriä korkea aitaus. Sen Sinenmaa rakensi huomattuaan linnaan pyrkivän varkaita ja pahaa aikovia tunkeilijoita. Hän halusi estää yllättävistä suunnista lähestyvät

Kati Sinemaa on löytänyt linnan rakennustöiden loputtua vapaaehtoistoita Helsingin Kalliossa sijaitsevasta Ehyt Ry:n kahvila Elokolosta. Ehyt tekee ehkäisevää päihde- ja pelihaittatyötä. Kävijöille on tarjolla ruuan ja juoman lisäksi yhteisöllistä puuhaa ja juttuseuraa. Kati on paikan kantavia voimia.

kulkijat. Jo Jeesus varoitti varkaiden kulkevan aina muurin yli. Sen Sinenmaakin katkerasti huomasi: ryövärit eivät tulleet portista.

Onnellinen elämä Pasilan kivilinnassa jatkui kolmetoista vuotta ja päättyi tuhopolttoon vuonna 2008. Kutsumattomat vieraat tekivät, mitä tehtävä oli. Erilainen maailmantulkinta ei tänne mahdu, se oli hävitettävä – näin nuo sisäisestä totuudestaan eksyneet nuoret sielut kollektiivisessa alitajunnassaan ehkä kokivat? Sinemaa menetti munkinkammiota muistuttavan askeettisen mökkinsä mukana vuosien mittaan keräämänsä vähäisen omaisuuden: radion, sängyn ja kamiinan. Hän joutui muuttamaan takaisin kaupunkiin, mutta jatkoi silti rakentamista.

Sinemaa kutsuu teostaan Suomen nykyaikaisimmaksi muinaismuistoksi. Pasilan kivilinnaa – niin uusi kuin se onkin – voi perustellusti pitää muistumana siitä parin tuhannen vuoden takaisesta ajasta, kun ihmiset alkoivat kasata ensimmäisiä kivikekojaan tämän ”uuden maan” vasta löydettyille kallioidelle. Sinenmaan linnasta ei kuitenkaan ole tulossa muinaismuistoa tai ITE-taiteen klassikkoo ja suurta matkailuvetonaulaa, jollainen esimerkiksi Ranskassa postimies Chevalin kivistä rakentama *Palais Ideal* on – sellaista Sinemaa omasta linnas-

taankin kaavaili. Siitä ei tule myöskään vainottujen toisinajattelijoiden turvapaikkaa – Sinemaa ilmoitti 2013 blogissaan ottavansa Yhdysvaltain salaisen, kansainvälisten sopimusten vastaisen vakoiluohjelman paljastaneen Edward Snowdenin linnansa suojelukseseen! Suuret maailman järjestystä haastaneet suunnitelmat eivät käyneet toteen. *Helsingin Sanomien* 5.6.2016 julkaisema artikkeli esitteli Sinenmaan linnaa Suomenlinnan veroisena nähtävyytenä, ja se sai tontin omistajan huolestumaan. Liikennevirasto sulki Pasilan Kivilinnan rauta-aidoin – myös Sinenmaalta itseltään. Markkinatalous jyrää sen kohta lopullisesti maan tasalle. Senaatti-kiinteistöt rakentaa tontille moderneja toimisto- ja hotellirakennuksia, Sinenmaan vihaamia vapaan ajatuksen tuhoavia laatioita.

Sinenmaan linna on kuitenkin tehnyt jo tehtävänsä. Se on kirjoitettu ja kuvattu kansakunnan muistiin. Sinemaa todisti meille, että uuttera nainen pystyy luomaan jotain niin vakuuttavaa, että ympäröivän maailman on pakko ottaa se vakavasti huomioon ja myös kysyä itseltään olennainen kysymys: kestävätkö tämän maailman arvot ja ihanteet Pasilan kivilinnan esittämän haasteen?

Lemminkäisen luola

Uudenmaan ehkä tunnetuin ”kivirakennelma” on Sipoon kiistanalaisen kuuluisuuden Ior Bockin (1942–2010), esoteerikon ja kalevalaisen tarinanlaulajan Gumbostrandin rannasta ”löytämä” Lemminkäisen luola.

Luolan merkitys selviää Bockin suvun muinaisesta perimätiedosta, Rhean ja Rachelin pikku Iorille kertomista tarinoista – tai ehkä sittenkin Iorin itse keksimästä mytologiasta? Joka tapauksessa Bockin perheen sukusaagan ”Väinämöisen mytologia” mukaan ”Kyypelivuoren” luola on pitkä, spiraalimaisesti maan alle tunkeutuva tunneli, johon Kalevalan Aino aikalaistensa kanssa kätki ”Ukon surmakiven” ja valtavan määrän Ukon pojan, Lemminkäisen kultaisia patsaita. Lemminkäisen temppeli suljettiin kivipaadella vuonna 987. Aarteiden piti säilyä turvassa kristityiltä kääntäjiltä kokonaiset tuhat vuotta. Samalla kun temppeli suljettiin, annettiin määräys, että

Ior Bockin seuraajat ovat pystyttäneet Lemminkäisen temppeliluolan edustalle kymmeniä kivikekoja.

tuhannen vuoden kuluttua 24. heinäkuuta, Kristiinan päivänä, Bockin suvun silloin elävän jälkeläisen tulisi avata temppeli.

Kesällä 1987 luolaa ja sen aarteita alettiin kava innolla esiin, aluksi pelkin käsivoimin ja ystävien avustuksella, mutta innostuksen levittyä paikkakunnalla mukaan saatiin rahoittajaksi Sipoon Sääs-

töpankki. Nyt kaivutyö jatkui suurten koneiden ja dynamiitin voimalla. Tänäpä, vuosikymmenien uustruksen jälkeen, Lemminkäisen luola kätkeytyy yhä edelleen jyrkän peruskallion alle. Mitään ei ole löytenyt, vaikka kaivanto ulottuu 50 metriä kalliion sisään.

Muutamien epäuskoisten mieleen juolahti jo paljon ennen kiviporien käynnistymistä kiusallinen

kysymys: entä jos Iorin tarinoima saaga ei olekaan totta, eikä luolaa eikä aarrettakaan ole olemassa? Olihan Kalevalan Ainokin Lönnrotin oma keksintö – ainakaan Karjalan runonlaulajat eivät hänestä mitään tienneet.

Ior Bockin elämä alkoi aviottomana ja isän hylkäämänä lapsena, Holger Svedlininä, mutta levoton ja seuran keskipisteenä viihtynyt Holger kaipasi suurempaa menneisyyttä. Hän loi Ior Bockin ja hänelle uskomattoman sukupuun. Iorin nimen hän lainasi Nalle Puhin kaverin, Ihaa-aasin ruotsinkielisestä nimestä, mutta tämän tarinan Iorin suku oli komeampaa alkuperää: itsensä Kalevalan Lemminkäisen jälkeläisiä. Ior Bock tarinoi saagaansa myös Kalevalan aikaa edeltäneet maailman tapahtumat aivan uuteen järjestykseen.

Ior Bock aloitti historian opintonsa Suomenlinnan oppaana. Hän viihdytti vanhaan kivilinnoitukseen tutustuvia turisteja värikkäillä tarinoillaan kunnes alkoi sekoittaa historiaan liikaa omia tarinoitaan. Työsuhde irtisanottiin. Tarinointi kuitenkin jatkui yrtintuoksuisella Intian Goalla. Siellä Iorin ympärille kerääntynyt ihaileva kuulijakunta sai kuullakseen Bockin suvun yhä uskomattomampia seikkailuja, joihin sekoittui nyt myös hämmentävää peniskeskeistä hedelmällisyssymboliikkaa. Syntyi kokonainen vaihtoehtoinen maailmanselitys, ITE-tehty sepitelmä omasta suuresta ja merkittävästä alkuperästä, suoraan jumalaisesta sukupuusta.

Bockin tarinointi on saanut monen kuulijan pään pyörälle. Se on loputtomiin rönsyilevää ja uskomattomuudessaan jo hyvin uskottavaa – kukapa voisikaan itse omasta päästään sepittää näin ihmeellisen tarinan! Bock keräsi karismallaan ja tarinoillaan ympärilleen uskollisen kannattajakunnan, joka epäilemättä alkoi muistuttaa uskonnollista kulttia.

Ior Bockia voi varmaankin pitää oman maailmansa luoneena ITE-taiteilijana. Hänen kertomansa valtava mytologia ja sitä seurannut sekava, jopa fantastisia piirteitä saanut tapahtumaketju ovat vertaansa vailla oleva osoitus omaehtoisen luovuuden mahdollista. Tarina voi liikuttaa paitsi ihmisiä, myös koneita ja kiviä. Hyvä tarina pystyy porautumaan jopa kovimpaan peruskallioon. Ior Bockin kohtaloa voi pitää myös opetuksena siitä, miten voi käydä, kun tarinan päästää valloilleen. Tarinasta tuli kuin tulviva virta: se vei kaiken mukanaan.

Lemminkäisen temppelin saagasta seuranneet kaivuutyöt johtivat Bockin suvun huviloiden ja omaisuuden täydelliseen hävitykseen, ja lopulta sama tarina aiheutti kertojansa kuoleman. Ior Bockin kehittämää ”muinaiskieltä” taitava uskollinen seuraaja tajusi 23.10.2010 radion ruotsinkielisen lähetyksen vaihtuneen ”rootin”kieliseen lähetykseen, jossa kerrottiin ehkä jotain kiusallista hänestä ja Ior Bockista. Intialainen seuraaja puukotti Ior Bockin kuoliaaksi. Olosuhteet olivat sekavat. Tekijää ei syyntakeettomana tuomittu rangaistukseen.

Kultti ei olisi kultti, jos se kuolisi perustajansa mukana. Päinvastoin, se saa kuolemasta uutta voimaa. Vielä kesällä 2023 Lemminkäisen temppelin kallioille kokoontui kansainvälinen joukko muistelemaan guruaan. He rakensivat kallioille pieniä kiviteoksia, seitoja, ehkä viestejä tuonpuoleiseen, mitä ne lienevätkään? Joka tapauksessa Lemminkäisen temppelin alueella vallitsee yhä erikoinen tunnelma, kuin pakanallisten esi-isiemme henget liikkuisivat taas mahtavien kallioiden katveessa – sillä ei kai ole niin väliä, jos he ovat ilman historiallista alkuperää, vain Ior Bockin todeksi kertomia hahmoja.

Pertin linna

Sipoon Söderkullan metsästä, läheltä omakotitaloaluetta löytyy Pertti Linnan kilvinnake. Se on ympäröity monin metsään kätkeytyvin kartionmuotoisin kivirakennelmin – kuin linnoituksen vartiotornein. Kahdenkymmenen vuoden aikana paljailla käsillä, ilman työkalujen apua pyöreistä metsän kivistä koottu päärakennus, matala kilvinnake, koostuu käytävistä, portaista ja tasanteista, joiden päälle on rakentunut seitamaisia tai muinaisista suomalaisista hiidenkiukaista muistuttavia kivikasoja tai -kekoja.

Kivikeot yllättäen kohtaava metsässäkulkija ei voi uskoa niiden olevan vain parikymmentä vuotta vanhoja. Ennemmin niiden uskoisi olevan osa rannikon korkeimmilta kalliolaeilta löytyviä kivi- ja pronssikauden rakennelmia. Ehkä Linnan kivikeot

Pertti Linna ei ollut nähnyt rakennelmiaan vuosiin ja uskoi niiden tuhoutuneen. Hän koki kiviensä luona voimakkaan jälleen näkemisen ilon, ja rakentaminen alkoi taas vanhalla innolla.

Söderkullan kivilinna lokakuussa 2023.

ovatkin samaa jatkumoa, ihmisen sisään rakennettua tehtävää; aseta kaksi kiveä päällekkäin, kolmas on jo itsestäänselvyys, ja kohta kasa onkin melkoinen. Kun kasa kasvaa ja tulee useampi kasa, nousee mieleen pelko: jokuhan voisi kaataa ne. Siitä alkaa muurin rakennus. Syntyy sisäpuoli ja ulkopuoli. Sisämaailma ja ulkomaailma. Turva ja uhka. Maailmamme perusrakenne ja kivirakennelmien kantama viesti voi olla näinkin yksinkertainen ja ehkä lohduton.

Pertti Linna ihmetteli, mistä hänen rakennelmiensa muodot tulivat, rakennesuunnitelmia kun hänellä ei koskaan ollut. Ehkä muodot syntyivät vaistonvaraisesti, jonkun meissä piilevän sisäisen oppaan ohjaamana? Hän oli tietoinen pienten kivirakennelmien esiintymisen ajallisista ja maantieteellisistä ulottuvuuksista ja tunsikin olevansa osa laajaa mutta jokseenkin salaperäistä ja tutkimatonta ilmiötä.

Pertti Linna lopetti utteran päivittäisen rakentamisen puolisonsa äkillisen sairastumisen jälkeen 2019. Heidän oli muutettava toisaalle. Hylätty työmaa kuitenkin pyöri rakentajan mielessä neljä vuotta. Hän oletti kaiken tuhoutuneen, uskoi nuorison, kaaoksen utterien apulaisten, heitelleen kivet takaisin metsään, ja surikin jo menetystään.

Pitkällisen yrittämisen jälkeen sain houkutelua Linnan vierailulle Söderkullaan. Vuosien jälkeenkin polut olivat vielä tuttuja ja muistorikkaat metsän kätköt löytyivät hetkessä. Linna oli yllätynyt rakennelmiensa hyvästä kunnosta. Mitään ei ollut rikottu. Päinvastoin: rakennelmissa oli monia pieniä lisäyksiä. Hyvillä mielin Linna totesi unelman-
sa olevan nyt jonkun toisen rakentajan omaisuutta. Viestikapula oli siirtynyt seuraavalle kivirakentajien sukupolvelle.

Kiven siirtäjä rakentaa sillan elämänsä lyhyen hetken ja kaukaisen menneisyyden välille. Se silta kantaa ihmiskunnan muinaisuuteen, jääkausiin, maailmankaikeuden tuliseen alkuperään asti, mutta kivien päällekkäin latomisen hetki kantaa viestinsä myös arvaamattoman kauas tulevaisuuteen. Ior Bockin saagan jäljet säilyvät Sipoon kallioperässä

maapallon loppuun asti, mutta miten käy Kati Sinenmaan ja Pertti Linnan rakennelmille? Ihminen ei haluaisi kadota, hän haluaisi siirtää tällä oppimansa uusille tulijoille, uusille maailmansa pohtijoille. Pertti Linna tokaisi rakennelmiensa ääressä kuin rukouksen: ”Että ne säilyisivät.”

.....

LÄHTEET

Bock, Ior: *Bockin perheen saaga – Väinämöisen mytologia*. Toimittanut Juha Javanainen. Synchronicity Publications, Helsinki, 1996.
Hiltunen, Jouni: *Kosminen näytelmä*. Dokumenttielokuva. Katharsis films, 2005.
Karmo, Hannu: *Karpolla on asiaa*, TV- ohjelma, MTV, 2000.
Kempainen, Jouni K: *Tunnet varmasti Suomenlinnan – onko myös Pasilan kivilinna tuttu?* *Helsingin Sanomat*, Kuukausiliite, 5.6.2016.
Niemelä Ville-Veikko: *Rikosraportti Suomesta 2021*. SAGA Egmont, Copenhagen, 2018.
Sinenmaa, Kati: *Maan tavalla*. Blogikirjoituksia.

Kaikki alkaa ihmettelystä

Harrastajataiteilija voi joskus kypsyä arvostetuksi ITE-taiteilijaksi. Se vaatii kuitenkin valtavasti työtä, sitoutumista ja joskus myös tietyn määrän hullua rohkeutta. Taiteilijan tärkein ominaisuus on kuitenkin kyky nähdä ja ihmetellä.

Loviisalainen Jaakko Stick (s. 1972) työskentelee kolmivuorotyössä porvoalaisessa ruiskuvalutehtaassa. Hän huoltaa valukoneita, jotka puristavat sulaa muovimassaa esineiksi, vaikkapa sähkölaitteiden koteloiksi. Joskus laitteisiin tulee vikoja, ja muistakin syistä voi muovimassa joskus vuotaa hallitsemattomasti ulos väärästä paikasta. Työkaverit tietävät Jaakon kiinnostuksen näitä muovipurkauksia kohtaan. He keräävät kaikki kiinnostavat muovimöykyt talteen. Jaakko loihtii niistä jos jonkinlaisia olentoja. Kuumen muovin valuvan olemuksen vuoksi nämä readymade-teokset ovat ilmiselvää dalimaista surrealismia, toki Jaakon omaperäisellä huumorilla höystettynä. Hän laatii veistoksia myös romusta ja löytöesineistä. Veistosten teko vie kuitenkin työelämässä puurtavalta liian paljon aikaa, ja siksi jo jonkinlaista undergroundmainetta ja teostensa kysyntää nauttivan osapäivätaiteilijan on pakko keskittyä nopeammin syntyvien maalausten tekoon.

Jaakko asuu Loviisan Hommansbyssä, entisellä maatilalla. Päärakennuksen ympärillä on monia tarpeettomaksi jääneitä rakennuksia. Osa niistä on jo pahasti rappauneita, mutta navettarakennus

on saanut uuden elämän. Jaakko on sijoittanut huonokuntoisen rakennuksen kunnostukseen valtavat summat – pelkkä kuudensadan neliön mutkikas, moneen suuntaan kantattu peltikatto maksoi melkoisen omaisuuden. Lähes hengen vieneen auto-onnettomuuden jälkeen oli kuitenkin helppo päättää, mihin elämässä kannattaa sijoittaa. Suuri taidegalleria ”Jokin” valmistui navetan ylisille kesäksi 2021. Navettagalleria on ehtinyt esitellä paitsi isännän omaa taidetta, myös lukuisten muiden itseoppineiden taiteilijoiden teoksia. Kuraattorina Jaakko Stick on tarkka valinnoissaan: mukaan ei kaivata nimitaiteilijoita, vaan kiinnostavia teoksia ja sellaisia, joissa on jotain hänelle selittämätöntä – sanojen tuolla puolen olevaa.

Surrealismi on erityisen lähellä Jaakon sydäntä. Monien hänen omien maalaustensa lähtökohtana on sanaleikki. Esimerkiksi sanasta ”maatinen” on syntynyt talitintin päällä varustettu omituinen maalauskissa. Jaakon teosten purukumimaisesti venyvä kuvakieli viittaa myös 1960–70-lukulaiseen undergroundsarjakuvaan, mutta teokset ovat sarjismaailmaa monitulkintaisempia. Jaakko jättää viisaasti katsojan ihmettelemään teoksiaan vaikka toki hieno-

Tehtaan muovipuristimista ilmestyy virhetilanteissa mielikuvituksellisia esineitä ja muotoja.

tunteisesti kertoo taulunsa eteen ymmälleen jäähmettyneelle katsojalle välillä kieltämättä melkoisen monimutkaisista ideoistaan. Niin outoja maailmoja kuin teoksissa onkin, välttävät ne itseoppineiden surrealistitaiteilijoiden yleiset perisyynit; näissä teoksissa ei ole avaruudellisia näkyjä tai uushenkisyyden auraa.

Jaakon erikoinen maailma levittäytyy myös kotitaloon. Se on kuin suuri ”miesluola”. Iso talo on täynnä harrastetavaraa: valtava dvd-leffakokoelma, jättitelkkari, rivi kitaroita, ja joka nurkassa pinoittain vähintään sadoittain surrealistisia maalauksia.

Jaakko painottaa taiteen vaikutusta elämään ja atmosfääriin: ”Yksikin hyvä taulu muuttaa koko tunnelman.”

Valpas mieli voi nähdä pitkäväteisessä työpäivässä luovia mahdollisuuksia, ahkera voi tehdä rappeutuneesta maatilasta omaperäisen taidekeskuksen – ja värittää koko elämänsä taiteelliseksi seikkailuksi.

REALISMI, ROMANTIikka JA MYSTIIKKA

– Elis Sinistön pyhä kolminaisuus

Kirkkonummen kuuluisa erakko ja kävelevä kulkuri Elis Sinistö (1912–2004) sanoi olevansa arvoitus itselleen. Sitä hän oli myös muille. Nyt, kun hänen kuolemastaan on kulunut täydet kaksikymmentä vuotta, voi salaisuuksien oven huomata olevan vihdoin hieman raollaan. Ehkä arvoituksen ratkaisu oli aina silmiemme edessä mutta emme sitä vain nähneet?

Elis Sinistö asusteli Kirkkonummen Veklahden metsään rakentamassaan majakylässä viitisenkymmentä vuotta. Rakennustyöt tontilla alkoivat 1954. Vaikka hän eli yksin kuin erakko, hän otti silti aina mielihyvin vieraita vastaan satumaailmaansa. Satumaailma Eliksen Villa Mehu toden totta olikin. Koskemattoman, kumpuilevan metsän halki kulkeneita polkuja, Lemmenpolkua ja Mehutietä pitkin saapunut vieras kohtasi matkallaan monia pieniä yllätyksiä. Ensin huomio kiinnittyi metsän reunaan tekokukista ja koruista tehtyihin asetelmiin. Koh-ta kulkijalle tarjottiin mahdollisuus levähtää pienen keltaisen pöydän ääressä, iloisen päivänvarjon suojassa. Tulija saattoi valmistautua Villa Mehun kohtaamiseen myös keinahtelemalla metsän puissa roikkuissa hassunkurisissa keinoissa.

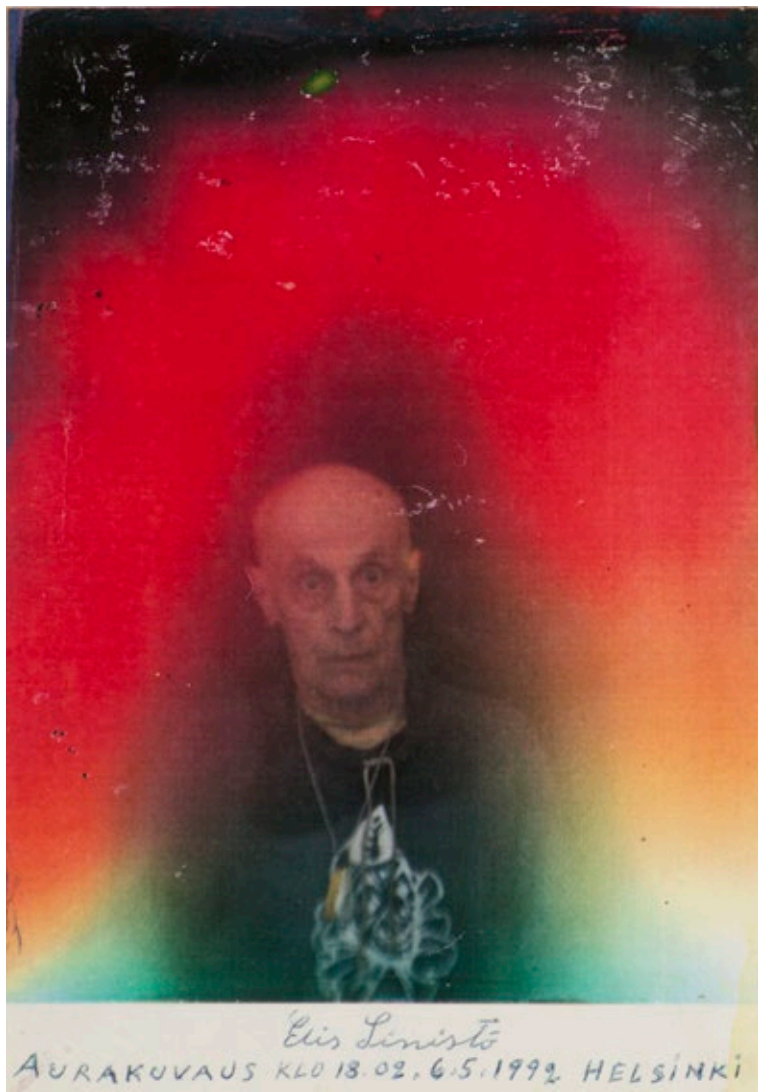
Polun varren ensimmäiset majarakennelmat tulivat esiin mutkan takaa: ”Free Hotel Elite”, ”Onne-

la”, ”Talvi Takka” ja ”Kulkuri Santtu”. Mäen rinteestä löytyivät jurttamainen ”Kylpylä”, ”Pikkuinen”, hirsirakennus ”Seura” ja notkelman pohjalla sammaleen peittämä vihreä ”Satulinna”. Lähempänä verkkoaidalla rajattua ”sisäpiiriä” katsoja ohitti erakon vaatimattoman keittokatoksen ja päätyi kymmeniä Hete-ka-sänkyjä sisältäneen ”Nukkulan” eteen.

Rivakka veto portinpielessä roikkuvasta kahvasta sai aikaan metsän puissa kaikuvan kilinän, ja kohta monsieur Sinistö ilmestyi asuntonsa ”Erakkomajan” matalaan oviaukkoon. Elis ei tainnut koskaan kävellä, vaan pienen, jäntevän miehen askel oli kevyt ja meno kiihkeää. Vierastaan vastaan hän saapui aina

Taiteilija Jan Kaila työskenteli pitkään Elis Sinistön kanssa. Heidän yhdessä toteuttamansa valokuvat ovat suomalaisen valokuvataiteen klassikoita. Sinistö poseeraa talonsa perustuksilla. Talo ei koskaan valmistunut.

Elis Sinistö oli tuttu vieras esoteriaan keskittyneissä tapahtumissa. Joskus messukävijöillä oli mahdollisuus kuvauttaa itsestään auravalokuva. Hintaan sisältyi aina myös kuvan ja sen kohteen sieluntilan tulkinta.

juosten. Elikksen seurustelutaidot olivat melko yksipuoliset, mutta hän teki kuitenkin parhaansa viihdyttääkseen yleisöään. Vierailun ohjelmaan kuului yleensä tanssiesitys, ja jos mukana oli naisia, heitä kavaljeeri suorastaan vaati liittymään melko kotitekoisen koreografiansa pyörteisiin. Tanssia varten Elis oli rakentanut kivistä pyöreän areenan, ”Tanssitemppelin”. Hän toimi nuorempana Kansallisoopperassa tanssivana avustajana ja teki toisen uran taidenkoulujen alastonmallina. Tanssiesitys saattoikin huipentua yleisön yllättäneeseen alasti suoritettuun päälläseisontaan. Elikksen mielestä täydellinen vierailu päättyi yhteiseen maakuoppasaunassa kylpemiseen ja pulikointiin veden täyttämässä kaivannossa. Yhdessäolo teki paratiisin.

Leikkivän filosofin elämää toisena

Elikksen elämäntapa oli 1940-1970-lukujen Suomessa varsin poikkeuksellinen ja herätti jatkuvaa ihmettelyä, vihaakin. Hän olin pasifisti, vegetaristi, absoluuttisesti, teosofi ja naturisti. Aseistakieltäytyjänä hänet pidätettiin jatkosodan aikana ja passitettiin vankilaan. Se taisi olla Elikksen pelastus, sillä hän ilmeisesti suunnitteli loikkaavansa etulinjan yli Neuvostoliittoon.

Alastoman luonnonlapsen kuljeskelu Veklahden metsissä aiheutti sekin konfliktin. Naapurikylän lapset olivat kohdanneet polulla alastoman miehen ja juosseet peloissaan kotiin. Kylän miehet pahoinpitelivät Elistä ja vangitsivat hänet. Kun erikoiseen Elikseen jo paremmin tottuneet naapurit kuulivat tästä, he riensivät vapauttamaan viattoman nakupellen. Kiusallinen tapaus puhuttaa yhä Veklahdessa, mutta Elis itse ei siitä koskaan maininnut.

Elis Sinistö ei pyrkinyt sopeutumaan aikuisten maailman sääntöihin – ehkä hän eli yhä kesken jäänyttä lapsuuttaan? Elis oli valinnut maailman katsoamisen tapansa tietoisesti. Hän valitsi maailman, jossa leikki ei ollut vielä ohi ja kaikkialla odotti tutkimusta vaativia salaisuuksia. Jos lapsilla olisi voimia kaivaa suuria kuoppia, pyörittää raskaita kiviä, kaataa puita ja raahata polkupyörän tarakalla kaatopaikalta romuja metsään, rakentaisivat hekin varmasti Villa Mehun tyyliä majakylä leikkiensä paikaksi. Lapsia paikka vetikin puoleensa magneetin lailla. Kylän lapset olivat ihastuksissaan erikoisesta naapuristaan. Elis kutsui heidät kuulemaan tarinoitaan, keinumaan kiihuissaan ja poimimaan tontillaan kasvavia vadelmia – hän kun ei voinut matoisia marjoja vegetaristina syödä. Metsissä leikkineet lapset tottuivat alasti joogaavaan hassuun setään, ja aikuisillekin hän tarjosi lähinnä ihmettelyä ja huvitusta. Eliksellä oli yhteisönsään perinteisen kylähullun myönteinen rooli.

Kaikki eivät tyytyneet pelkkään nauruun. Moni huomasi Elikksen elämänvalinnoissa olevan järkeä, ja hänen erikoiset tutkimuksensa tulivat joidenkin tietoon. Elis oli Teosofisen seururan Uranus-looshin jäsen, ja tuttavapiiriin kuului suomalaisten esoterian harrastajien sisäpiiriä. Teosofian periaatteisiin kuuluu kiinnostus kaikenlaista tietoa kohtaan, oli se

Elikksen viimeiseltä syksyltä. Mehiläistarha on jo autio. Taustalla kohoaa Vuorimaja.

sitten tieteellisesti todistettua tai pelkkiä aavistuksia todellisuuden rajan tuolta puolen. Elikksen omat tutkimukset kohdistuivat esoteerisiin ilmiöihin, kuten ihmisen henkisiin auroihin ja horoskooppeihin mutta myös konkreettisiin ilmiöihin, kuten säähän – sääprofeetaksikin häntä lehdissä mainittiin – ja raportoi hän lehdille lintujenkin elämästä.¹ Elis teki myös ihan oikeita keksintöjä ja jopa voitti pronssimitalin vuonna 1953 Ranskassa järjestetyssä keksintöjen kilpailussa polkupyörään kiinnitettävällä retkikeittimellä.

Erakkous ei ollut pelkästään pakoa julmaksi todetusta maailmasta, vaan se oli ”keino keskittyä tutkimukseen ja luovuuteen. Tutkin kivien, kasvien ja eläinten tajuntaa suhteessa planetaariseen tajuntaan. Olen havainnut, että esimerkiksi nokkosta hallitsee Mars, päärynää Jupiter ja naurista Kuu. Niinpä nauriit kasvavat hyvin kuutamossa”.²

Rakentamisen taidetta

Elikksen elämäntapa herätti jo varhain laajempaa huomiota. *Apu*-lehti teki 1956 jutun hänen ensimmäisestä rakennuksestaan ”Aurinkosaunasta”. Se oli auringon mukaan käännettävä, toiselta sivultaan avattava rakennus. Sisätilojen tummansinisten seinien oli määrä kuumentaa sauna kylpykuntoon. Seuraavaksi valmistui varmempitoiminen savusauna ja sen jälkeen loppuelämän asunto, kaksikerroksinen ”Erakkomaja”. Sen kattoterassilta Elis toitotti metsän ja naapuruston väelle aina kevään saapumisen fanfaarinsa, gramofonin säestämän epäviereisen mutta kuuluvan laulunsa.

Elis uskoi eläneensä monia menneitä elämiä. Yksi kiinnostavimmista entisistä ”Elikseistä” oli ranskalainen arkkitehti, jona hän suunnitteli mm Pariisin kaupungintalon. Taiteilija teki 1950-luvulla muutamia matkoja – pitkälti kävellen – Pariisiin ja

Vuorimajan etelän puoleinen julkisivu oli nimeltään Seitsemäs taivas. Sen yläosa Kuunsiltoineen oli Sinistön observatorio. Alakerran oven takana oli Mehiläiskirjasto mehiläisten hoitotarvikkeineen.

kävi tutustumassa myös kyseiseen ”rakennukseen”. Pariisista hän käveli (noin 400 kilometriä) Lyyoniin tapaamaan tunnettua astrologia, joka vahvisti monet Eliksen aavistukset oikeiksi.

Tontille nousi vuosien kuluessa yli kymmenen erilaista rakennelmaa. Kaikki ilman suunnitelmaa – intuition ohjaamin käsin. ”Kaikella minkä tekee, on auransa. Jokaisella rakennuksella on sielunsa. Joillakin rakennuksilla on montakin sielua. Niitä vaan ei

Seuraava aukeama: Villa Mehu oli seiniin liimattuine satoine lehtileikkeineen eräänlainen tulkinta ajan aatteista. Seinillä oli myös satoja valokuvia Eliksen elämästä. Yhdessä leikkeiden kanssa ne kertoivat siitä, miten yksittäisen ihmisen elämä on aina sidoksissa historian käänteisiin. Vaikka Eliksellä oli jalot aiheet, ei hän voinut mitään sille, että tuli eläneeksi elämänsä sotaisalla 1900-luvulla.

fyysisillä silmillä näe, pitää olla eetterinäkö, astraalinäkö tai mentaalinäkö.”³

Huomiota herättävin Veklahteen nousseista rakennuksista oli ”Vuorimaja” eli ”Seitsemäs taivas”. Se oli kirkontornimaisen korkea, kaksipuolinen rakennus. Sen kaksi julkisivua poikkesivat täysin toisistaan. Pohjoiseen avautuva ”Vuorimaja” oli kellotorneineen eräänlainen Villa Mehun kaupungintalo. Sen kellotaulun liikkumattomat viisarit julistivat ajan mitättömyyttä. Maailman kelloilla ja kiireellä ei ollut täällä sijaa, eikä Elis itse kelloa mihinkään tarvinnutkaan. Eliksen aikakäsitys oli venyvä, ja sitä riitti joka suuntaan.

Vuorimajan sisätiloja kuten muitakin rakennuksia täplittivät seiniin liimatut lehtileikkeet. Niiden aihepiiri vaihteli rakennuksen mukaan. Vuorimajan leikkeet kertoivat isännän filosofisista tutkimuksista. Hän oli kirjoittanut käsin Tolstoin, Matti Kurikan ja Snellmanin kuvien alle: ”Jeesuksen Vuorisaarna on eettinen kommunistinen manifesti ja Kommunistinen manifesti on poliittinen vuorisaarna”. Elis oli kiinnostunut politiikasta ja uskonnoista vain siinä määrin kuin ne olivat sopusoinnussa hänen omien tiukkojen moraalinormiensä kanssa. Hän oli todellinen yksityisajattelija.

Vuorimajan toinen, etelään aukeava julkisivu ”Seitsemäs taivas” oli eräänlainen astronominen observatorio. Sen korkeuksissa olevasta tutkimuskammioista oli kulku huteralle ”Kuun sillalle”. Silta päättyi eräänlaiseen makuupaikkaan, jolta Elis ehkä tarkkaili yläpuolellaan avautuvaa taivaankantaa.

Rakennuksen kyljessä lepää yhä rivi suuria, rikkinäisiä mehiläispesiviä. Seitsemännän taivaan julkisivun puoleisen oven takana sijaitsi ”Mehiläiskirjasto”. Se sisälsi mehiläisten hoitoon liittyvää tarpeistoa.

Tässäkin rakennuksessa oli pieni makuusoppi. Jokainen pieninkin rakennus oli varustettu nukkumapaikalla. ”Nukkulassa” niitä oli kymmenittäin. Elis haaveili vierasjoukosta, jonka kanssa voisi pitää hauskaa, tanssia, keinua ja filosofoida. Hän rakensi Villa Mehun rinnakkaiseksi todellisuudeksi, erikoiseksi mutta myös niin hauskaksi ja kiehtovaksi, että se houkuttelisi sinne hänenkaltaisiaan ihmisiä. Niin myös tapahtui. Hänellä oli ystäviä, erilaisen elämän etsijöitä, taiteilijoita ja esoterian harrastajia, jotka saapuivat säännöllisesti guraaan tervehtimään.

Taiteen yleinen tavoite luoda tekijälleen mieluinen yhteisö ja oma vaihtoehtoinen todellisuutensa toteutuivat molemmat.

Kätetty tarina

Eliksen suurin kauhistus oli kiintymys. Se kuulostaa buddhalaiselta elämänsenteeltä, mutta kiintymisen pelon takana saattoi olla myös henkilökohtaista historiaa: ”Kiintymyksestä syntyy pyyde, pyyteestä omistushalu. Siitä taas sikiää himo ja himosta saa voimansa viha. Vihasta syntyy sekaannus, sekaannuksesta hulluus, hulluudesta kaaos ja kaaoksesta tulee tuho.”⁴

Lause kuvaa Elis Gunnar Quickin lapsuutta. Oulussa kaupunkitalon omistanut isoisä menetti huonoissa kaupoissa koko omaisuutensa, ja köyhtynyt perhe päätyi Lumijoelle riitelemään keskenään. Elis kertoi sulkeneensa kotitalonsa oven viimeisen kerran 1937, mutta sitä ennen oli tapahtunut jotain selittämättömän kamalaa.

Suomalaiset sanomalehdet kertoivat keväällä 1935 lumijokisen isännän Pekka Quickin karmeasta kohdalosta. Hän oli käynyt myymässä halkoja Oulussa, ryyppännyt kotimatalla pullon denaturoitua spriitä, pudonnut humalassaan rekensä alle ja raahautunut siellä jäistä maata vasten kuoliaaksi. Hevonen oli pysähtynyt vasta kotipihassa.⁵ Hirveä tapaus puhutti epäilemättä koko kansaa. Perhe luopui jo samana vuonna kysymyksiä herättävästä Quick-nimestään. Ero menneisyydestä oli kaksinkertainen, kun Eliksistä tuli vuonna 1943 maailman ainoa Sinistö. Mies ilman sukua ja menneisyyttä mutta myös opinhaluinen nuori kokonaan ilman kodin ja suvun tukea.

Elis ei koskaan puhunut suoraan lapsuutensa traumoista, vihjaili kyllä. Tarkempi katse Villa Mehun rakennuksiin kertoo asiasta: suuri osa seiniin liimatuista lehtileikkeistä kertoo lasten huonosta kohtelusta: ”Älä pelottele lasta uskonnolla”; ”Rakasta lastasi eniten, kun hän vähiten sitä ansaitsee”; ”Ole kärsivällinen ja hellä lastasi kohtaan”.

Villa Mehun majakylän keskustasta kaukaisin rakennus Free Hotel Elite oli tehty lapsille. Peltilevyistä rakennettu matala rakennus sijaitsi kahden polun risteyksessä. Ovi oli aina auki tulijoille. Teras-

silla lasta odotti muki ja mehua. Pikkuruisen ”hotelli-luoneen” seinät oli vuorattu kokonaan lapsuuden traumoja käsittelevillä lehtileikkeillä. Ehkä hotelli oli turvapaikka kaltoin kohdellulle lapselle? Sen teras-silta avautui kirkas näköala Eliksen, onnellisuuden etsijän ihmeellisen elämän arvoitukseen. Onnellisinta oli olla onnellinen, kuten Eliksen motto kuului. Eikä muuta keinoa siihen vaikeassa maailmassamme ehkä olekaan.⁶

Elis kammosi kiintymistä mihinkään maalliseen ja näki Villa Mehun omistamisen taakana. Hän ilmaisi usein halunsa lahjoittaa paikka kaikille onnellisuuden etsijöille. Hän oli kuitenkin epäluuloinen ja pelkäsi tulevan sa huijatuksi. Hänelle ehdotettiin lahjan vastaanottajaksi Kansanmusiikkisäätiötä, jonka Elis luotti olevan ainoa turvallinen lahjan vastaanottaja. Vakavissa talousongelmissa vuosia kamppailut säätiö lisäsi Villa Mehun taseeseensa ja panttasi paikan. Kansanmusiikkisäätiö ajautui konkurssiin vuonna 2011. Pankin järjestämästä pakkohuutokaupasta Villa Mehun ostivat naapurit Maija ja Jens Gellin vuonna 2013. Osa Villa Mehun rakennuksista on nyt purettu, osan on ajan hammas turmellut. Jotain on kuitenkin vielä jäljellä, kuten Eliksen hautapaikkana toimiva omin käsin kaivettu lampi.

1 Viisi joutsenta nähty Kirkkonummella. Eräpalsta, *Helsingin Sanomat*, 20.11.1970.

2 Rauno Harju: Elämäntyönä mietiskely. *Helsingin Sanomat*, 23.7.1974.

3 Jan Kaila: *Elis Sinistö*. Omakustanne. Helsinki, 1992.

4 Rauno Harju: Elämäntyönä mietiskely. *Helsingin Sanomat*, 23.7.1974.

5 Esim. ”Järkyttävä tapaus Lumijoella”. *Forssa-lehti*, 15.4.1935.

6 Kirjoituksen lähteenä on käytetty myös Maija ja Jens Gellinin, Tiina Myllyksen ja Maaret Elorannan elo-syyskuussa 2023 tehtyjä haastatteluja.

LOHJANSAAREN SHAMAANI

Omaehtoisen taiteen teko on monille ITE-taiteilijoille filosofian harrastamista, vakavaa maailman arvoitusten pohdintaa. Jos teokset näyttävät joskus yllättäviltä, joskus jopa huvittavilta, ei se tarkoita syvällisyyden puutetta – aivan päinvastoin. Jumala asuu yksityiskohdissa, ja hänen hatara majansa voi olla risuista rakennettu.

Johannes Setälän äidin suku on lähtöisin Inkerinmaalta, Pietarin itäpuolella sijainneelta suomalaisalueelta. Johannes syntyi kuitenkin sotaevakkoperheeseen Kuhmoisissa vuonna 1941. Isä ja lapselle tututuksi tulleet leikkiverit, kiven kolossa asustelleet metsän maahiset, jäivät Kuhmoisiin, kun äiti tempaisi kaksivuotiaan Johanneksen kainaloonsa, kulki Päijänteen rantaan ja purjehti sieltä höyrylaivalla Lahteen – etelään etsimään työtä. Isän poika näki sen jälkeen vain pari kertaa. Hän jäi lapselle täysin vieraaksi.

Koulun Johannes aloitti Sysmässä, mutta hänen siirtyessään toiselle luokalle he asuivat jo Karjaalla. Viiden kilometrin koulumatka metsien läpi pelotti, eikä karjalaisia evakkoja kohdeltu ruotsinkielisellä seudulla lainkaan hyvin. Johannes kuvaa aikaa viheläiseksi, mutta sai hän kuitenkin kuunnella iltaisin isovanhempien ihmeellisiä tarinoita Karjalan kotikonnuilta. Karjaan Meltolassa pieni poika löysi myös uudelleen reitin metsän henkien luo. Hän vietti kesän korpiretkillä, Kiri-koira seuranaan. ”Siellä kaikki tuli

äkkiä taas lähelle, liikuin kuin varjo, kohtasin eläimiä, hirvenkin. Metsästä tuli luotettava, tunsin olevani osa sitä.”

Neljännelle luokalle Johannes meni Elimäellä. Määrätietoinen äiti oli onnistunut opiskelemaan meijeritekniikkaa ja pääsi töihin Koskiston meijerin juustolaan. Elimäelle jäätin pidemmäksi ajaksi, ja siellä Johannes perusti kavereidensa kanssa ”Salaisen voimien esikunnan”. Esikunta tutki maailman-kaikkeutta pahvisella kaukoputkella, ja kidekoneesta saatiin kuuluviin universumin surinaa. Esikunnan jäsenten ajatukset askartelivat suurten kysymysten parissa. Johannes ryhtyi piirtämään pohdiskelevaa sarjakuvalehteä, jota pojat myivät kavereilleen kymmenellä pennillä. Helsingin Sanomat kelpuutti kohta hänen piirroksiaan nuortenpalstansa kuvitukseksi. Se oli ensimmäinen ja vahva kannustus taiteilijauralle.

Ensin oli kuitenkin löydettävä vastauksia: Mitä tämä kaikki oikein on, elämä, avaruus, minä itse? ”Minä todellakin etsin kiihkeästi ja kaikilla niillä keinoilla, mitä minulla lapsena oli käytössäni.”

Opettaja vakuutti lopullisten totuuksien löytyvän Raamatusta. Johannes ryhtyi kopioimaan isoa kirjaa ruutuvihkoon, uskoi tiedon löytyvän uutteralla työllä mutta väsyi vanhan testamentin vihaan. Vastausta sieltä ei löytynyt.

Johannes Setälän taideteokset suhtautuvat nöyrästi aikaan: ne ovat hauraita ja maatuvat pian osaksi luonnon kiertokulkua.

Nuori työmies

Johannes aloitti työnteon neljätoistavuotiaana, ensin sikalassa, kunnes hänkin pääsi meijeriin pesemään juustokattiloita ja siirtelemään valtavia, yli satakiloisia juustotahkoja. Koulu loppui siihen, mutta lukeminen jatkui. Pojalla oli aina pari kirjaa kesken. Ensin hän luki läpi kirjaston lastenkirjat, ja kun dekkaritarnatkin oli selvitetty, hän tarttui tiedekirjoihin ja löysi filosofian ja teosofian. Lopultakin alkoi löytyä – jos ei heti vastauksia, niin ainakin ymmärrys siitä, että jotkut muut olivat pohdinnoissa hieman pidemmällä. Seuraavaksi hän ryhtyi tutkimaan oman kulttuurimme vanhaa myyttistä tietoa, Kalevalaa, olivathan sen tärkeimmät laulut kotoisin hänen äitinsä suvun mailta Inkeristä.

Opiskelu ei tavattomasta tiedonjanoista ja ilmeisestä älystä huolimatta tuntunut mahdolliselta vaihtoehdolta, sillä ihmisen pitää tehdä töitä, sen opin hän oli sisäistänyt jo lapsena. Johannes muutti Helsinkiin ja pääsi Katajanokan satamaan lastamaan laivoja. Kohta hän tutustui pariin hengenheimolaiseen, siis elämään ja todellisuutta pohtivaan irralliseen ihmiseen: pappiskoulun keskeyttäneeseen Jussi Tukiaiseen¹ ja taiteilija Daniel Sibakowiin, joka vietti kaikki kesät Lapissa maalaamassa tunturimaisemia. Johannes lähti mukaan omat maalausvälineet repussa. Tunturissa iski ”lapinhulluus”. Siitä lähtien Lappiin oli päästävä jo aikaisin keväällä. Vuoden tienestit hoidettiin talvikuukausien aikana satamassa ja oman tanssi- ja jazzbändin rumpalina keikkoillen.

Shamaanin rumpu

Mikä on Lapin taika, joka Johannes Setälänkin sai valtaansa? Onko se valtava, kymmeniä kilometrejä kaikkiiin suuntiin jatkuva maisema, joka kutistaa kulkijan lähes olemattomiin, vai onko se rannaton tuuli, joka saa ihmisen tuntemaan olevansa osa jotain suurempaa tapahtumaa?

Setälä näki seitsemänkymmenluvun alussa Norjan Lapissa säilytettävän vanhan shamaanin rummun. Sen jälkeen rummun rytmi ei ole hellittänyt hänen mielestään. Pohjoisen Jäämeren jylhällä rannalla

hän sai vaikuttavan, ehkä käänteentekevänkin, mystisen kokemuksen. Hän oli eksynyt jyrkänteelle ja jo epätoivon partaalle uupunut, kun hän irtautui äkkiä ruumiistaan. Sieltä kaukaa hän näki itsensä ja reitin, joka vei pelastukseen.²

Koputtelen rumpua, jatkan samalla laulamista. Annan ylävartalon liittyä rytmiin. Taon yhä tiiviimmin, keskittyneemmin ja voimakkaammin, kunnes alkaa tuntua kuin en itse olisi se, joka takoo rumpua, vaan vartaloni lihakset tekisivät sitä itsekseen ja henkiminäni osallistuu siihen vain jonkun pitkän narun välityksellä kauempaa. Sitten rummun ääni loittonee, ja vaikka itse pitelen rumpua, tunnen että olen siinä enää hyvin vähän ja saatan katsella kaikkea tätä ulkoapäin. Suuri osa minusta liukuu pois, etääntyy, ja vähitellen rummutus lakkaa kuulumasta.³

Näin Johannes Setälä kuvaa kirjassaan shamanistisen matkan alkua. Hän on julkaissut sittemmin lukuisan joukon shamanismia ja metafysiikkaa käsitteleviä omakustanteisia teoksia. Niiden sisältö vaihtelee varsin vakuuttavista aineen ja ajan olemusta pohtivista filosofisista pohdinnoista mystisten, tuonpuoleiseen suuntautuneiden retkien kuvailuun. Setälä löysi Lapista ja rummusta reitin ”syvätiedon” ääreen.

Lohjansaaren retriitti

Setälä hylkäsi repivän kaupunkielämän, ja haaveilu menestyksestä taiteen kilpakentillä jäi sekin taakse, kun hän muutti Kristiina-puolisoineen Lohjansaaren luonnonkauniiden niittyjen keskelle. Siellä elämä asettui sopusointuun maan kanssa. Ohjeet arkeen saatiin esi-isien viisaudesta ja syvästä elonkehän ymmärryksestä. Järvestä nousi kalaa, pelto antoi omat antimensa ja metsä marjansa. Elämä on ollut niukkaa, työlästä, mutta tyydyttävää – ja oli se myös hiljaista kapinaa väärään suuntaan porhaltavaa nykyä vastaan.

Setälöiden talo seisoo kallioisella metsäsaarekkeella. Alueelta on löydetty muinaisten asujen jälkiä. Paikka on siis mitä sopivin esi-isien maailman

kuulosteluun ja vanhojen yhteyksien solmimiseen uudelleen.

Pikku metsikköä kansoittaa maahisten ja Kalevan metsän väki. Nämä hauraat ITE-tehdyt hahmot Johannes on laatinut puun käkkyroistä, tuohista ja vanhoista vaatteista. Teokset tervehtivät nöyrästi aikaa ja katoavaisuutta, ne on tehty tuhoutumaan. Hekin kapinoivat luonnosta vieraantumista vastaan. Ne, kuten kaikki oleva on täällä vain käymässä, kantamassa arvokasta viestiä seuraaville tulijoille. Se pitäisi kaikkien ymmärtää.

Johannes Setälän käsitys ihmiskunnasta ja sen kohtalontiestä on melko synkkä, mutta hän on nähnyt myös toisenlaiseen maailmaan vievän polun päin. Hän ryhtyi shamanismin opettajaksi ja vanhan myyttisen tiedon välittäjäksi. Hän on työllään elvyttänyt kalevalaisen maailmankuvan syvempää

ymmärrystä. Monet sanovat Setälää yhdeksi viimeisistä shamaaneistamme.

Muinainen shamaani oli paitsi järkkynen maailman uudelleen järjestäjä, myös sijoiltaan sortuneen yksilön parantaja. Rummussa voisi olla vastaus niille, jotka kysyvät, mistä epidemiaksi yltyneet mielenrikot ajassamme johtuvat. Kun yhteisö hajoaa keskenään kilpaileviksi yksilöiksi, olisi shamaanin aika tulla takaisin, rummuttaa väki taas yhteen ja kumittua sielut ehjiksi.

¹ Jussi Tukiaisen (1937–2022) teki vaikuttavan uran ITE-taiteilijana.

² Setälä kertoo tämän tarinan kirjassaan *Shamaanin matka* (2012).

³ Sama.

JOHANNES SETÄLÄN TEOKSIA

Shamaanin matka (1997), *Shamaanin maailma* (2000), *Shamaanin rumpu* (2005), *Jum*, (2018), *Olen – I Exist* (2018), *Aika* (2019).

TEKSTI JA KUVAT: VELI GRANÖ

RAUTAISET MIELEN VAPAUTTAJAT

Kun taiteen arvoa ihmisille ja yhteisöille halutaan korostaa, aletaan usein puhua taiteen parantavista ominaisuuksista. Moni kavahtaa terapeuttisuudesta puhumista ja haluaa väittää taiteella olevan mistään välineellisistä arvoista riippumaton itseisarvonsa. Mutta niin sinisilmäinen ei pidä olla. Taiteella on aina myös välinearvonsa, ja yksi sen suurimmista voimista on sen terapeuttisuus. Klaukkalan Julmankallion Tao Tao -puisto on siitä vaikuttava esimerkki.

TAO TAO -puiston isännällä Pekka Heleniuksella (s. 1966) on julma tarina kerrottavanaan. Se alkaa sikatilallisen koulukisatusta lapsesta, ja vanhempien tuen puuttuessa se jatkuu epävakaan nuoren miehen elämänä päihtyneen ja päättyä pitkän hankalan reitin kautta miltei hengen vieneeseen psykoosiin. Tarinan loppu on onnellisempi. Pekka seisoo nyt metsän reunassa ja katsoo kuulijaa vakaasti silmiin. Siitä selän takaa alkaa kallioinen ja kivinen polku, jonka jokainen sen kulkenut muistaa lopun ikänsä.

Pekka kulkee edellä. Vaimo Anne kantaa isoa mehukanisteria. On kesän lämpimin päivä. Kallion kumpareella seisoo ränsistynyttä erakkomajaa muistuttava rakennus. Lattian veritahrat ja ruttuinen vaatekasa kertovat omaa kieltään. Täällä Pekka oli vuosia paossa pelkojaan ja uhkavaksi ymmärtämäänsä ulkomaailmaa. Paikka oli silloin nimeltään Pirunpaja, ja Pekka koki silloin tuonkin isännän pitävän majaa alueella. Hourupäinen tunnelma haihtuu muttei unohdu, kun polku kääntyy luonnonkauniiseen metsään. On aika hörpätä Annen tarjoilemaa jääkylmää mansikkamehua.

Pekka Helenius vietti elämänsä synkimmät ajat metsän kätköön rakentamassaan Pirunpajan Erakkomajassa.

Pekka kouluttautui kengitysepäiksi. Hän sai koulussa myös opin raudan käsittelyyn ja pajasepän taidot. Näitä taitojaan hän on käyttänyt monien kekseliäiden pikku esineiden takomiseen. Ensimmäinen oma oivallus oli vanhoista hevosenkengistä koottu tuoli, mukava kuin mikä ja tyydyttävä onnistuminen tekijälle itselleen – merkittävä alku parantumiselle. Ajatus oli myydä käden töitä, mutta ahdistunut myyjä sai yleisön kavahtamaan ja kiertämään myyntipöydän. Nyt esineet ovat näytteillä Pekan vanhempien maatilan ulkorakennuksessa. Siellä on myös hyvin varustettu paja tulisine ahjoineen.

Jos taiteella ja käden työllä oli osansa paranemisessa, oli terapiallakin tärkeä tehtävänsä. Pekka alkoi oivaltaa syitä omaan käyttökseen. Piilossa olleet lukot naksahivat yksi kerrallaan auki, ja suljettu pääsi vapautteen. Käsikin alkoi toteuttaa uudenlaisia kuvia. Taottuja ja romuista kasattuja veistoksia alkoi ilmestyä Julmankallion rinteille. Nyt niitä on jo muutama sata. Pekka Heleniukset teokset ovat poikkeuksellisia ITE-teoksia. Ne eivät sano suoraan ketä tai mitä ne ovat – niillä ei ole edes nimiä. Jotain ne silti yrittävät kertoa: tuo satuttava rautalanka on kuin kiskottu kärsivästä mielestä, ruosteinen nuolenpää on valmis haavoittamaan, mutta tuo loputtomaan kierteeseen vääntynyt raskas rauta on kuin uneen vaipunutta, rauhan saanutta voimaa.

Sepän taidot näkyvät teoksissa. Rauta taipuu ja tottelee pajan isäntää.

Pekka itse sanoo teostensa olevan näkyväksi tul-
leita alitajuisia ajatuksiaan. Hän sanoo käsittelevänsä
rautaa muokatessaan samalla myös omia tunteitaan
ja uskoo katsojankin voivan löytää teoksista reittejä
oman mielensä sopukoihin. Hän kuvailee Tao Tao
-puistoa jonkinlaisiksi aivoiksi, joiden sisällä kulkija
voi nähdä näkyjä ja tehdä arvaamattomia löytöjä.

Kiehtova matka huipentuu kallion laelle. Luon-
to on täällä täysin koskematon, sammal ja jäkälä
peittää kivet. Huomio kiinnittyy kahteen kiiltävistä
ruokailuveitsistä koottuun teokseen. Ne hehkuvat ja
heijastavat valoa kuin kipunoivat auringon kehrät.
Anne ja Pekka antavat katsojan sulatella kokemaansa
ja ohjaavat hänet seuraavaksi laakson kautta Edeniin.
Sinne pienen harjanteen päälle Pekka on rakentanut

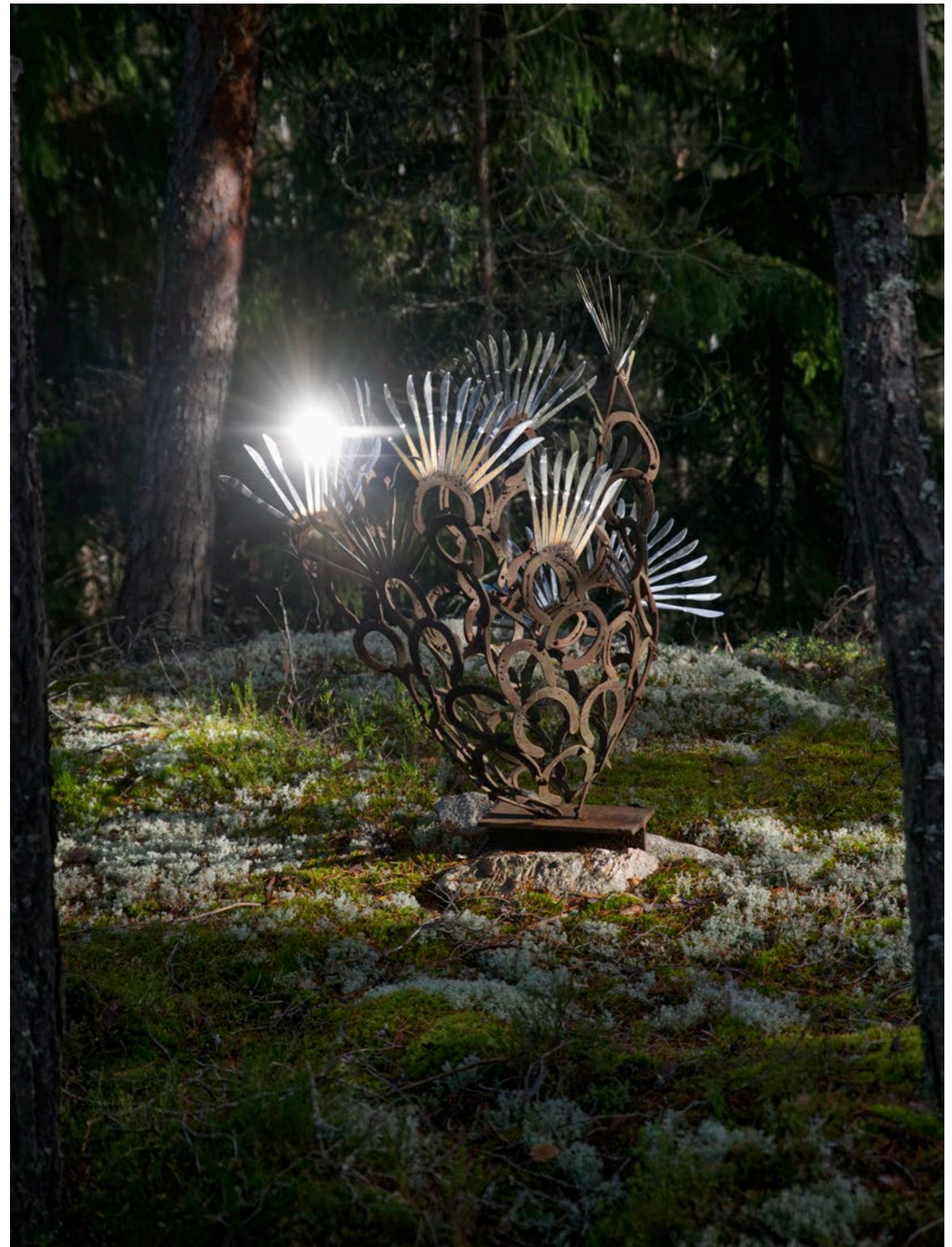

Romut ja löytöesineet ovat tärkeä osa teosten monipolvista ja
kiehtovan arvoituksellista tarinankerrontaa.

lasisen ja valoa hohtavan valkoisen huoneen, paikan
mietiskelylle. Puro solisee alitse talon, joka on kuin
pimeyteen tuomitun erakkomajan valaistunut kak-
soisveli. Polku päättyi tänne, mutta katsojan mieli,
se jäi vaeltelemaan. Jos taideteos on joskus katsojalle
suuri arvoitus, on se kuitenkin aina myös ratkaistu
ongelma, kokonainen ja valmis kuva tekijästään.

*Anne ja Pekka Heleniuksen Tao Tao -taidepuisto Klaukka-
lan Julmakalliontiellä on avoinna yleisölle.*

Pekka Helenius olisi halunnut opiskella kuvanveistäjäksi.
Loistava sellainen hänestä lopulta tulikin, vaikka tie
taiteilijaksi ei ollut suora, eikä helppo.

KORVASIENI- COWBOY KAUPUNGISSA

Usein kuulee kysyttävän, miten ITE-taiteilija eroaa tavallisesta taideharrastajasta. Käytössä on monia muodollisia laatukriteerejä, kuten tuotannon laajuus, omaperäisyys ja taiteen teon keskeisyys elämässä. Todellisen ITE-taiteilijan tunnistaminen on kuitenkin lopulta hyvin helppoa. Hänellä on nimittäin poikkeuksellinen ”syvänäkö” – ja hän haluaa tehdä löytönsä meille muillekin näkyviksi. Hän on näkemisen ja kertomisen valjastama.

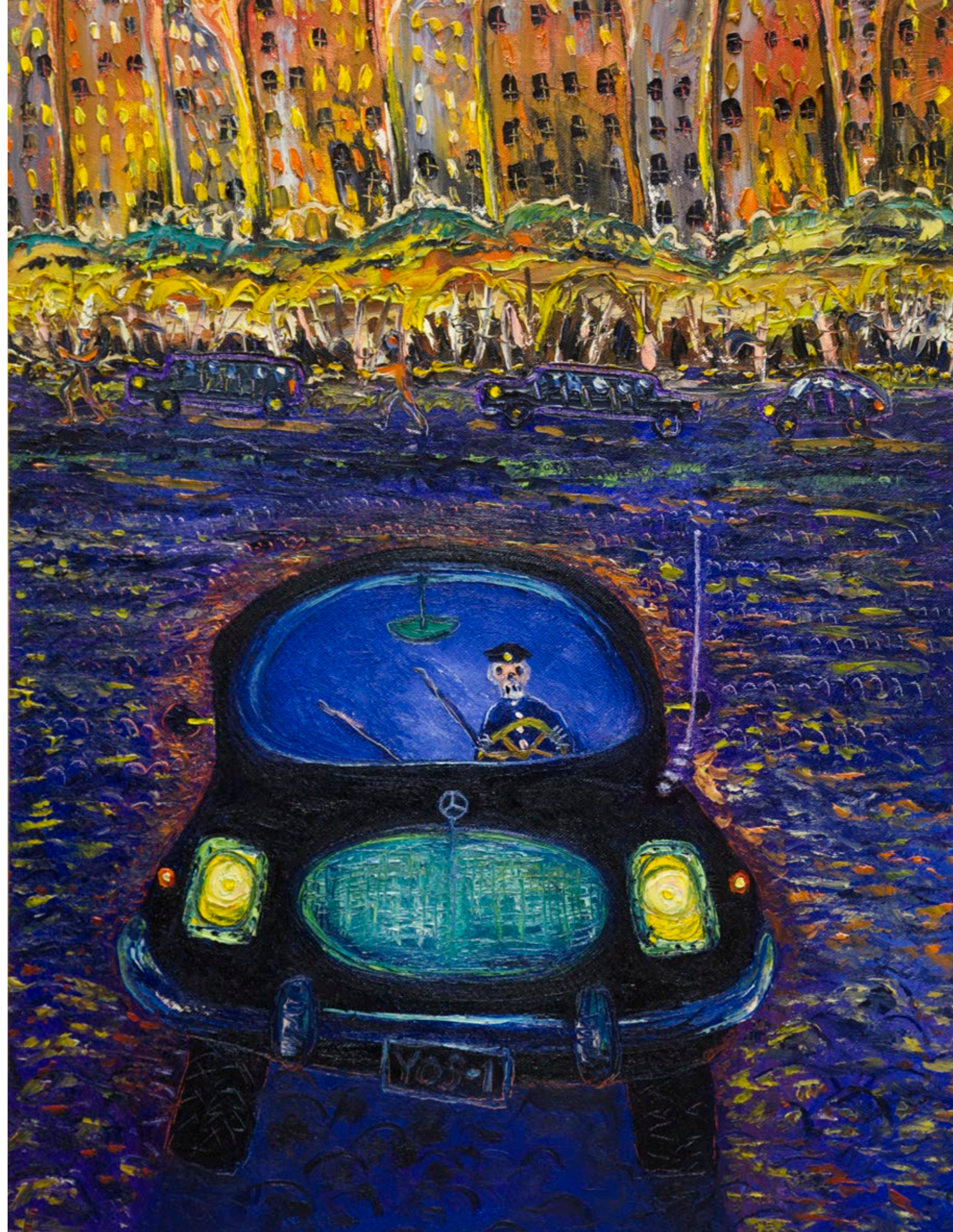
Jarmo Suojärvi (s. 1966) eli lapsuutensa Posiolalla, Koillismaan erämaiden keskellä. Kotitalo oli vaaran rinteessä. Komeat maisemat eivät ketään elätä; perheen elanto oli kovan työn takana. Isä ahkeroi savotoilla, eikä häntä paljoa kotona nähty. Äiti lapsineen keräsi metsän antimia, sieniä ja marjoja. Niiltä retkiltä Jarmo haluaa kertoa tärkeän muiston: siinä hän, pieni poika, istuu hillasuon mättäällä, suuri ämpäri jaloissaan. Aurinko paistaa, sudenkorento istahtaa olkapäälle, sisilisko vilahtaa heinikkoon. Kohta suolta kuuluu vaativa huuto: ”Ei se ämpäri istumalla täyty!”

Moni maaseudun suomalaisperhe muutti seitsemänkymmenluvulla Ruotsiin. Suojärven perheen tie johti Etelä-Suomeen – helpompaa elantoa hekin etsi-

vät. Isä pääsi Högforsin rautavalimoon romunlajittelijaksi, äiti nousi valimon nosturin kuskin penkille. Asunnoksi saatiin vuonna 1974 lämmin huoneisto Karkkilasta.

Jarmon taiteilijuus syttyi runoina jo teini-iässä. Runouden hän on, vuosien tauon jälkeen, löytänyt taas uudelleen. Uusimman runon otsikko on ”Ei mitään”. Teksti kertoo Viljo-vaarin kanssa tehdystä retkestä. Vaari nosti katiskaa veneeseen, mutta se oli tyhjä. ”Ei mitään”, totesi isoisa. Se tarkoitti myös sitä, ettei tänään olisi kala-ateriaa.

Kuolema ajaa lähiössä. Öljyväri kovalevyille. 2017.

Jarmo Suojärvi esittelee teostaan *Mies hyppää ojan yli*. Öljyväri kovalevyille. 2021.

Suolta kuului kurjen huuto

Taulujen maalaamisen Jarmo aloitti 1987. Ensimmäinen työ kuvasi kahta kurkea. Onnistuminen toi innostuksen. Hän tutki vapaa-aikoinaan taidekirjoja. Ne kulkivat mukana myös töihin, hän selaili kirjojaan taukojen ja ruokatuntien aikana. Maalauksia alkoi syntyä hurjaa tahtia, ja niitä on kertynyt varastokellarisiin ällistyttävä määrä: satoja, ehkä toista tuhatta.

Monien teosten aihe on syöpyntynyt mieleen lapsuuden retkillä, mutta Jarmo seuraa ympäristöään yhä tarkoin silmin ja siirtää uudetkin elämykset teoksiin. Monet taulut kuvaavat pohjoisen erämaan tunnelmia, mutta on niissä paljon muutakin. Jarmon taulujen maailma on originelli sekoitus pohjoisen ihmisen sielunmaisemaa ja populaarikulttuuria. Soilla ja vaivaiskoivikoissa seikkailee sarjakuvista ja elokuvista tuttuja hahmoja. Cowboy on tipahtanut suolle ja Elvis savupirttiin. Suojärven rakastamat erämaan eläimet puolestaan ovat eksyneet kaupunkiin. Käärmeekin luikertelee lähiön nurmikolla – taiteilijalle se

”Ajattelin silloin lapsena ihan väärin, luulin ettei elämässäni tapahdu mitään merkittävää. Nyt kun katselen täällä isoja kerrostaloja, tulee mieleen, että ehkä siellä asuu ihmisiä, joiden elämässä ei ole paljoa muuta kuin työ, kaupassa käynti ja telkkarin katsominen. Kun he katsovat sieltä ikkunastaan ulos, ehkä heistäkin tuntuu siltä, ettei elämässä tapahdu mitään.”

Jarmo työskentelee samassa metallivalimossa, johon hänen vanhempansakin aikoinaan tulivat töihin. Tehtaan melussa ja savussa hänen ajatuksensa harhailevat usein takaisin Posiolle ja lapsuuden maisemiin. Erämaan karut maisemat piirsivät mieleen voimakkaita vaikutelmia, ja sen taustamaiseman edessä hän yhä kulkee. Sinne, soille ja vaaramaisemiin hänen vanhempansakin palasivat heti eläkkeelle jäätyään.

Härmän Elviksen lentofilis. Akryyli kovalevyille. 2022.

on hyvän symboli. ”Ennen käärme kätettiin uuden talon porstuan kynnyksen alle taloa turvaamaan.”

Pohtii Jarmo kuvissaan myös urbaanin elämän haasteita. Kurjet hän on maalannut joka vuosi, aina vähän eri tavoin, mutta samat kurjet kuitenkin.

Jarmo käyttää värejä suvereenisti lämpimiä ja kylmiä sävyjä yhdistellen. Pohjoisen ankan maiseman sävyt leiskuvat teoksissa kaikessa loistossaan. Värin käyttäjänä hän on omaperäinen taituri, joka ei välitä realismista. Väriperspektiivinkin hän torjuu: ”Jos kävelet sinne kaukaiseen sinihämyyn, löydät sieltä samat värit ja ihan yhtä vahvoina kuin mitä ne olivat lähelläkin.” Hän pyrkii värin totuuteen eikä anna fysiikan lakien tai todellisuuden kaavamaisuuden kahlita kuviaan. Kaikki on lähellä, selvää ja kirkasta. Teosten värimassa kerrostuu parhaimmillaan lähes reliefimäiksi vuoristoiksi kankaan pintaan. Tuoreita abstrakteja teoksiaan hän kuvailee värispiraaleiksi ja takavuosien rockbändiä mukailen ”värihurriganesmiiksi”.

Latokasken hampparit. Öljyväri kovalevyille. 2021.

Taiteellisia esikuvia ei tarvitse kaukaa hakea, pohjoisessahan oli seitsemänkymmenluvulla ”vain yksi” taiteilija: Reidar Särestöniemi. ”Se löi heti kunnolla turpaan”, Jarmo kuvailee ensikohtaamistaan Särestöniemen Lapin-kuvien kanssa. Toinenkaan taiteellinen tienviitta ei ole yllätys: Jarmo eksyi lomamatkallaan Hollannissa suureen Vincent van Goghin näyttelyyn.

Työn alla olevassa taulussa on jälleen lähiömaise- ma kerrostaloineen. ”Pienikin metsä voi tarjota kulkijalle suuren kokemuksen, linnunlaulua tai talvella lumen narinaa askelten alla.” Uudessa maalauksessa kerrostalojen viereen on unohtunut pala luontoa, pienen pieni metsikkö, ja nyt sinne puhaltaa kova tuulenpuuska. Puut taipuvat, oksia putoilee. Jos paikalla olisi nyt joku, jolla on kyky nähdä ja kuulla, hän voisi oivaltaa jotain – ehkä löytää elämänsä merkityksen?

TEKSTI: Heini Heikkilä

KUVAT: Veli Granö

Säkenöivät niityt

Suomen nykyisten rajojen sisälle tulvahti kahdeksankymmentä vuotta sitten lähes puoli miljoonaa pakolaista. Karjalaisten kulttuurivaikutus näkyy yhä. Sotalesken poika Esko Nio osallistui jo pienestä pitäen Jokelasta saadun asutustilan tontin raivaukseen. ITE-taiteilijakin hänestä tuli. Yhdessä tyttärensä Leenan kanssa he ovat rakentaneet mailleen ihmeellisen Kimaran taidepuiston. Leena Nio ei myönnä bysanttilaisvaikutteisen karjalaisen kulttuurin näkyvän töissään, mutta ulkopuolinen näkee asian toisin: on kuin Konstantinopolin tai Valamon luostarin mosaiikit olivat maallistuneet sädehtimään supisuomalaiselle takapihalle.

Leena Nio istuu hirsisen mökin terasilla muutama tunti ennen Kimara-mosaiikkisatupuutarhan avajaisia, sukunsa ja perheensä Karjalan evakoina aikoinaan saaman tilan vehreän elokuun alun kukinnan keskellä. Taidepolulle ajetaan pientä hiekkatietä, jota reunustavat isän veistämät puu-ukkelit ja hauska tervetuliaissaattue, ikään kuin ratsastaisi kunniakujaa pitkin kylään. Niittyä kirjavoittaa sädehtivän värikäs kierrätyskukkapelto.

Pariisissa vuosikymmenet aikuiskouluttajana ja englanninopettajana toiminut Leena Nio palasi kotiin talon osittaisen palamisen ja vanhempien ikääntymisen myötä. Vuosien aikana hoito- ja rakennus-

alalla toimineet vanhemmat Esko ja Terttu ja Leena Nio itse ovat täyttäneet uudelleen rakennetun punaisen tuvan ympäristön Eskon häkellyttävillä puuveistoksilla ja alkukantaisilla, maasta nousevia raajoja tai olentoja muistuttavilla pöydillä ja tuoleilla, mosaiikein kirjailuilla eläimillä, käärmeillä, kilpikonnilla, liskoilla, kissoilla, koirilla, perhosilla, kukilla, toteemeilla, tulenliekeillä sekä Tertun virkatuilla tekstiiliveistoksilla. Punatukkainen Rita-muotinuuke on saanut myös mosaiikkiasun ylleen. Rita oli hädin tuskin löytänyt paikkansa Kimaran tien varressa, kun joku oli halunnut sen mukaansa. Lopulta Rita oli löytynyt Nummenkylästä ilman käsiä ja hiukan rähjäntyneenä. Nyt Rita nautiskelee metsän rauhasta korjattuna Kimaran keskellä, muiden koristeltujen ja prinsessa-maisen kauniiden naishahmojen lomassa. Uima-altaassa lekottelee kollega, ja puiset, ryijymäisen turkin saaneet värikkäät lampaat laiduntavat rauhausasti

Leena Nio kurkkii taiturimaisilla mosaiikeillaan koristamansa tintamareskin takaa.

Leena Nion vapautunut sateenakaarinainen tanssii sädentien vastaan pihaan tulijaa.

nurmella. Värikkäistä isoäidinneliöistä valmistetun tiipiin sisällä lepäilee virkatuissa mekoissaan toistakymmentä Barbie-nukkeja lapsineen.

Lapsena piirustuskilpailuita voittanut ja taiteellisesti lahjakas Leena Nio kävi Pariisissa mosaiikkikurssin ja jäi koukkuun saman tien. Nykyään hän ei tee mosaiikkeja enää kuin ”ehkä viisi tuntia päivässä”, vaikka tekeminen on joskus vienyt mukanaan koko naisen. Tällä hetkellä hän vetää mosaiikkikursseja Siipoon, Tuusulan, Nurmijärven, Järvenpään ja tietysti Jokelan kansalaisopistoissa, ja kalenteri on tukoten täynnä. Vuosien tekemisen aikana osaaminen, teknikat ja käytetyt materiaalit ovat kehittyneet – laastiin upotetut lasinsirut ja betoni kestävät ulkona säätä. Elokuun ajan Kimarassa on maksuttomat avoimet

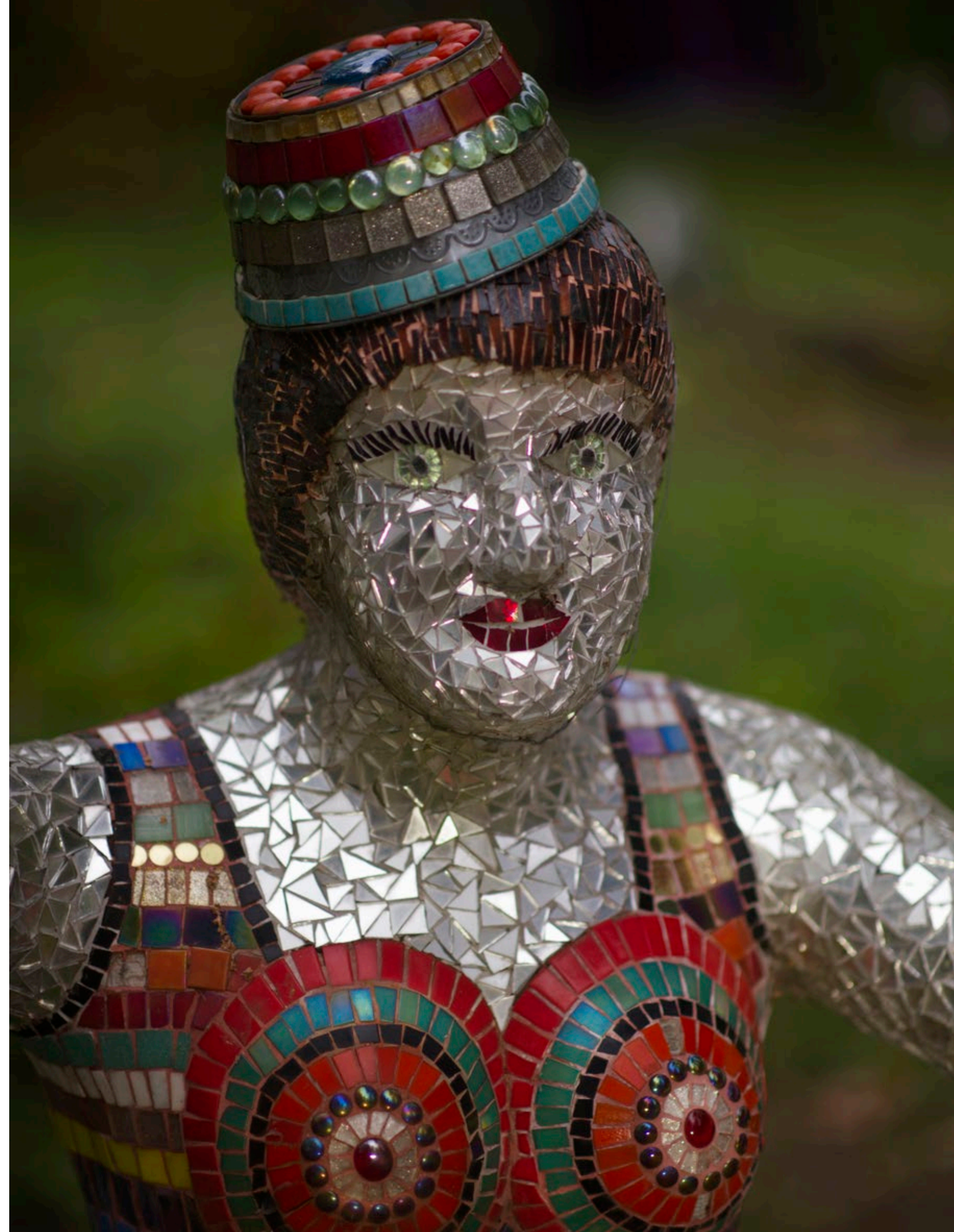

Esko osallistui jo pikkupoikana uuden kotitilan peltojen raivaamiseen. Paikka oli aluksi pelkkää umpimetsää ja risukkoa.

ovet, ja mosaiikkimymälä palvelee mosaiikista innostuneista.

Avajaisvieraat alkavat saapua. Lasinen terassi täyttyy puheensorinasta ja vieraista, ja karjalaiseen tyyliin pitopöytä notkuu piirakoita, juustoja ja herkkuja. Valtava vadelmilla ja tummilla orvokeilla täytetty täytekakku kannetaan pöytään. Sukulaisten, perheen ja taiteilijavieraiden kodikas ja värikäs kudelman on kuin lämmin virkattu peitto tai kaunis mosaiikki, jonka arvo saattaa suurkaupungin tungoksissa joskus unohtua tai kadota kokonaan.

Leena Nion taiturimaisesti mosaiikeista luoma naishahmo on kuin Ravennan bysantin aikaisten mosaiikkikuvien kolmiulotteinen perillinen.

TEKSTI: Heini Heikkilä

KUVAT: Veli Granö

Mestarin kädestä

Hankolainen Heikki Meriläinen (s. 1938) on yksi Uudenmaan kartoituksen hienoimpia löytöjä. Kun hänen taidettaan katsoo, tulee kuitenkin mieleen kysymys miehen laadusta: onko hän lainkaan ITE-taiteilija? Tuotannon laatu on korkea ja osin lähes ylittämätön taidokkuudessaan, mutta silti Meriläinen tuntee jääneensä ulkopuoliseksi. Joillekin kirvesmies pysyy kirvesmiehenä, vaikka silmän tarkkuus ja käden herkkyys veisi voiton useimmista koulutetuista kuvantekijöistä. Taiteen maailmassa on näkyvämpiä rajalinjoja, joiden ylittäminen on usein vaikeaa, joskus mahdotonta.

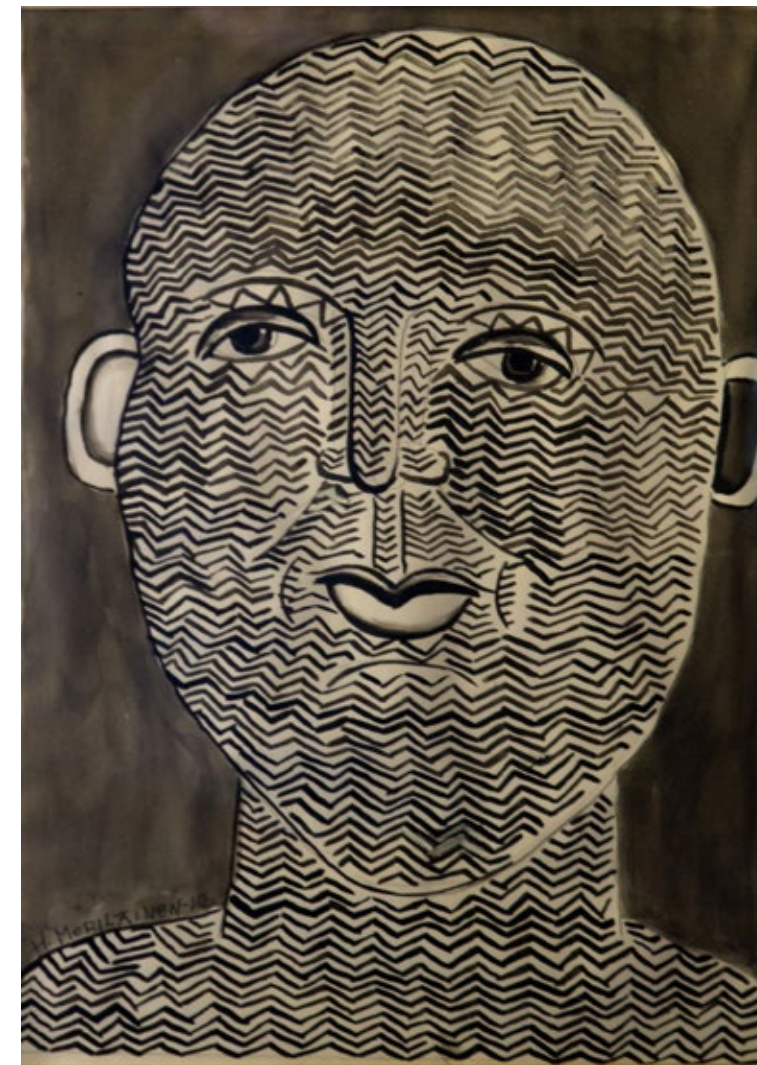
Ehkä Heikki Meriläisen kansanomainen ja ennakkoluuloton kiinnostus visuaalisen maailman ilmiöihin vaikuttaa nykykatsojan silmään postmodernilta ja nykyaikaiselta. Hän kuvaa teoksissaan yleensä klassisia aiheita, mutta mukaan on päässyt myös populaarikulttuurin ja sarjakuvien hahmoja. Aikaisemmin tällainen rajattomuus oli taidemaailmalle suorastaan kauhistus.

Tuupovaaran korvista ja metsätalalta elämäntaipaleelle lähtenyt hankolainen Heikki Meriläinen edustaa sotien aikana syntynyttä sukupolvea, jonka elämäntapaa värittää valtava teknologinen ja teollinen muutos. Meriläinen kasvoi sotavuosina naisten hoitamassa lämpimässä maatilayhteisössä. Arki uskonnollisessa suurperheessä ei juuri taidetta eikä tanssia sisältänyt, mutta kiertävän piirustusten myyjän laukustaan esiin nostama maalaus teki lähtemättömän vaikutuksen.

Aikuistuttuaan Meriläinen haki oppia taiteen tekemiseen Unto Pusan kirjekoulusta. Hän opiskeli Joensuun ammattikoulussa myös taitavaksi rakennuspiirtäjäksi. Hankoon hän muutti työn perässä, huviloita rakentamaan, rakensipa sinne myös perheelleen kotitalon ateljeineen. Nyt valoisa, kaunis koti ja pihamaa ovat täyttyneet puisista veistoksista, maalauksista ja piirustuksista.

Meriläisen teoksissa kädentaito ja esteettinen silmä yhdistyvät rakkauteen puuhun, metsään ja kotiseutuun. Maalauksissa hevosten vetämät tukkiereet, metsän ikihonkien humina ja taivasta kirkkaana tähdittävä Otava sekoittuvat Pusan aikalaisten kubismista tuttuihin vivahteisiin ja myöhemmin iloisesti popkulttuuriin, Roopeankkoihin ja Karhukoplan veljeksiin.

Meriläisen vanhemmat puuveistokset ovat alkukantaisen geometrisiä ja vievät ajatukset vanhan kirkkotaiteen hartaisiin tunnelmiin. Monet veistokset ovat ainutlaatuisen ilmeikkäitä; useimmissa naisahmoissa toistuu samankaltainen surusilmäinen vakavuus.

Viimeisimmissä veistoksissaan Meriläinen on saavuttanut aivan poikkeuksellisen mestarillisen kädenjäljen ja ilmaisuvoiman.

Meriläinen on Hangon taideyhdistyksen perustajajäsen. Hän päätyi kuitenkin ammattitaiteilijoiden seurassa väheksytyksi eikä ehkä saanut korkean taiteellisen tasonsa nojalla kiistattomasti ansaitsemaansa arvostusta; näin taiteilija itse menneitä tulkitsee.

Heikki Meriläisen elämäntyöhön on tallentunut mittaamaton pala suomalaista, kadonnutta kansallismaisemaa ja tapaa elää. Se varioituu ja kerrostuu teoksissa ympäröivän valtavan teknologiseen ja teolliseen liittyvän murroksen vuosikymmenien läpi. Siitä huolimatta jotain ajatonta, pysyvää teoksissa säilyy aina ennallaan, kasvaa, kirkastuu.

Teoksissa on voimakas, katajainen, rakastava Aleksis Kiven ja Impivaaran veljesten henki. ”Hänelläkin oli kova kohtalo”, sanoo Meriläinen. Pettymyksiä ihmisten taholta kokenut Hämmäläinen on jo käpertynyt kotioloihin puolisoineen elämänsä loppusuoralla, ja suru tai epätieto tulevasta leijuu upean taideartaan yllä. Luopumisen suru, ja ehkä jokin sellainen, joka toistuu muutamissa mustissa teoksissa, joissa yö ottaa hetkeksi valoisasta metsäkankaan elinvoimasta ja puisten naisten loputtomasta lempeydestä vallan.

TEKSTI JA KUVAT: VELI GRANÖ

MESTAREIDEN HIIPUVAT SUKUPOLVET

ITE-taiteen suuret nimet poistuvat yksi toisensa jälkeen keskuudestamme. Juuri sodan jälkeen syntyneet osasivat vanhat käsityöperinteen taidot. Heidän teoksensa ovat samaa perhettä tai ainakin sukua vanhalle, kansanomaiselle taiteellemme. Näiden ITE-taiteen mestariteosten esi-isät ja -äidit seisovat suomalaisissa kirkoissa.

Tyysterin perhe pakeni venäläisten hyökkäystä Karjalan kannaksen Heinjoelta ja päätyi evakkoon toiselle laidalle Suomea. Ahti Tyysteri (1940–2023) syntyi Perniössä kesken matkan. Koulun penkkiä hän ei paljoa ehtinyt kuluttamaan, kun työt piti aloittaa jo 14-vuotiaana. Tyysteristä tuli kirvesmiehenä toimineen vanhemman veljensä apulainen. Isä kuoli pian, mutta tomerat pojat kunnostivat Pulusasta Karjalaan menetettyjen maiden tilalle saadun pienen maatilan asumiskuntoon.

Talon rakentamista ja hirsityötä tarkempi puun työstö ja piirtäminen kiinnostivat Ahtia jo varhain. Hän teki itselleen huonekalut, oman sängynkin. Toisaalta oli pakkokin, rahaa ei juuri ollut. Sodan jälkeen maaseudulla elettiin lähes luontaistaloutta.

Jo monessa rakennushankkeessa pätevyitynyt kirvesmies muutti 1960-luvun alussa Karkkilaan. Oman talon hän rakensi perheelleen kaupungin keskustan tuntumaan, ja omin käsin nousi myös kesämökki luonnonkauniin Jäljänjärven rantaan. Molempien rakennusten pihamaata koristavat kymmenet taidokkaat puuveistokset.

Idea patsaiden veistoon syntyi eläkkeelle jäämisen jälkeen. Joutavana miehenä oli aikaa vihdoinkin omille intohimoille, ja silloin sattui naapurimökin pihaan ilmestymään puusta veistetty komea karhupatsas. Ahti innostui ja päätti kokeilla, saisiko hänkin sellaisen aikaan. Muiden naurusta ja epäilyistä huolimatta puupölistä syntyi karhu, ja nyt karhuja – lempiaihetta – on valmiina satakunta kappaletta. Suurin, parimetrinen kontio seisoikin aikansa Karkkilan kaupungintalolla, kunnes se siirrettiin torin laitaan. Mesikämmen on komistanut torinäkömää jo toistakymmentä vuotta, mutta on jo pahasti ravistunut. Se on yksi maamme harvoista julkisista ITE-teoksista.

Useimmat Tyysterin teokset kuvaavat perinteistä suomalaista eläinaihetta. Lintujakin sahattiin ja veistettiin melkoinen parvi. Parhaat ovat suuren mestarin kädestä syntyneitä. Muutamat eläinhahmot on

Ahti Tyysterin arkaainen vedenneito seisoo Jäljänjärven koskemattomassa maisemassa kuin puolittain kalaksi muuttunut Kalevalan Aino.

Kesämökin pihaa vartioi joukko ilmeikkäitä pöllöveistoksia.

kuvattu taidokkaasti liikkeessä, juoksemassa tai hyppäämässä.

Ihmisaihe ei Tyysteriä juuri innostanut, vaikka sekin sujui. Tonttuja, vedenneito ja pari presidenttiä kyllä valmistui. Vedenneito lienee Ahdin vaikuttavimpia teoksia. Lumoavaa naiskauneutta tavoittelevan patsaan katoliset esiäidit löytyvät kirkoista; niitä ovat Neitsyt Maria ja onnettoman kohtalon kokeneet pyhimykset.

Presidentit Tarja ja Sauli ovat valvoneet tasavaltaa ja Karkkilan katuelämää parvekkeeltaan pitkään, Tarja jo neljättä virkakautta. Kuka olisi ollut seuraava, sitä Ahti ei ehtinyt nähdä – eikä veistää.

Tyysteri ei teoksiaan juurikaan myynyt, vaikka kysyjä kyllä riitti, ne olivat tekijälleen rakkaita. Perilliset kuitenkin haluavat luopua isän teoksista ja kokonaisuus on nyt hajalla. Linnut, karhut ja presidentitkin on myyty ja kuljetettu kuka mihinkin. Torin karhu sentään muistuttaa yhä toriväkeä täällä vaikuttaneesta puun taitajasta.

Ahti Tyysterin kotipihan puuveistoksensa oli nostettu talvehtimaan pihanperän katoksen alle.

TEKSTI: Heini Heikkilä

KUVAT: Veli Granö

Se toinen tullimies

Tullimies Henri Rousseau herätti aikoinaan valtavaa huomiota taiteellaan. 1900-luvun alun pariisilaiset avantgardetaiteilijat palvoivat itseoppinutta lahjakkuutta ja kirjoittivat hänen nimensä taiteen historiaan. Hankolaisella tullimiehellä Knut Sundbergillä (1940–2004) ei ollut yhtä hyvä onni. Vaikka hän teki pitkällä urallaan yli tuhat loistavaa veistosta, on hänen tuotantonsa pääosin unohtunut ja tuhoutunut. Emme valitettavasti löytäneet Knuttea ja hänen taidettaan ajoissa.

Långörantie on Hangon Täktomin pienen kylän alueella kulkeva pieni, yksityinen hiekkatie, joka päättyy piskuiseseen venesatamaan, hiekkarantaan ja pienten venevajojen pilkkotteluun niityllä. Sen ympäristöön sijoittuu kuutisenkymmentä Knut Sundbergin (1940–2004) teosta. Veistosten materiaalina on ajopuu, meren sileäksi huuhtomat suuret puunkappaleet, erikoiset oksankäkyvät, suuret juurakot ja löytöpuu.

Luonnosta löytyy noin kymmenesosa Knut Sundbergin tekemisistä veistoksista. Muut ovat aika ja muutokset jo tuhonneet. Myös Knut Sundbergin muu elämäntyö ja monipuoliset kiinnostusten kohteet taidemaalarina, piirtäjänä, graafikkona, maisema-arkkitehtina, suunnittelijana, äänisuunnittelijana, muusikkona, trubaduurina, kirjoittajana, kulttuuri- ja yhteiskuntakriitikkona ja etnologina ovat suurilta osin jääneet kirjaamatta ja vaille huomiota.

Knut ”Knutte” Göran Sundberg syntyi toisen maailmansodan syliin 9.3.1940. Hän kävi viisi vuotta Hangon yhtenäiskoulua. Sundberg muutti Helsinkiin, ja opiskeli grafiikan ja piirustuksen opinnot Helsingissä.

Kaupunkielämän ja graafikon uran sijaan Knutte palasi kuitenkin kotiin Täktomiin. Perheeseen syntyi kaksi lasta. Vuonna 1961 Knut sai työpaikan Hangon tullikamarista. Työn arkista taustakangasta vasten

elämä alkoi täytyä musiikista ja luontoon tehdyistä veistoksista. Sundberg keräili hylkypuuta, maalaismaisia veneitä ja niiden välineistöä.

Knut Sundberg signeerasi parhaat työnsä lyhyesti ”Knutte”. Hän sairastui syöpään ja menehtyi vuonna 2004, työn ollessa kesken. Läheiset ja kyläläiset pelasivat osan teoksista, joista suuri osa ehti vahingoittua tai kadota.

Kalastajasuvusta oleva Knut Sundberg tunsi syvää yhteyttä tavalliseen, luonnosta elävään arkeen, kulttuuriin ja elämään ja oli kiinnostunut kansantieteestä ja hitaasta, yksinkertaisesta tavasta elää sopuinnussa luonnon kanssa.

Långörin tien venevalkamassa pitkin merenrantaa kulkiessa niityn ja puiden lomasta pulpahtaakin sieltä täältä vastaan saumattomasti luontoon sulautuneita teoksia. Niitä löytäessä ja ihastellessa on häkellyttävää ajatella, millainen teosten paljous on jo kadonnut, tuhattu, huuhtoutunut ajan mereen – ajallisuutta, taiteen syytymistä ja hiipumista, katoavaisuutta. Teokset eivät sijoitu järjestelmällisesti polun varteen, vaan ikään kuin kasvavat esiin sieltä täältä luonnon logiikalla.

Knut Sundberg on kaivertanut ja käsitellyt puuta hienostuneella, minimalistisella, suomujen, silmämaisten reikien ja ajopuun omien muotojen henkeä esiin tuovalla otteella. Geometristen, pinottujen ja porrasmaisten teosten muotokieli on parhaimmillaan täysin tasoltaan modernia nykyveistostaidetta. Teoksiin on usein rakennettu säältä suojaava pieni huopakatto, ja jälkiä kirkkaasta vaalean taivaan sinisestä, heleästä punaisesta ja keltaisesta ja valkoisesta koostuvista pienistä ja tarkoista, kansanomaisten käsitöiden ja liinon kuvioita ja malleja jäljittelevistä kuvioinneista on yhä nähtävissä. Ideoiden omaperäisyys, taito, aistien ja luonnon kiireetön, ajan kadottava, taivasiin nouseva ja merellinen kesäpäivä huokuu teoksista kuin ylistyksenä luonnolle ja ihmisen etuoikeudelle elää osana sitä.

LÄHTEET

Timm Klaus: *Knutte Sundberg, permanent utställning*. Omakustanne 2005.

TEKSTI JA KUVAT: Veli Granö

FAGERVIKIN TORPAN MYSTINEN PUUTYÖMIES

Omaehtoinen ITE-taiteen tekeminen voi olla tekijälleen valtava voimavara. Taide voi kantatella koko elämää, ja taiteellisen kerronnan keinot voivat pelastaa meidät joskus myös kaikkein pahimmasta pulasta.

nkoolaisen Benny Uhleniuksen nuoruus oli vesimiehen aikaa, huumeista hippielämää, kaikkein ikävine mausteineen. Kotioloissa ei ollut vikaa, mutta ajan henki kauniine sodan ja kovien arvojen vastustuksineen vei kuusitoistavuotiasta nuorta yhä kauemmas vakiintuneen yhteiskunnan arvoista. Kaveripiiri koki päihteet osaksi aikuisten jämähtänyttä maailmaa kyseenalaistavaa kapinaansa. Huumeiden todellinen luonne paljastui vasta vuosien jälkeen. Kapina hiipui, kaverit kuolivat, mutta kolmikymppinen Benny pystyi kaikkien ihmetykseksi lopettamaan. Hän vieläpä opiskeli itsensä sosiaalialalle.

Huumeriippuvaisen elämän muistot Benny on yrittänyt karistaa selästään jo moneen kertaan mutta joutunut aina toteamaan niiden olevan osa elämänsä tarinaa. Jos menneisyyttä ei voi poistaa, voi sen kääntää voimaksi. Vankien kanssa tehdyssä terapiatyössä omassa elämässä tehdyt virheet muuttuivatkin arvokkaaksi pääomaksi. Vertaistuen voima oli valtava: hän sai piintyneitä rikollisia hereille ja paranemisen alkuun. Kysymys oli hänen mukaansa väärän roolivallinnan, vääristyneen identiteetin korjaamisesta.

Muinaiset arkkityypit auttavat

Benny puhuu mielellään junglaisesta arkkityyppi-teoriasta, ja siihen on painavat syyt. Hänen oma pelastumisensa vaati sekin vertaistukea mutta myös sopeutumisvalmennuskurssin, johon kuului vuoden kestävä arkkityyppien tukeutuva sosiodraama.

Kaikki maailman kertomukset palautuvat muinaisiin arkkityyppisiin hahmoihin ja tilanteisiin. Toistakymmentä arkkityyppiä, kuten hallitsija, huolehtija ja sotilas, kuvaavat ihmisen henkisiä kehitystasasteita ja meidän itsellemme omaksumia rooleja. Eri-tyisesti satujen opetukset kertovat arkkityyppien sisältyvistä vaaroista ja mahdollisuuksista.

Arkkityyppiä tutkinut terapiaryhmä teki yhdessä eräänlaisia ITE-teatteriesityksiä. Bennykin sai nimetä ryhmästä henkilöt esittämään tiettyjä arkkityyppiä. Eräessä esityksessä hän sai itse poppamiehen roolin. Oma asenne ympäröivään maailmaan valkeni, kun Benny huomasi ajautuvansa vakavaan konfliktiin draaman kyläpäällikön kanssa. Hän ymmärsi katsovansa elämäänsä ja maailmaa kuin olisi niiden ulkopuolella ja aina valmiina yhteentörmäykseen. Tämän havainnon hänelle olisi lähes kuka tahansa voinut kertoa, mutta siitä ei olisi ollut mitään hyötyä. Vasta arkkityyppisen roolin sisältä hän näki ja ymmärsi tilanteensa. Vuoden kestänyt sosiodraama oli eheyttävä matka omaan minuuteen.

Benny ja Valdemar-koira piharakennuksen teosvarastossa.

Maalaukset liittävät populaarikulttuurin tutuksi tekemiä aiheita ajattomiin ja paikattomiin ympäristöihin. Teoksissa on ilmeisiä kaikuja Benny'n nuoruuden ajan LP-levyjen kansitaiteesta.

Benny kertoo sairastaneensa vauvana vakavaa ihottumaa, jonka vuoksi hän vietti ensimmäiset vuotensa sairaalan eristysosastolla. Kun hänet kolmevuotiaana palautettiin takaisin normaaliin maailmaan, ei se ollut hänelle lainkaan tuttu. Hän oli luullut maailman koostuvan sairaalan huoneesta ja hoitotoimenpiteistä. Hän katsoi maailmaa ihmetellen, eikä löytänyt sieltä paikkaansa. Hänestä tuli ulkopuolinen, elämän tarkkailija.

Benny on kiinnostunut arkkityyppinen käytöstä henkisen kasvuprosessin käynnistäjänä, mutta erityisen kiehtovana hän näkee poppamiehen tai shamaanin arkkityypin. Shamaani asuu kylän ulkopuolella, tarkkailee ja analysoi sieltä yhteisöään ja kokee myös

tuskallista vierautta. Shamaani näkee tarkemmin yhteisön ja yksilöiden ongelmat ja on paitsi tietäjä, myös parantaja. Shamaanin tehtävä on myös taakka, joka voi johtaa tuhoon ja kuolemaan. Se on tiedon mutta ennen kaikkea yhteisön ulkopuolelle jäämisen hinta.

Benny ei vertaa itseään shamaaniin, mutta se ajatus tulee helposti mieleen. Hän syntyi ulkopuoliseksi, oli vähällä tuhoutua ja palasi yhteisönsä parantajaksi kasvaneena. Nyt hän on kuitenkin jo jättänyt opettajan ja oppaan roolinsa. Eläkkeelle jääminen oli suuri identiteetin vaihdos, suorastaan initiaatoriitti, jonka teki muillekin näkyväksi käsivarteen tehty tatuointi ja muhkean parran kasvattaminen. Hän on tästä lähin mieluiten mystinen taiteilija ja puutyömies.

Luova mieli ja ketterä ajatus

Benny on huomannut taiteen kannattelevan voiman jatkuvan läpi elämän. Hän maalasi jo nuorena levykansista ja hippisurrealismista ammentavia tauluja, mutta eläkkeellä taiteesta on tullut entistä tärkeämpää. Työ taiteen parissa pitää yksin syrjäisellä maaseudulla elävän miehen päivät rytmisissä ja ajatukset ojennuksessa. Talvella maalataan ja kesällä veistetään puuta.

”Taiteen tekeminen on minulla ollut aina sellaista perusturvattomuuden hoitoa – ITE-hoitoa. Se, että olen ITE-taiteilija, ei tarkoita sitä, että olen harrastelija suhteessa ammattitaiteilijoihin, vaan koen olevani ihan ammattitaiteilija ITE-taiteilijana.”

Benny'n suuret öljymaalaukset ovat nekin arkkityyppien tutkimusta. Aiheet töihin tulevat usein mediasta ja ovat ehkä reaktioita maailman ristiriitaisuuksien herättämiin kysymyksiin. Teokset ovat myös eräänlaisia tiedostamattomia tutkimusmatkoja, polkuja tiedon ja oivalluksen luo.

”Minulla on aina joku ajatus, kun alan työskentelämään teoksen parissa, mutta on aina suuri yllätys, mihin teos päättyy. Usein vie pitkän ajan löytää vastaus siihen, mitä teos ja prosessi minulle halusivat kertoa.”

Jos joku sanoo tekevänsä taidetta terapiaksi, koetaan sen usein alentavan tuotosten taiteellista arvoa, mutta asia taitaakin olla päinvastoin: merkittävää

Jotkut teokset voivat viitata primitiivisiin kulttuureihin, mutta se ei ole ollut välttämättä taiteilijan pyrkimys. Kun työprosessi on vapaa päämäärästä, se voi tuottaa lähes itsestään ajattomia, arkkityyppisiä hahmoja.

taidetta ei voi syntyä, jos teosten tekoon ei liity taiteilijan itseterapiaa. Muunlainen taiteen tekeminen voikin olla pinnallista ja merkityksettömämpää – ainakin tekijälle itselleen.

Maalausten arkkityyppisten hahmojen tarkoitus avautuu parhaiten vasta tekijän kertomana, mutta puun muotoilijana Benny on saavuttanut universaalien kielen. Taiturimaiset veistokset eivät kaipaa sanoja tai selityksiä. Teokset ovat kuin aivan eri maailmasta peräisin – ja ehkä niin onkin. Ne ovat

Miltei kaikki Benny Uhleniuksen puuveistokset ovat abstrakteja mutta muistuttavat organisesti syntyviä luonnonmuotoja.

alitajuisten maailman näkyjä, kuin jonkun primitiivisen heimon jumalkuvia tai kulttiesineitä tuonpuoleisen tavoittamiseen. Ehkä ne ovat jonkun puutyömiestäkin mystisemmän arkkityypin luomuksia?

ITSE TEHTY ELÄMÄ JA ELÄMÄSTÄ TEHTY TAIDE

Koulutus pyrkii karsimaan taideopiskelijasta yleiseen makuun sopimattomat rönsyt, mutta samalla voi kadota jotain korvaamatonta. Vapautunut luovuus voi kutistua ja into vaihtua pelkoon taidemaailman tuomiosta. Voidaanko koulutettua taiteilijaa enää hyväksyä ITE-taiteilijaksi? Periaatteessa ei, mutta poikkeuksia on. Jotkut taiteilijat ovat lähes immuuneja ympäristön paineelle. Heissä asuva luomisen vimma unohtaa kaikki varoitukset. Taide on heille pysähtymätön, jokaiseen hetkeen vyöryvä hyökyaalto, jonka ehtojen mukaan elämä eletään. Silloin tuloksena voi olla kokonainen ITE-maailma.

Sirkka Turkki on hankkinut itselleen monenlaista koulutusta: hän kävi ensin taidekoulun, opiskeli sitten lääkintävoimistelijaksi ja myöhemmin ympäristökasvatuksen opettajaksi. Runonlausujaksi hänet opetti Eeva Kaarina Volanen, itkuvirsiens taitoa opetti Martta Kuikka ja nukketheaterin oppia hän sai Maija Barićilta – alansa legendaarisia taitajia jokainen. On Sirkka Turkissakin legendan ainesta. Hän on uskottoman aktiivinen, ahkera ja rohkea nainen, jonka villiä mieltä ei mikään koulutus ole pystynyt suitsimaan – päinvastoin: hän on käyttänyt kaikkia oppeja omaperäisesti ja aina omiin päämääriinsä tähdäten.

Sirkka Turkki huomasi jo nuorena, ettei taide elätä. Palkkatyönään hän on kouluttanut fysioterapeuteja ja sen ohessa reissannut maailman kriisialueilla avustustöissä. Hän on ehtinyt elämässään vaikka mitä, ja seikkailujensa kertojanakin hän on vailla vertaa. Hänen tarinansa risteilevät sinne tänne, oman lapsuuden traumaista orjaksi myytyjen nepalilaisten tyttöjen kamaliin kohtaloihin. Hän tuntee tyttöjen tarinat, koska on työskennellyt turvakodissa opastamassa heitä kiinni elämän syrjään ja tukee yhä monia taidepuistonsa pikku tuloilla. Tarinat synkkenevät, kun hän kertoo kokemuksistaan Burundissa. Siellä hän vaelsi keskellä Ruandan kansanmurhan kahuja ja auttoi taas minkä kykeni. Mutta nyt, kun elämä on rauhoittunut, jää aikaa muisteluun ja taiteen tekemiseen.

Sirkka Turkki hankki tuhopoltossa vuonna 1988 tuhoutuneen kotinsa tilalle pikkuisen talon Porvoon Sillvikistä ja rakensi merenrantaan Ruusulinnan taidemaailman. Minne vain talossa tai sen pihapiirissä katseensa kääntää, näkee taiteilijan kädentöitä. Luovuudella ei ole mitään rajoja. Piharakennuksen täyttävät maalaukset ja pikku veistokset, pihalle ja rakennusten seinille laajeneva teospuisto jatkuu vielä maantien toisellekin puolelle, kuistin ikkunoita kansoittaa valtava määrä kylpeviä ja lukevia savilapsia, keittiön seinällä riippuu koko kylällinen nukketheaterin pikku kansaa. Nukketheaterista innostuneena

Turkki on luonut jokaiselle hahmolle oman pienen esityksen – monelle iloisen, joillekin surullisen. Elämä on täällä läsnä kaikissa sävyissään.

Sirkan Turkin kodin tuhopoltto jäi selvittämättä, eikä hän saanut korvauksia menetyksestään. Talolain piti maksaa loppuun, vaikka tontilla oli vain pala hiiltynyttä hirsiseinää. Siitä seinästä Turkki sahasi ensimmäisen palikkansa ja maalasi sen pienen talon näköiseksi. Pian hän teki lisää taloja, ja lopulta koko masentava raunio sai uuden sadunhoitoisen elämän Ruusulinnan kaupunkina. Melkein 800 pikku taloa täyttää nyt koko olohuoneen, pikkuruusia asukkaitakin on 1227. Näillä pienillä kujilla ovat turvassa Sirkka Turkin kauneimmat muistot: vielä terveen isän olkapäillä tehdyt kesäiset retket ja maailmanmatkoilla koetut ihanat hetket.

TEKSTI: Arja Elovirta

KUVA: Marcus Riska K.H. Renlundin museo

NÄKIJÄ, JOLLA OLI SYVEMPI YHTEYS

Keravalainen Erkki Nousiainen (1926–2016) oli yksi harvoista suomalaisista, joita voi kutsua aidosti visionääritaitelijaksi samassa mielessä kuin outsider-taiteen suuriin nimiin kuuluvaa ranskalaista Augustin Lesagea tai Joseph Crépiniä. Hänen suhteensa taiteeseen rakentui syvän henkisen yhteyden kautta, jota voi ehkä luonnehtia jokinlaisiksi näkyvän ja näkymättömän maailman vuoropuheluksi.

Nousiainen koti Keravan Kurkelassa oli kuin pieni taiteen pyhättö. Kerrostaloasunnon täyttäneistä puuveistoksista, afrikkalaisnaamioista, maalauksista, hopeaesineistä ja posliinilautasista välittyi vanhan maailman henki, kuten Nousiainen itse asian kuvasi. Pitkän SOK:illa tehdyn työuran aikana hän keräsi taidetta ja esineitä Suomesta, Kanadasta, Kiinasta ja Turkista. Kokoelmateosten seasta erottui itsetehtyjä keramiikkaveistoksia ja suoraan seinään maalattuja ornamentteja sekä öljy-, pastelli- ja akryylimaalauksia pinoiksi asti. Suurin osa niistä on ”viestejä toisesta todellisuudesta”, joita Nousiainen tottui jo poikasena saamaan.

Nousiainen teosten aiheena on yleensä jokin olemassaolon juonne. Ihmisten välisiä suhteita ja niihin liittyviä kiemuroita Nousiainen kommentoi esimer-

kiksi teoksessaan Suutelossa suolan maku (1995). Tunnelma ei ole sen enempää imelän romanttinen, katkera kuin epätoivoisenkaan, vaan pikemminkin toteavan leikillinen. Teksti ja kuva todistavat, kuinka ”edessä suudellaan” ja ”takana kuoppaa kaivetaan”. Kyse ei näytä olevan petoksesta, vaan jostain paljon suuremmasta, siihen suuntaan ainakin monttu risteineen tuntuu viittaavan.

Nousiainen kuvaa ihmiset raajoiltaan laajenevina, taustaan ja toisiinsa sulautuvina. Suurena säihkyvät silmät ja päätä ympäröivä koristeellinen värikehä tuntuvat olevan Nousiaisen teosten leimallisimpia piirteitä. Hahmojen vartalot sulautuvat ornamentaaliseen universumiin, jonka pisteiden kirjomassa todellisuudessa on yhtymäkohtia muiden visionäärien näkyihin, esimerkiksi Lesagen, Crépinin ja puolalaisen Władysław Lucińskin teoksiin.

Nousiainen maalauksia on esitelty useissa näyttelyissä Suomessa, ja ulkomailla esimerkiksi Unkarissa. Vuonna 2010 Nousiainen edusti Suomea INSITA-triennaalissa Slovakian Bratislavassa. Hänen tuotantonsa on talletettu Maaseudun Sivistysliiton ITE-taiteen kokoelmaan.

Erkki Nousiainen kerrostaloasunto oli täynnä puuveistoksia, afrikkalaisnaamioita, maalauksia, hopeaesineistä ja posliinilautasia. Hänellä oli myös laaja oma posliiniesinetuotanto. Suurin osa hänen teoksistaan on visionääristä taidetta, eli ne kuvaavat taiteilijan vastaanottamia viestejä toisesta todellisuudesta.

TEKSTI JA KUVAT: HEINI HEIKKILÄ

NUKKAVIERUMETSÄ MENI NETTIIN

Voisi ajatella, että uusien sukupolvien astuessa esiin myös ITE-taide muuttuisi. Niin ei pohjimmiltaan taida kuitenkaan käydä. Ihmisen olemuksen perusta ja syyt taiteen tekemiseen säilyvät samoina. Netti tarjoaa urbaanille taiteilijalle virtuaalisen takapihan pystyttää oma taidepuistonsa, mutta ainakin Anna Penttilä (s. 1991) on rakentanut protestipuistonsa netin lisäksi myös perinteisesti, ihan oikeaan metsään.

*Ruusuu reissaa raketilla.
Reissu stressaa ruusua.
Ruusu löysi reissaajan.
Mutta reissaaja olikin peili.*

– Helmi (runo Nukkavierumetsässä)

Anna Penttilä syntyi vuonna 1991 Haapajärven pieneen kuntaan omakotitaloon perheeseen, jossa isä oli polion vuoksi kotona ja äiti työskenteli seurakunnassa lasten ja nuorten parissa. Äiti harrasti taiteen tekemistä ja piti näyttelyistä, ja Annakin oli usein mukana. Penttilä kertoo olleensa herkkä, ajatteleva, erityinen lapsi, joka vihasi koulua. Kolmanteen luokkaan mennessä hän ei ollut halunnut herätä eikä lähteä kouluun enää ollenkaan. Kouluajasta iso osa kului

Anna Penttilä ja Kuimo.

lopulta sairaalassa, jossa Penttilälle tehtiin loputtomia tutkimuksia, kuten musteläiskätestejä. Viimein, perhekodista käsin, peruskoulu tuli suoritetuksi.

Musiikin ja taiteen tekemisen parissa Penttilä on kuitenkin aina ollut juuri oikeanlainen ja taitava. Musteläiskätiestien ja kouluvuosien ”ihan perseestä” oleva muisto lepattelee kehysten sisällä nyt taidenäyttelyssä, Hyvän mielen WC:ssä, joka on kirjailtu oransseilla ja punaisilla potilla ja piirrosten ja pienten tarinoiden sarjakuvamaisilla Instagram-tileillä, kuten *Kuvia Karin kullista* ja *Masentunut tonttu*. Niissä kohtaavat myös sosiaalinen media yleisöä tavoittavana, ilmaisena julkaisualustana, digitaalinen taide ja persoonallinen tapa tarkastella maailmaa ja luoda hahmoja ja tarinaa.

Oma perhe, äitiys ja taide, halu luoda ympärille hyvää ja kaunista katkeran, sarkastisen ja kivuliaan ytimestä tai raatorehellinen suoruus välittyvät Penttilän taiteesta. Siitä esimerkkinä on metsänreunaan kierrätys- ja yhteisötaideteoksista valmistunut metsäinstallaatio, veistospuisto ja taidepolku *Nukkavierumetsä*. Siellä betonilaatoitusten värikäs polku kiertää puiden lomitse rakkauden polkua, jossa toinen toistaan eriskummallisempi ja oudompi hahmo tuijottelee arkana ja pahoillaan olemassaolostaan mutta uhmakkaan räikeästi esillä. Riemunkirjavan persoonalliset tekstit ja lainaukset kylteissä julistavat paitsi rakkauden, perheen ja hoivan, myös erilaisena ja omituisena olemisen ja ajattelemisen ilosanomaa.

Monet töistä on tehty kodin hajonneista kodinkoneista, huonekaluista ja roskiin menossa olleista leluista, yhdessä lasten kanssa ja lapsille tehtyinä. Teokset, kuten *Jättiläiskakka*, rikkinäisestä mankasta, ilmankostuttimesta ja toimistotuolista koostuva *Jänkhäs-Tiina*, *Nappigalleria*, *Surullinen pohatta* ja *Homepoika* lepäilevät metsän siimeksessä kylttien, lorujen ja mietelauseiden omituisuutta ja rakkautta julistavien epäloogisuuksien ja runojen lomassa. Yhteiskunnan ja länsimaisen elämän kuluttaminen, roolit, unelmat ja odotukset, modernin maailman Anna Penttilän lävitse uuden käsittelyn saanut kuva on viety villiin metsänsiimekseen. Barbie-nukeista on syntynyt kaksi teosta, jalkoja, joissa katkenneet ja sikin sokin sojottavat jalat ovat ikään kuin reikään tungettuna kehyksen sisälle, ja ympyrä, jota kehystävät aaveimaiset kaunotarten irtopäät ja soikion muotoisen karvareunusten lomasta pienet Barbie-kädet yrittävät kaivautua esiin. Anna Penttilä kertoo pieneä leikkineensä paljon Barbeilla. Leikin juonessa hän oli kaunis Barbie, joka tapasi jonkun ihanan miehen ja vietti tämän kanssa romanttisia hetkiä.

Nukkavierumetsän taidepolulla voi kohdata merkillistä väkeä.

Vaikka Penttilä ei ole saanut taiteen tekemiseen mitään koulutusta, on hän opiskellut musiikin tekemistä opistoissa, tavannut Paimiossa opiskeluaikana tulevan puolisonsa, muuttanut Kirkkonummelle ja perustanut perheen. Perheeseen kuuluu opettajapuolison ja kahden lapsen lisäksi viljakäärme nimeltä Usva, rasittava papukaija O'Sullivan a.k.a "lintu", kilpikonna Käpy, rottia ja sammakko. *Nukkavierupuisto*, ja monet muutkin veistokset saivat alkunsa työkoelusta kierrätyskeskuksessa. Työ osoitautui paitsi ekologisesti ja arvoiltaan kantavaksi, ihmisten auttamista sisältäväksi työksi, myös materiaalien ja teosten ideoiden loputtomaksi lähteeksi. Teoksista huokuu täysin anarkistinen ja uhmakas, suorasukainen

lähestymistapa omaan outoon, normeihin sopimattomaan olemassaoloon ja yhteiskuntamme ahtaan normaalin perustalle rakennettuihin tuottavuusraenteisiin ja näytelmiin.

Tällä hetkillä ITE-taiteilija Anna Penttilä opiskelee lähihoitajaksi työvoimatoimiston uhattua peria tuet takaisin itse tehdyn taiteen tekemisen vuoksi. Kysyttäessä unelmien tilanteesta omassa elämässä vastaus tuleekin vilpittömästi ja kirkkaasti – eikä se liity taiteeseen. Anna Penttilä toivoo saavansa koulutuksen, työtä ja olevansa hyödyksi yhteiskunnalle ja muille ihmisille, voivansa auttaa ja hoivata, esimerkiksi hoitajan ammatissa. Penttilän käsissä Kirkkonummen taidemökin sisusta ja koko pihapiiri onkin jo saanut uuden elämän *Nukkavierumetsän*, huusikirpputorin ja hoitavan energian muodossa. Sillä tehdään vielä paljon hyvää.

Suurin osa Anna Penttilän teoksista on tehty jättemateriaaleista ja löytöesineistä.

KAIKKI MUUTTUU, MUTTA ÄIJÄT OVAT ENTISELLÄÄN

ITE-taidetta tekivät takavuosina lähes pelkästään miehet. Suuret ja näyttävät teokset hivelivät tekijöidensä äijäsieluja. Oli mitä näyttää. Viime aikoina on alettu puhua maskuliinisuuden kriisistä. Sanotaan, ettei mies voisi nyky maailmassa käyttäytyä kuten miesten oli tapana: uhotta testosteroidihumalassaan ja sortua välillä sosiaalisten sääntöjen lapsellisiin rikkomuksiin. Pitäisi puhua ja ilmaista tunteita, kun mies haluaa vain väsäätä, rakentaa ja olla rauhassa. ITE-taide ja ITE-asette voivat tarjota monelle miehelle tekemistä ja turvapaikan, kun kulttuuri muuttuu yhä feminiinisemmäksi.

Kalevi Päivärinta (s. 1965) on toteuttanut kalliokukkulalla sijaitsevan kesähuvilansa ympäristöön erinäisiä veistoksia. Pääosin ne on valmistettu puusta ja luonnonkivistä, mutta myös löytöromulla on paikkansa teosten osina. Teosten aiheina on usein perinteisesti eläimiä, kuten lintuja, ja on Päivärinta tehnyt jättiläismuurahaisenkin – huumori on tärkeä osa teoksia.

Kiehtovimmat teosaiheet näyttäisivät olevan kansanperinteestä tai mytologiasta poimittuja, mutta ei tekijän omasta mielestä. Iso ylösalaisin käännetty puu seisoo kalliolla ja kannattelee juuristossaan ruosteisia ketjuja ja lyhtyjä. Runkoon on naulattu haalistunut

eläimen pääkallo. Edes irvistelevä tonttu kuusen katveessa ei tunnusta maahisten sukua. Nämä teokset on tehty yllättämään katsoja, ja tehosteeksi on ammennettu populaarikulttuurin kauhuestetiikkaa. Vaikka teosten ulkoinen habitus viittaa historiaan ja kaukaisuuteen kulttuurikerrostumiin, ovat ne nykyajan globaaliksi muuttuneen kulttuurin tuotteita – toki silti suomalaisilla mausteilla.

Mies ja pörisevä kone – erottamattomat

Jokainen televisiota katsova on huomannut erään ohjelmatyyppin suorastaan dominoivan nykyistä mediavirtaa: tv-kanavat saattavat tarjota saman päivän aikana jopa viisi erilaista autojen ja moottoripyörien korjaamiseen keskittyvää autotalliohjelmaa. Yhteistä

Kalevi Päivärinnan kesäpaikan portinvartijana toimii suomalaisten penkkiurheilijoiden sydäntä sykähdyttänyt jääkiekkoilija Marko "Mörkö" Anttila.

Lohjan moottorikultti

Kalevi Päivärinta on paitsi puuveistosten tekijä, myös moottoripyörärakentelija. Äkkiseltään asiat eivät näyttäisi liittyvän yhteen, mutta tarkempi huomaa harrastusten sukulaisuuden. Moottoripyörä voi olla Päivärinnan veistosten tapaan persoonallinen taide-teos ja niin viestiä sepän pajan perinteestä kuin sisältää globaalejakin kulttuurivaikutteita.

Päivärinta työskentelee samanhenkisten kavereidensa kanssa rosoisessa teollisuushallissa Lohjalla. Joukon yhteisenä kiinnostuksen kohteena on moottoripyörien muuntelu – tuunaaminen. Kaveripiiriä voisi ehkä kutsua eräänlaiseksi heimoksi tai jopa lahkoksi? He nimittäin jakavat saman maailmankuvan ja samat näkemykset maailmanmenosta, ja sen he tekevät näkyväksi rakentamallaan moottoripyörillä.

Useimmat Lohjan tallin rakentajat ovat keskittyneet chopper-tyyppisiin pyöriin. Nehän tulivat tutuksi Dennis Hopperin kulttielokuvassa *Easy Rider* (1969). Elokuva oli maailmanlaajuinen sukupolvikokemus, eikä sen manifestoima kulttuurikapina ole vuosikymmenissäkään haalistunut.

Suomessa *Easy Rider* -tyyppistä pyörän rakenteiden muuttelua ei sallittu vuosikymmeniin, joten innokkaat harrastajat liikkuiivat maanteilla viranomaisia peläten ja pakoillen. Tuo asenne on edelleen voimissaan. Pyöriä muunnellaan yhä joskus määräyksistä piittaamatta, ja uhma viranomaissäännöksiä vastaan on pyöräpajalla usein toistuva puheenaihe – ja myös veljeskuntaa yhteen liimaava salaisuus. Kuu-lijan on pidettävä suunsa kiinni. Muussa tapauksessa seurauksena olisi varmaankin halveksunta ja karkotus. Niinhän kaikissa kulteissa toimitaan.

Moni upea pyörä loistaa puunattua maalipintaa ja säkenöivää kromia, mutta nyt viranomaiset ovat työntämässä nenänsä tähänkin äijille rakkaaseen asiaan. EU kieltää kohta kromin käytön kokonaan. Kalevi Päivärintaa kromikielto ei huoleta, vaikka muut sitä kiroavatkin. Hän on tehnyt omasta chopperistaan ruosteisen ja ankean. Alan piireissä tällaista pyörää nimitetään rotaksi. ”Chopperismin” taidesuuntaus onkin luonut sisäänsä tyyllilajien kirjjon. Tyyli ei ole sitovia, vaan luovasti tehdyillä poikkeuksilla voi hyvinkin ansaita yhteisössä suurta arvostusta. Jostain syystä suomalaiset ovat osoittautuneet

ohjelmille on, että kunnostettavat autot ja moottoripyörät ovat aina vanhoja bensiiniä polttavia pörsijöitä. Kunnostus ei myöskään juuri koskaan rajoitu entisöintiin, vaan risat kulkupelit pyritään muuttamaan esteettisiksi elämyksiksi, siis eräänlaisiksi taideteoksiksi. Työn tekee toisilleen hyvässä hengessä naljaileva miespari tai joskus isompikin pajayhteisö.

Ketkä näitä ohjelmia oikein katsovat ja vieläpä tässä määrin? Tietysti äijät, miehet jotka haaveilevat menneistä hyvistä ajoista, jolloin autot olivat vielä röhkeän fyysisiä, haisivat pahalta, eivät välittäneet ”ilmastovouhottajien” urputuksesta ja olivat teknikaltaan yksinkertaisia – siis maskuliinisuuden monumentteja. Kukapa äijä voisikaan innostua vaimon hiustenkuivaajalta kuulostavasta ja isoa käytettyä tuoksusaippuaa muistuttavasta autosta. Äijille sähköauto on feminiinisemmäksi muuttuvan kulttuurin iloton symboli.

Kalevi Päivärinnan Harrikan makuupussiinpidikkeenä on rautaiset luurangon kädet, punattuine kynsineen. Etutavarateline julistaa kuitenkin sateenkaariväreillään aikamme arvoja.

tässäkin taidelaissa taitaviksi. Persoonalliset suomipyörät ovat putsanneet toistuvasti palkintopöydän pohjoismaisissa näyttelyissä.

Miehet Lohjan tallilla ovat paitsi toistensa teknisiä apulaisia, myös ateljeekriitikoita ja kannustajia. Epäonnistumiset sallitaan, ja käytöksen vaatimustaso on matala. He järjestävät joka syksy ”Huonon musiikin festivaalin”. Kuka vain saa soittaa ja laulaa. Ainoa vaatimus on, ettei osaamista sallita. Mitä heikompi esitys, sen parempi ja sitä hauskeempaa kaikilla on.

Yhdessä toteutetut maskuliiniset hölmöilyt sitovat kaverukset yhä tiiviimmäksi yhteisöksi. Ei ole yllätys, jos nykymiehet vetäytyvät pajoihin ja autotalleihin etsimään lupaa olla arvostettu itsensä. Ilman luovuutta ja rakenteluun liittyvää visuaalista kilpailua sekään ei olisi mahdollista. Erikoiset maalaukset, rakenneratkaisut ja koristeet tekevät näistä pyöristä ilmeisiä ehdokkaita ajan mukaan muuttuvan ITE-veistotaiteen uusiksi edustajiksi.

TEKSTI JA KUVAT: **Veli Granö**

Rättärikultti

– tai ainakin siihen suuntaan

Veistotaiteen historia alkaa ihmisyhteisöjen rituaaliesineistä. Veistosten tekijät eivät toki olleet silloin taiteilijoita, ehkä ennemmin shamaaneja, eivätkä palvottavat esineet olleet taidetta vaan jumaluuksien edustajia maan päällä. Sekulaarissa länsimaassa elävä voi kuvitella erkaantuneensa esi-isien primitiivistä uskomuksista, vaikka on helppo huomata maagisten ”voimaesineiden” vaikuttavan yhä keskuudessamme.

Askolalainen Henri Viinikanoja (s. 1949) hallinnoi yksinään paikallistien varteen hylättyä huoltoasemaa. Bensamittarit ja muu autojen maailma on siivottu pihasta jo vuosia sitten. Talo on ulkoapäin moitteettoman vähäeleinen, eikä ole helppoa uskoa, miten värikkään maailman rakennus kätkee sisäänsä. Viinikanojalla on ollut eläkeläisenä aikaa keskittyä harrastuksiinsa. Hän on koonnut seinille varsin suuren taidekokoelman, mukana useita porvoolaistaiteilijoidenkin töitä ja pari komeata Linnovaaraa. Viinikanojan isä Aarre, itsekin taiteilija, tutustutti poikansa kuvataiteilijoiden maailmaan. Henristä ei taiteilijaa kuitenkaan tullut. Hän teki työuransa Porvoon öljynjalostamolla ja oli kiinnostunut autoista – ei silti mistään tavallisista autoista, vaan Citroën 2CV -autoista, eli tuttavallisesti rättisitikoista.

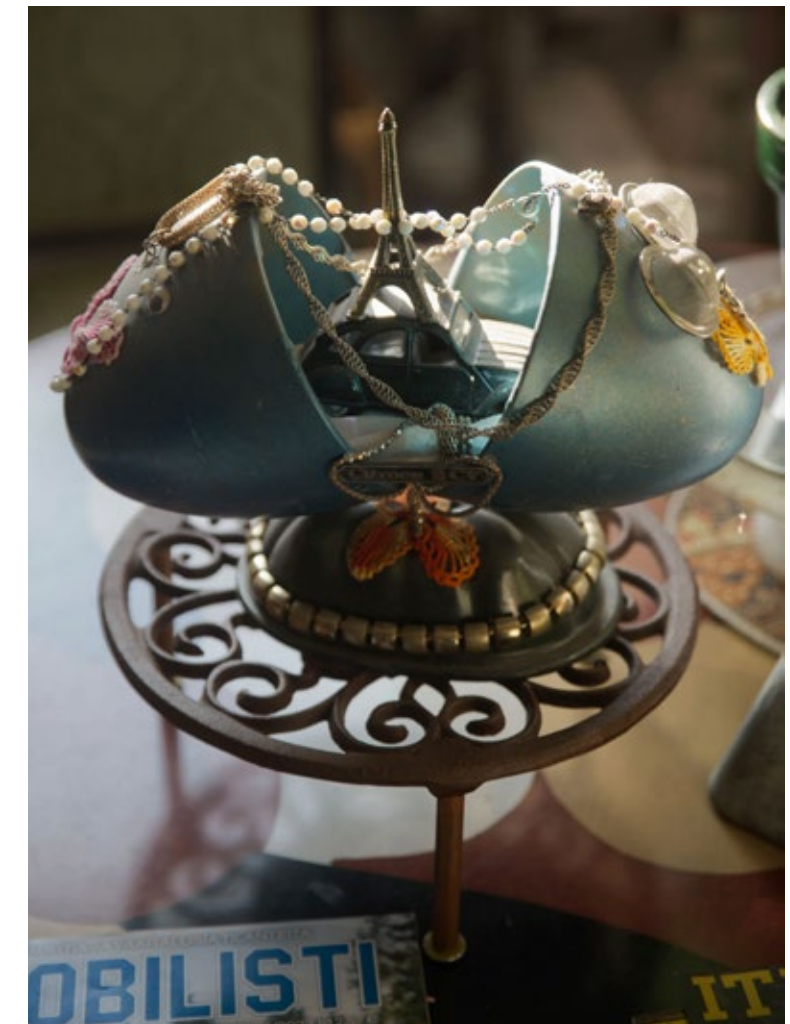
Ranskalainen semiootikko Ronald Barthes tutki sitä, miten modernissakin maailmassa rakennetaan maagisia järjestelmiä. Hän näki teollisesti tuotettujen esineiden olevan näennäisesti alkuperättömiä. Niissä ei ole ihmisen käden jättämiä jälkiä, ja siksi ne ovat ikään kuin toisaalta tänne ”annettuja” ja

siksi maagisia. Yhdessä esseessään Barthes keskittyi kokonaan Citroën-auton erityisyyteen: ”Emme saa unohtaa sitä, että esine on paras ylikuonnollisen sanansaattaja... Esineet ovat täydellisiä, eikä niistä näe mistä ne ovat peräisin, ne eivät paljasta alkupeiräänsä. Ne ovat sulkeutuneita ja loistavia, ne ovat esitys siitä, miten elämä muuttuu materiaksi (ja materiahan on paljon maagisempaa kuin elämä)... Citroën-tunnuksestakin nuolineen on tullut siivekäs hahmo. Nyt siirrytään työntövoiman kategoriasta spontaanin liikkeen kategoriaan, moottorin kategoriasta organismin kategoriaan”.¹

Leikillisesti voisi väittää Viinikanojan johtavan huoltamollaan modernia ”rättärikulttia”. Talon kerhuhuoneessa kokoontuu kuukausittain joukko sitikafaneja. Paikalle saavutaan luonnollisesti sitikalla. Muiden ajoneuvojen pysäköinti pihaan on kielletty humoristisella kyltillä.

Modernia yhteiskuntaa hallitseva edistysusko pyrkii siirtämään toivon tulevaan, se kieltää menneisyyden arvon. Rättisitikka on heiveröinen ja hitaasti kulkeva, kaikin tavoin vaatimaton, vanhanaikainen auto. Mäkeä madellen kiipeävän rättärin perään

Henri Viinikanoja on entisöinyt tyttärensä Citroën 2CV:n hienommaksi kuin se on ollut uutena.

Kaikki Henri Viinikanojan teokset perustuvat Citroën 2CV:n osiin. Vasemmalla Karaoke laulaja oikealla Afrodite.

kertyneeseen jonoon juuttuneen nykyauton kuljettaja voi joskus hairautua pohtimaan sitä, miksi joku joutuu tyytymään noin hitaaseen etenemiseen. Hän ei ihmetykseltään ehkä tule oivaltaneeksi räätärin ideaa. Se on modernin kehityksen vastainen julistus, maantietä liikkuva kapinan ilmaus.

Viinikanojan huoltamon kerhohuoneesta löytyy suuri määrä kekseliäitä räätäriaiheisia ITE-veistoksia. Ne on koottu pienoismalleista, löytötavaroista ja Citroën 2CV:n osista. Kerhoiltoihin kokoontuvien sitikkaharrastajien toimittamiin leikillisiin ”palvelamenoihin” kuuluu näiden totemististen teosten tutkiminen. Vain todellinen ”sitikkauskovainen” tunnistaa, mistä teoksen tykötarpeet ovat peräisin, ja saa porukan kunnioituksen osakseen. Kultin ulkopuolinenkin tunnistaa monien pikku osien olevan peräisin ”jostain” moottorista tai kaasuttimesta, mutta tällä ylimalkaisella tiedolla ei veljeskuntaan ole pääsyä.

”Sitikkarituaaliesineet” ovat humoristisia, mutta Viinikanojalla on myös kokoelma muinaisia todellisia palvelamenoja. Niiden tunnelma on toinen, synkkä ja pelottava. Ne muistuttavat siitä, miten ihmisen perimmäinen olemus ei ole muuttunut. Yhä me taistelemme pelkojamme ja merkityksettömyyteen katoamista vastaan. Rituaaliesine antoi muodon sille, mitä esi-isämme aavisteli tuonpuoleiseen kätkeytyvän, ja avasi rukouksille reitin jumalten luo.

Viinikanojan sitikkaveistokset keräävät elämän ja yhteiskunnan arvoja samoin tulkitsevat yhteen ja antavat yhdessäololle mielen ja muodon. Jumalia veistoksilla tuskin kuitenkaan puhutellaan. Ainakin he ovat olleet kauan hiljaa.

¹ Barthes, Roland: Uusi Citroën, teoksessa *Mytologioita*, 1957. Gaudeamus, Helsinki, 1994 (käytetyn lainauksen käännös kirjoittajan).

TEKSTI: Veli Granö KUVAT: Veli Granö & Pia Jaakkola

KUMI UKKO

NURMIJÄRVEN SUURI HUMANISTI

Nurmijärvellä, Perttulantien varressa seisoo kuuluisa hahmo, Rengas Ukko, vai kuuluuko nimi lausua Ukko Rengas? Jättiläinen on morjestellut ohikulkijoille jo kolmisenkymmentä vuotta. Usein sillä on ollut heille myös tärkeää kerrottavaa. Moni sen on nähnyt ja yhtä moni on sen salaisuutta pohtinut.

Kuminen jättiläinen on huomiota herättävä ilmestys, mutta kun se alkoi pukeutua yllättäviin asuihin, alkoi se todella kiinnostaa yleisöä. Ukon välillä varsin elegantit asut liittyvät aina vuodenkiertoon: kesällä jalassa on nähty uimahousut, toisena kesänä bikinit, talven tuiskuissa pipo ja jouluna punainen nuttu hiippalakkeineen. On hän näyttänyt Batmanilta, pääsiäisnoidalta, enkeliltä ja kerran jopa muumiolta.

Ukon kädessä heiluva tekstikyltti milloin toivottaa hyvää kesää tai turvallista matkaa, milloin kertoo, mikä sillä hetkellä nurmijärveläisiä tai suomalaisia eniten puhuttaa. Rengasukon kannanotot ja asuvalinat kiinnostavat kyläläisiä. Siitä on tullut tärkeä osa nurmijärveläisten elämää.

Vuonna 2013 Ukko valittiin vuoden nurmijärveläiseksi, kapellimestari Santtu Matias Rouvalin ja poliitikko Jussi Niinistön nenän edestä. Asemansa nurmijärveläisten sydämissä Ukko on saavuttanut sympaattisella ja vähäeleisellä tyylillään. Sillä on aina positiivista sanottavaa. Hymy on hyytynyt vuosikymmenissä vain kaksi kertaa, ja silloinkin hyvästä syystä; viimeksi keväällä 2022, kun Venäjä aloitti Ukrainan sodan.

Ukko syntyi 1980-luvulla Keimolaan, vanhan Hämeenlinnantien varren rengasliikkeen maskotiksi mutta muutti sieltä epäselvissä olosuhteissa ja huo-

nossa kunnossa Klaukkalaan. Sieltä sen pelasti tähän mutkaan koneyrittäjä Veikko Salin.

Veikon tytär Pia (nyk. Jaakkola s. 1972) katseli kotitalon ikkunasta yksinäistä Ukkoa ja pyysi lupaa pukea se Joulupukiksi. Isä empi mutta lupasi. Piakin pelkäsi kyläläisten reaktiota ja toteutti ensimmäisen asun salaa, yön pimeydessä. Autojen ajaessa ohi hän pujahti piiloon Ukon varjoon. Vastaanotto oli kuitenkin hyvä, ja pian hän alkoi kauppareissuillaan kuulla iloisia kommentteja. Kohta hän oli koko kylän tuntema Ukon emäntä.

Aluksi Ukko oli nuorelle Piale kuin jättikokoinen puettava nukke. Omien lasten syntymän myötä Ukosta tuli perheen yhteisten leikkien väline. Nyt, osan lapsista jo aikuistuttua, Pia on huomannut Ukon olevan itselleen yhä tärkeämpi. Siitä on tullut itseilmäisyyden väline. Pia Jaakkola on huomannut käsittelevänsä Ukon kautta myös henkilökohtaisia tunteitaan. Se on ilmaissut yleensä iloja, mutta joskus myös suuria suruja, kuten isän kuolemaa.

Nurmijärven Rengas Ukko on kiinnostava esimerkki julkisesta ITE-taiteesta. Sen kertoo myös omaehtoisesta taidehankkeen merkityksestä yhteisölleen. Ukko on tärkeä osa paikkakunnan identiteettiä, hyvin rakas niin lapsille, aikuisille kuin satunnaisille ohikulkijoillekin.

TEKSTI JA KUVAT: Veli Granö

UUDEN POLVEN ULKOPUOLINEN

Suomalaisen ITE-taiteen suhde kansainväliseen outsider-taiteeseen herättää usein kysymyksiä. Asiallisesti katsoen ITE on outsider-taiteen suomalainen alalaji, jolla on kuitenkin aivan erilainen tyyli ja tekijäjoukko kuin kansainvälisillä verrokeillaan. Silti moni suomalainen nimeää itsensä karjaalaisen Greger Grönholmin tavoin outsideriksi. Tämä johtuu sanan tarkoittamasta ulkopuolisuudesta; ulkopuolisuus on monen nuoremman polven nykykansantaiteilijan kokemus paikastaan yhteiskunnassa, eikä heillä välttämättä ole tietoa nimityksen ympärillä käydystä kriittisestä kansainvälisestä keskustelusta.

Greger Grönholmin taiteilijuus syttyi maatilalla Snappertunassa. Greger-pojassa ei kuitenkaan näkynyt mitään merkkejä tulevasta maatalonisännästä, vaan hän oli lapsena hyvin astmaattinen, vietti paljon aikaa yksin huoneessaan ja alkoi piirtää itselleen omaa maailmaansa. Tutustuminen amerikkalaiseen undergroundiin ja primitiiviseen taiteeseen antoi mielikuville uuden muodon. Grönholmin kuvien maailma on omaperäinen ja melkoisen synkkä. Kuvissa vallitsee kansainvälisessä outsiderissa yleinen horror vacui – tyhjyyden kammo. Teoksen pinnassa ei ole tyhjää kohtaa, vaan koko kuva-alaa peittää verkkomaisesti levittäytyvä kuvasto. Kauhistuttavat hahmot työntyvät esiin perspektiivittömästä pinnasta, kuin niillä olisi jotain sanottavaa.

Grönholm sanoo kuviensa olleen aina synkkiä muttei kerro mustuuden alkuperästä. Hän ei ole

masentunut vaan aivan päinvastoin vaikka sureekin syrjäytyneiden ystäviensä karuja kohtaloita ja ihmiskunnan maapallolla harjoittamaa tuhotyötä.

Teoksia katsova jää pohtimaan, mistä zombit ja pääkallot ovat peräisin. Ehkä kyseessä on eräänlainen maksimaalisen sanomisen tyyli, jossa hiljaisille tai herkille hetkille ei haluta jättää lainkaan tilaa – kyse on siis ”volumesta”. Grönholm onkin toiselta ammatiltaan punkmuusikko ja Loinen-kulttibändin energinen laulusolisti. Tähän tyyliin ei kuulu hiljainen artikulointi, vaan nyansseja pitää etsiä äänimassan sisältä. Ne eivät ole hiljaisia ääniä vaan paljastuvat ennemmin rytmin vaihteluissa ja aina uusia muotojaan etsivässä

Monet Greger Grönholmin paperipohjaiset teokset muistuttavat underground-sarjakuvaa. Hän tekee myös malleja tatuointitaiteilijoille.

Greger Grönholm työskentelee aina keittiössään, vaikka talossa olisi kyllä tilaa omalle työhuoneelle.

kapinallisessa asenteessa. Toistuva, itsensä ympärille kiertyvä manausmainen rytmi on myös Grönholmin piirrostaidetta leimaava ominaisuus. Kuvien hahmot viittaavat myös länsimaista kulttuuria muokkaavaan uushenkisyyteen. Usein new age -taiteen käsitetään esittävän ihania enkeleitä tai avaruudellisia näkyjä, mutta voisiko ihmistä ravistavaa henkisyttä olla ilman demoneita ja tietoa pahasta?

Grönholmin tuotannon voi nähdä esimerkkinä suomalaisen nykyaikaisen taiteen muutoksesta. Hänen teoksissaan ei näy juurikaan kansallisen kulttuurin vaikutteita, sen sijaan hänen hahmojensa esikuvia vilisee suosituissa fantasiakirjoissa ja -elokuissa. Kun sekulaari länsimainen kulttuuri tyhjentyi salaisuuksis-

taan, muuttivat jumalat taikavoimiseen ja unennäki- jät salaisuuksineen populaarikulttuuriin. Grönholmin ja populaarikulttuurin kuvaamat demonit hiipivät esiin ihmiskunnan pelkojen ja painajaisten yhteisestä kodista, jokaisen ihmisen oman kallon sisältä. Hänen tuotantonsa vähä vähältä saavuttama kansainvälinen kiinnostavuus on merkki niin taiteellisesta omaleimaisuudesta kuin yhteisesti jaettavan sanoman löytymisestä.

Taulut syntyvät marketeista saataville halvoille taulupohjille. Tärkein työväline on maalikynä. Teokset yhdistävät piirrosta ja maalauksellisempaa värin käsittelyä.

TEKSTI: Max Ryytänen

KUVAT: Veli Granö

ITE-TAIDE INSTITUTIONAALINEN HYBRIDI

Max Ryytänen, Aalto-yliopiston visuaalisen kulttuurin teorian johtava yliopistolehtori, pohtii kirjoituksessaan taidemaailman rakentumista. Hän vertaa japanilaisen taiteen perinnettä länsimaiseen ja näkee lännessä vallitsevat keinotekoiset hierarkiat. Ryytänen mukaan kehitys olisi voinut mennä toisinkin. Taide voisi olla täälläkin osa arkea eikä erilleen kasvanut linnakkeensa. ITE-taiteen hän näkee haasteena kaupunkien taidemaun ylivallalle – voisiko ITE nousta taiteen vallitsevaksi muodoksi?

Esitellessään kahta erilaista tapaa jäsentää taidetta ja kulttuuria esilänsimaisessa Japanissa, Akira Amagasaki (2010) väittää runokilpailujen (*uta-awase*, 歌合) toimineen hybridinä järjestelmien välissä.

Länsimaissakin ovat monet ihailleet ja imitoineet Zenille perustuvaa ”tietä” ”mestareineen”. Verkostoon kuuluivat miekkailijoiden lisäksi muun muassa

ikebana-kukkienasettelutaiteen ja runouden harjoittajat. Siitä ammensivat myös myöhemmät budo-lajien modernisoijat.

Sen rinnalla kukoisti kuitenkin toinenkin löyhä taidemaailma, punaisten lyhtyjen alueella asuvien viihdyttäjien yhteisö. Jälkimmäiseen kuuluvat suhtautuivat kevyemmin luomistyöhönsä. He elättivät itsensä opettamalla yläluokan lapsille musiikkia ja piirtämistä.

Runous oli kiistattomasti tie (*do*, 道) – syvälinen, meditatiivinen ja elämäntavallinen harjoite. Kilpailut yhdistivät runoilijoita kuitenkin myös huvielämään ja ajanvietteeseen.

Ahti Tyysterin presidentit ovat tarkkailleet parvekkeeltaan Karkkilan ja koko tasavallan elämää jo useamman vuosikymmenen ajan.

Japanissa ei eroteltu taidetta muusta elämästä ennen 1800-luvun loppupuolta. Silloin maahan tuotiin länsimainen taiteen käsite ja järjestelmä. Useimpien vertailevien tutkijoiden tapaan Amagasaki esittää, että japanilaisten taidelajien aktiivinen rooli arjessa ja elämässä erottaa ne länsimaisesta ”kilpailijastaan”. Silloin unohtuu kuitenkin se, ettei kaikkea eurooppalaista taiteilua liitetty osaksi autonomista taidetta, taidemaailmaa tai taideinstituutiota. Moni käytäntö jäi osaksi arkea ja elämää.

Länsimaisen taidejärjestelmän ja koko taidetta koskevan ajattelutapamme erityislaatuisuutta on nykypäivänä vaikea käsittää. Koemme tai kuvittelemme taiteen olevan luonnollinen käsite, vaikkei esimerkiksi runouden ja kuvataiteen yhteyttä yleisesti ymmärretty vielä keskiajalla. Luonnolliselta tuntui varmasti sekin, että jo 1500-luvulta alkaen *boas artesina* (portugali), sittemmin *belle artina* ja *beaux-artsina* tunnettua kaunotaidetta edeltänyt ”ars” (kreikkalaisittain tekhnē) viittasi laajemmin katsoen sellaiseen tekemiseen, jota pystyi opettamaan, kuten kilpien tekoon ja massojen ruokkimiseen – arkkitehtuurin ja teatterin rinnalla (näistä enemmän esim. Kristeller 1951, 507 tai Tatarikiewicz 1980). Yhtä lailla on varmasti tuntunut luonnolliselta nähdä korvan koristelu, kasvojen ja ruumiin maalaaminen tai sängyn kaunistaminen kukilla (musisoinnin ja maalaamisen lisäksi) yhtenä 64 ”kalāsta” (कला), taiteenlajista, muinaisessa Intiassa (ks. esim. Chakrabarti 2016). Totumme luokitukseen ja käsitteisiin.

Keski- ja manner-Euroopassa 1500–1700-luvun kulttuurin kehityksessä, aluksi lähinnä Firenzen, Pariisin ja Wienin (sittemmin Lontoon) muodostamassa maantieteellisessä kolmiossa yläluokan koulutettujen miesten piireissä, erityislaatuista on maalaamisen, veistämisen, musiikin, runouden, esitystaiteen ja arkkitehtuurin lisääntynyt vapaus ja autonomia sekä taiteilijoiden nimien ja jopa elämäkertojen tutkailu. Ei ole myöskään syytä unohtaa museoiden, kritiikin ja akatemioiden kasvamista elimellisiksi tukipilareiksi järjestelmälle. (Näistä ks. Talon-Hugon 2017, Shiner 2001 ja Rynnänen 2020.) Näin kävi kuitenkin vain Euroopan ytimessä. Kiinassa kalligrafia ja runous jatkoivat yhdessä ratsastuksen ja jousiammunnan kanssa elämänsä *keju*-koulutusjärjestelmässä (科舉), irrallaan teatterista ja veistoksista (Wu & Zha 2018). Naamiot ja

musiikki jatkoivat kukoistustaan syklisesti festiivailista toiseen Länsi-Afrikan igbo-kulttuurissa, vailla käsitteellistä erittelyä ja vailla kokonaiskuvaa (Chinua 1965). Länsimaisen taiteen laboratoriomainen erkaantuminen muusta kulttuurista on globaali poikkeama.

Eurooppalaisen yläluokan piirissä taiteen *lajit* eroteltiin omiksi yksiköikseen, jotka eivät enää palvelleet esimerkiksi uskontoa. Samalla ne löysivät käsitteellisen ja institutionaalisen kodin (taide, taidemaailma). 1830-luvulla ne oli jo näkyvästi erotettu viihteestä ja kansanhuvituksista (Shiner 2001). Tätä tapahtui toisaalta myös Intiassa ”korkean” *kavya*-kirjallisuuden tehdessä eroa muihin runollisiin esitystapoihin, kuten Virpi Hämeen-Anttila (2011) on painottanut, mutta vastaavanlaista järjestelmää ei syntynyt.

Taiteen idea ei kuitenkaan vakuuttanut aina edes manner-Euroopassa. Kun vielä varsin tuore ajatusmalli kantautui Ranskan kautta Saksaan, Goethe vastusti sitä. Hän piti taidetta tarpeettomana käsitteenä (Robson-Scott 2001). Taide ja sen instituutio levisi kuitenkin loppujen lopuksi voittoisasti eurooppalaisen yläluokan piirissä vallaten koko maanosan. Se saapui tärkeimpien siirtomaiden jälkeen tai jokseenkin samaan aikaan Euroopan kaukaisimpiin kolkkiin, kuten Suomen maaseudulle – ensiksi johonkin kartanoon, sitten demokratisoitumisen myötä torivälle, joka oppi katsomaan hattua kourassa museon suuntaan.

Amagasaki on oikeassa siinä, ettei tällaista taiteellisten käytäntöjen erottamista muusta elämästä tehty Japanissa, mutta on syytä tosiaan huomioida, ettei myöskään länsimaissa kaikkea taiteellista toimintaa poimittu taiteen piiriin. Jopa manner-Euroopassa, järjestelmän ja käsitteen syntysijoilla, köyhien teatteriesitykset jatkoivat elämäänsä ilman taiteen leimaa, eikä toritaidetta vielä pidetä taiteena.

Kuvataiteilijoita (ja heti käsityöleiman kadottua rajatusti virtuoosimaisia, hankalia miehiä) ryhdyttiin ensin kutsumaan neroiksi (Battersby 1986). Käsitteen juuri oli pitkälti Välimeren kulttuuripiirin paikan henkiin ja luonnonvoimien hyväksikäyttöön liittyvissä vanhoissa käsityksissä. Giorgio Vasari (1511–1574) asetti taiteilijat tuotantonsa keskiöön ja kirjoitti elämäkertoja ”mestareista” (ks. Vasari 2001). Ajattelumalli huokuu italialaista vanhempien miesten yhteiskunnallisesti ylivertaista asemaa suitsuttavaa harmaahapsi-sentimentalisuutta. Veistäjät ja

siveltäjät huomasivat vapauksiensa lisääntyessä, että heillä oli varsin vähän yhteistä medisiinareiden kanssa, huolimatta siitä, että värien sekoittelu muistutti lääkkeiden sekoittelua. Niinpä he erosivat heidän killastaan Bolognassa jo vuonna 1599 (Vuorinen 1993, 127). Kuvataide ja kuvataiteilijat johtivat taiteen järjestelmän syntyä, ja se rakentui arvoille, käytännöille ja institutionaalisille tavoille, jotka olivat tyypillisiä Pohjois-Italian, Ranskan ja sittemmin myös Saksan yläluokalle. Taide on siis etninen tuote siinä missä sauna tai samba. Taiteessa arvostettu ”syvällisyys”, ”originaalisuus” ja ”mielikuvituksen” (varsinkin alkuaikoina ylevöittävä) ilmaisu, mestareista puhumattakaan, olisi tuskin ollut keskiössä, mikäli käsite ja järjestelmä olisi luotu Tahitilla tai Botswana. Vastaavasti taidejärjestelmä on kaupunkilaisten luoma, mikä on huomionarvoista ITE-taidetta ajatellen.

Japania tarkastelemalla näkee länsimaisen taidejärjestelmän keinotekoisuuden. Taiteen käsitettä elämäntyönään japanilaisille maahantuonut filosofi Nishi Amane (1829–1897) sai japanilaisen proosan, musiikin, kabuki-teatterin ja jopa (länsimaisesta järjestelmästä puuttuvan) kalligrafian luontevasti sujautettua käsitteen piiriin, mutta sitten alkoivat ongelmat. Ikebana hajosi kahteen leiriin. Ensimmäisessä ajateltiin, että taide oli sopiva institutionaalinen koti ikebanalle. Toisessa vedottiin paikalliseen perinteeseen, eivätkä sen tekijät astuineet käsitteen ja sitä tukevan järjestelmän kyytiin. Toisinaan oli vaikea nähdä, mikä sopi taiteen ideaan, mutta soveltaminen oli innokasta. Sumo-painikin haluttiin aluksi nähdä taiteena. Ajatuksesta luovuttiin kuitenkin pian. (Ks. esim. Junko 2001, Stalker 2017.)

Helposti unohtuu, että sama tehtiin länsimaissa. Hajosihan taulujen maalaaminenkin taiteeksi ja toritaiteeksi. Vain osa musiikkia laskettiin taidemuusiikiksi. Vaikka taiteen käsite olisi esteettisesti katso-

Markus Kymäläisen peltinen pariskunta seisoo Porvoon Tolkkisissa.

nut voinut sisältää ihan mitä vain romaniviulistien improvisaatioista maalaaseukkojen taitaviin ompeluksiin, vain pieni joukko maanosamme esteettisistä kulttuureista laitostettiin.

Intersektionaalisesta näkökulmasta voisi sanoa, ettei tämä tapahtunut sattumanvaraisesti, vaan pikemminkin hyvin suunnitelmallisesti, filosofisella tarkkuudella – joskin ilman riittäviä perusteluita. Immanuel Kant arvioi (kaikkietävästi Itämeren rannikolta käsin), ettei afrikkalaisten tunnekapasiteetti riittänyt taiteeseen. Lordi Shaftesburyn kanssa hän

myös sulki naiset järjestelmän ulkopuolelle näiden ”puutteiden” perusteella (ks. esim. Shiner 139, 200; rotuteorian klassikossa *Essai sur l'inégalité des races humaines* Arthur de Gobineau antaa muuten useaan otteeseen saman arvion suomalaisista.) Instituutio seurasi, siinä määrin, kun se ei ollut itse jo tehnyt näitä erotteluita yhteiskunnallisten luokka-, rotu- ja sukupuolijärjestelmiensä kautta.

Perusidea tuli kuitenkin rajattua ja turvattua järjestelmän avulla, niin että siitä pystyy nyt laajempiin väestö nauttimaan. Taiteella on autonomiansa. Taiteilijalla arvostuksensa.

Eurooppaan jäi kuitenkin valtavasti taiteellista toimintaa, jota ei (Amagasakin ajatuksiin palataksemme) ”erotettu elämästä”. Tästä katsoen näyttäytyy naurettavana vimma, jolla monet nykytaiteilijat aina levittävät taidetta kansalle. Kyllä sitä on jo kaikkialla ja kaikille ihan yllin kyllin, ellemme osta sellaisenaan olemassa olevia, vieläkin yläluokkaisia ja patriarkaalisia hierarkioita. Tästähän juuri ITE-taide on oiva esimerkki. Ihmiset tekevät kaikenlaista, olivatpa instituutiot heidän puolellaan tai ei. Samalla yllä mainittuun listaan voisi luokan, rodun ja sukupuolen lisäksi ynnätä kaupungin ja maaseudun vastakkainasettelun. Taiteen suunta on jo käsitteen ja järjestelmän syntymästä asti kulkenut kaupungista ”periferiaan”. ITE haastaa tämän. Kuinka autonomisen todellisuuden se vielä pystykään luomaan?

Vuosien varrella on pohdittu, miksei elokuva tai varietee voisi olla taidetta (ks. Seldes 1924). Osa elokuvasta on saavuttanutkin taiteen aseman. Samoin on käynyt niin sanotulle uudelle sirkukselle, Neuvostoliitossa perinteisellekin sirkukselle, mutta myös jazzille ja milloin millekin. Harva taiteellisen toiminnan laji on kuitenkin todellisuudessa saavuttanut edes Amagasakin japanilaisessa kulttuurissa kuvaamaa runokilpailujen hybridiasemaa kahden järjestelmän välissä. Juuri jazz, kylläkin, on sen kenties saavuttanut. Se on jotenkin kummallisesti sekä taidemusiikkia että jotakin muuta (afroamerikkalaisen musiikkiperinteen jatkaja, viihdettä, populaarimusiikkia). Osa elokuvastakin on toimivasti toinen jalka taiteessa, toinen popcornien äärellä, tavalla, joka ei häiritse viihdekatsojia.

Onko kuvataiteella ikaikäisen taideinstituution pioneeriasemansa takia erityisrooli? Pystyykö sitä

kautta helpommin hivuttautumaan taiteen Pantheonille? On vaikea kuvitella, miten jonkun amatööriin ladon taakse perustama orkesteri nousisi taidemusiikin reunalle ”ITE-musiikkina”, vaikka sellot olisivat aidot, orkesteri hyvin harjoitettu. Taidejärjestelmän ulkopuolella vellovaa sävelten maailmaa varten on olemassa karsinoita kuten kansanmusiikki ja populaarimusiikki. Kuvapuolella, ennen kaikkea veistoksissa – torimaalarithan ovat halveksittuja – on ainakin paikallisesti sitten näyttänyt siltä, että muitakin mahdollisuuksia on.

ITE-taide näyttää taiteelta, siinä missä länsiafrikkalainen värikäs, säilykepurkkeja ja muuta roskaa hyödyntävä veistoskulttuurikin, joka on pärjännyt ”taiteena” paremmin kuin monissa Afrikan maissa eurooppalaisesta näkökulmasta häkellyttävän ilmaivoimaiseksi kehittynyt tanssi. ITE-taiteessa lainataan uusafrikkalaisen veistotaiteen tavoin nykyaikaisen toimintatapoja arkisilla asioilla leikittelyyn. Vaikka ITE osittain perustuisi perinteiseen veistämiseen ja aina harjoitettuun 3D-kollaasityöhön (josta käpylehmätkin ovat oiva näyte), käsitteellisyys jaetaan galleria- ja museoveistosten kanssa. Lisäksi on leikkisyyttä, pop-taiteen hengessä. Ei meillä ole maaseudulla liikehdintää, jossa harjoitettaisiin erilaisia maatalouskoneistosta lähtevien äänien soittelua tai jaettaisiin runoutta ITEn tapaan puoliksi kansanperinteestä ja puoliksi modernista runoudesta ammentaen. Veistoksia kuitenkin ilmestyy, jatkuvasti, enemmän tai vähemmän omaperäisesti, toisesta jalasta puolikas institutionaalisen taiteen maailmassa. Tätä ovat tietysti vauhdittaneet myös ITE-taideprojektit. On siis tekijöitä, kiinnostunutta yleisöä ja jopa tutkimusta, taidekirjoittamista. Vain kritiikki puuttuu, kenties oma museo, mikäli ITEä halutaan verrata galleria- ja museoveistotaiteeseen, mutta ehkä ITE keksii vielä omat instituutionsakin ja haastaa vanhat? Mitä sitä nyt museolla tekee.

Isoin kysymys on kuitenkin ehkä se, miksi juuri tätä, siis ITEä tehdään, ja miksei tehdä ITE-kamari-musiikkia tai vaikkapa taideskenestä (ks. Ryynänen & Kovalcik 2023) riippumatonta oopperaa (lehmien kanssa tai ilman), vieläpä niin, että se kiinnostaisi myös skenessä. ITE-taidehan kiinnostaa ainakin jossakin määrin miltei kaikkia ammattitaiteilijoita, -kriitikoita ja -tutkijoita.

Taidemaailma on aina ollut urbaani, keksimistään lähtien, osa julkisen tilan kehitystä (ibid. & Habermas 1989). Maaseudulta on löytynyt sen etäis-päätteitä, mutta tuskin ikinä omaa skeneä.

Kun prosessi nyt on käynnistetty, voi kysyä: miten tulevaisuudessa? Syntykö löyhä taidemaailma, joka ei nojaa vain kaupunkien taidemaailmoihin? Tai jotakin muuta?

Joka tapauksessa ITE osoittaa, että uutta voi syntyä ilman kaupunkejakin. Se on melkoinen kummajainen, ja institutionaalinen hybridi, tavalla, jota olen tässä monin tavoin pyrkinyt valaisemaan. Siihen vaadittiin muutama aate- ja kulttuurihistoriallinen sivupolku, mutta omasta mielestäni tämä oli sen arvoista. ITEstä riittää ammennettavaa vielä pitkään.

LÄHTEET

- Amagasaki, Akira. ”Art Outside Life and Art as Life.” Teoksessa *Asian Aesthetics*, toim. Ken-ichi Sasaki, 30–40. Singapore: NUS, 2010.
- Battersby, Christine. *Gender and Genius: Towards a Feminist Aesthetics*. London: The Women’s Press, 1989.
- Achebe, Chinua. ”Foreword: The Igbo World and Its Arts.” In *Igbo Arts: Community and Cosmos*, edited by Herbert M. Cole and Chike G. Aniakor, ix–xii. Los Angeles: Museum of Cultural History, 1965.
- Chakrabarti, Arindan. Toim. *The Bloomsbury Research Handbook of Indian Aesthetics and the Philosophy of Art*. London: Bloomsbury Publishing, 2016.
- De Gobineau, Arthur. *Essai sur l'inégalité des races humaines*. Paris: Éditions Pierre Belfond, 1967 (1853–1855).
- Habermas, Jürgen. *Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into A Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity Press, 1989.
- Hämeen-Anttila, Virpi. ”Intialaisen kirjallisuusteorian peruseräaatteita.” Teoksessa Minna Eväsoja (toim.), *Itämainen estetiikka*, 103–128. Helsinki: Gaudeamus, 2011.
- Junko, Saeko. ”Longing for ”Beauty”.” Teoksessa *History of Modern Japanese Aesthetics*, toim. Michael F. Marra, 25–42. Honolulu: University of Hawai’i Press, 2001.
- Ryynänen, Max. *A Philosophy of Central European Art: A History of a System and its Global Competitors*. Lanham: Lexington Books, an imprint of Rowman & Littlefield, 2020.
- Kristeller, Paul Oskar. ”The Modern System of the Arts: A Study in the History of Aesthetics”. Part I. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 12 No. 4 (Oct., 1951), 496–527.
- Robson-Scott, William. *The Younger Goethe and the Visual Arts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Seldes, Gilbert. *The 7 Lively Arts*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1924.
- Shiner, Larry. *The Invention of Art. A Cultural History*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2001.
- Stalker, Nancy. ”Ikebana as Industry: Traditional Arts in the Era of High-Speed Growth.” *The Journal of Japanese Studies* 43, no. 1 (2017): 1–29.
- Talon-Hugon, Carole. *Le conflit des heritages*. Avignon: Actes Sud-Papiers, 2017.
- Tatarkiewicz, Władysław. *A History of Six Ideas*. Warsaw: University of Warsaw, Polish Academy of Sciences, 1980.
- Vasari, Giorgio. ”Taiteilijaelämäkertoja.” (Valikoiman) suom. Pia Mänttari. Helsinki: Taide, 2001.
- Vuorinen, Jyri. *Estetiikan klassikoita*. Helsinki: SKS, 1993.
- Wu, Hantian, ja Quiang Zha. ”History of Chinese Education.” *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory*, 598–615. Singapore: Springer, 2018.

ITE-TAITEILIJOITA JA TUTKIJOITA

Juha Kere toimii molekyyli­genetiikan professorina Karoliinisessa instituutissa Ruotsissa. Tieteen parissa työskentelevän tutkijan on oltava ennakkoluuloton, ja hänen tulee uskoa omaan näkemykseensä. Kere onkin huomannut olevansa kotimaansa hurjien ITE-taiteilijoiden sukulaissielu. Hän näkee ITE-taiteen arvon laajemmassa perspektiivissä. Se ei puhuttele häntä vain taiteellisina tekoina, vaan myös rohkeana uuden ääreen pyrkivänä elämänasenteena. Tekstissä puhuu kovan tieteen parissa työskentelevä humanisti.

Kun olin alle kouluikäinen mutta oppinut lukemaan jo pari vuotta ennen kouluunmenoa, Pelle Pelottoman keksimä pienennyskone oli minusta tavattoman hyvä idea. Siitä oli *Aku Ankassa* tarkkoja kuvia nappuloineen. Sain isältä ison pahvilaatikon, ja päätin tehdä tarkasti mallin mukaisen laitteen. Yhä muistan elävästi pettymykseni, kun pienennys ei onnistunutkaan, mutta leikki jatkui. Isän ohjauksessa sain sitten rakennella oikeita sähkölaitteita, joista hienoin oli kipinäinduktori. Sillä sai aikaan parin sentin mittaisia korkeajännitekipinöitä. Legoilla rakentelusta täytyi varmaan ikä­häpeän takia luopua lukiolaisena.

Kun leikkimieli ja pohjaton uteliaisuus oppia, kokeilla ja keksiä aina uusia mielenkiinnon kohteita yhdistyi hyvään koulumenestykseen, tutkijan ammatti alkoi hämmöittää hienona tulevaisuuden valintana. Sellainen minusta tuli aina molekyyli­genetiikan

professoriksi saakka. Kuulostaa kovin kuivalta, mutta pohjimmiltaan olen yhä sama leikkimielinen kokeilija ja keksijä.

ITE-taide ei ollut minulle kovinkaan tuttua ennen kuin saavuin pitkälle aikuisikään. Sain herätyksen ITE-taiteen olemukseen ja sen pohjana monesti oleviin koskettaviin tarinoihin käydessämme ensimmäisen kerran Veijo Rönkkösen (1944–2010) Patsaspuistossa Parikkalassa.

Lapsuudenkokemustensa vuoksi lähes erakoitunut mies loi ihmiset ympärilleen: sementtiä, lisänä lasisilmä ja tekohampaita henkilöitä elävöittä­mässä. Monet hahmot ovat mainioita karikatyyrejä. Lapsihahmot ovat lämmöllä kuvattuja ja välittävät kokemuksen, että näitä hän olisi kaivannut elämässään lähelleen. Vaikka taiteilija ei koskaan matkustanut näkemään luonnossa eksoottisia paikkoja, niiden ihmis- ja eläinhahmot ovat mukana Patsaspuistossa. Enimmät hahmot ovat taiteilijan omakuvia jooga­puistossa harjoittamassa lukuisia asanoita. Mikään hahmo ei ollut minusta pelottava. Ne olivat kaikki kovin inhimillisiä, ja olisin kovasti halunnut kuulla jokaisen niistä tarinan.

Veijo Rönkkönen käytti patsaidensa purukalustona eräältä hammaslääkäriltä saamiaan tekohampaita. Tässä varhaisessa *Keihäänheittäjä*-teoksessa nähdään kuitenkin Veijon isävainajan hampaat.

Olemme myöhemmin käyneet Patsaspuistossa useamman kerran – aina, kun vain matkamme on osunut Itä-Suomeen päin. Olemme myös levittäneet ITE-taiteen sanomaa Atlantin toiselle puolelle. 1990-luvun alkupuolen Yhdysvaltain tutkijakauteeni esimiehestä ja mentorista tuli elinikäinen ystävä. Kerrottuani hänelle Patsaspuistosta ja lähetettyäni hänelle siitä kertovan kirjan hän toivoi ehdottomasti pääsevänsä näkemään sen. Visiitti toteutuikin 86-vuotiaan ystäväni ja hänen puolisonsa kanssa kesällä 2022 Savonlinnan-käyntimme yhteydessä.

Veijo Rönkkösen 50-vuotinen elämäntyö on innoistanut sitten tutustumaan muihinkin lukuisiin ITE-taiteen keittäisiin, joita maassamme on ikään kuin kätkeytyneinä aarteina. Viime kesän mieleen painunut kohokohta oli vierailumme Matti Järvenpään (1936–2022) Rautapuistossa Hämeenkyrössä. Puistovierailu onnistui helposti sopimalla siitä taiteilijan pojan kanssa, joka sitten myös esitteli teokset ja kertoi niiden tarinoita.

Paljon, lähes kaikki on vielä näkemättä. Mieltä kutkuttaa ajatus syksyn ja kevään retkistä ja ensi kesäloman suunnittelusta vierailuihin meille uusissa ITE-taidekohteissa, mutta niiden lisäksi, joista olemme jo kulleet tai lukeneet, uusia aarteita luodaan hiljaisuudessa, julkisuudelta piilossa.

Minä olen tutkija. Halusin sellaiseksi pienestä pitäen, ehkä keksijäesikuvani mukaan. Nyt tiedämme jo paljon siitä, miten solut sisällämme toimivat, mutta keksin usein uusia kysymyksiä, joihin emme tiedä vastausta. Mielikuvituksessani keksin, miten asia voisi olla: muodostan hypoteesin. Sitten puhun siitä nuoremmille tutkijoille ryhmässäni, ja jos hekin syttyvät hypoteesista, suunnitteleme kokeen, jolla asia voisi selvitä. Jos se onnistuu, teemme jatkokokeita, joilla päätelmämme parhaassa tapauksessa vahvistuu. Sitten kirjoitamme kysymyksestämme ja tuloksistamme tiedeartikkelin ja julkaisemme sen vapaasti kaikkien saataville.

Tutkijana minua uteluttaa heti kysymys ITE-taiteen olemuksesta. Olematta vähääkään asiantuntija, muodostan kumminkin itselleni luonteenomaisesti oman hypoteesini: ehkä ITE-taiteilijan sielunmaise-
maa värittää oman sisäisen luomistarpeen tyydyttäminen, elämännäkemyksen muovaaminen näkyvään asuun. ITE-taiteilija ei varmaankaan luo töitään saa-

dakseen ihailua ja tullakseen kuuluisaksi tai rikkaaksi. Hän näkee ja kokee elämän ilmiöitä, iloja, suruja ja elämän usein tahatonta koomisuutta, vastakkainasettelujakin. Kauneutta. Ehkä persoonallisuutta luonnehtii voimakas kokeminen ja syvälinen ajattelu. Jokainen ITE-taiteilija valitsee oman tapansa ilmaista sisäistä maailmaansa sellaisen materiaalin avulla, joka tuntuu luonteelta. Käden taidot ohjaavat omaan, itsen näköiseen ilmaisutapaan ja materiaaleihin.

Koen suurta ajattelun samankaltaisuutta ITE-taiteilijoiden kanssa. Miksi tutkija haluaa tehdä omaa työtään? Tutkija harvoin tekee työtään ihailun tai kuuluisuuden toivossa – eikä ainakaan rikkauden, siihen on helpompia keinoja. Suurin osa tutkimustyöstä tehdään oman sisäisen uteliaisuuden tyydyttämiseksi. Sitä sanotaan usein kutsumukseksi. Arvelen, että sillä on samankaltaisuutta ITE-taiteilijan perustavaan voimanlähteeseen.

Mutta ei astuta toisten tonteille. ITE-taiteilijat ovat itseoppineita, ITE-taide määritellään taiteeksi ilman taidekoulutusta. ITE-taidetta luonnehtii taidemaailman käytäntöjen ulkopuolisuus. Varsinaiset taiteilijat ovat usein taidekoulutuksen saaneita ja pyrkivät osaksi taideyhteisöä. Samoin ammattitutkijat eivät miltään osin lähene ITE-taiteilijan määritelmää. Hekin ovat aivan päinvastoin perusteellisen tieteellisen koulutuksen saaneita ja vahvasti tutkijayhteisön ja akateemisen maailman jäseniä.

Kuitenkin kun ITE-taiteilija toimii yksilöllisen taiteilijuuden ja omaperäisen luovuuden voimalla, samoin toimii tutkija: yksilöllisen mielikuvituksen ja omaperäisen luovuuden voimalla. Sellaista, mikä jo tiedetään, ei kannata tutkia. Vain uuteen kannattaa kurkottaa; vain omaperäinen luovuus tekee tutkimuksesta kiinnostavan. Näennäisesti tyhjistä nousut omaperäinen luovuus tekee ITE-taiteesta kiinnostavan.

”Kokeilustahan se sai alkunsa. Sitte ku oppi tekemään ei malttant enää lopettaa.”

VEIJO RÖNKKÖNEN

Matti Järvenpää liitti löytämänsä rautaesineet mielikuvitukselliseksi koostetaideteoksiksi.

SOSIAALINEN MEDIA JA INTERNET UUTENA ITE-TAITEEN TAKAPIHANA

ITE

-taiteen alueelliset kartoitukset ovat ulottuneet Uudenmaan myötä kattamaan koko maan. Vuosikymmenten kartoitustyö on paitsi tuottanut valtavan määrän löytöjä, taiteilijoita, töitä ja arvokasta visuaalista nykykansantaidetta, joka on tullut tallennetuksi jälkipolville, nähtäville ihan tässäkin päivässä, myös aineistoa tutkimukselle. Ennen kaikkea on syntynyt kuitenkin suomalaisen ITE-taiteen käsite ja tullut sanoitetuksi sen eetos: yksikön voima ja kekseäisyys.

Ennen kylähulluina pidettyjä ja joskus pelättyjäkin erikoishahmoja, ITE-taiteilijoita, oman maailman tai todellisuuden visuaalisesti luoneita, joskus lähes shamaaneja tai mystisten voimien kanavioivia muistuttavia alkuvoimataiteilijoita, intuitiosta ammentavia persoonia, on ryhdytty arvostamaan, ja onpa kartoitusten myötä syntynyt myös jonkinlainen instituutio, kansainvälisesti verkottunut Maaseudun Sivistysliiton ITE-toiminta, joka toimii kirjastona ja julkaisuväylänä, yhteyksien ja verkostojen rakentajana ja toiminnan taustalla monella tavalla tukena.

Pitkään kestäneiden kartoitusten aikana maailmakin on ehtinyt muuttua monin tavoin. ITE-taidetta tehdään nyt monin tavoin erilaisessa todellisuudessa ja ympäristössä kuin vielä parikymmentä vuotta sitten.

Digitalisaatio tai digitalisoituminen tarkoittaa digitaalisen tietotekniikan yleistymistä arkielämän toiminnoissa. Digitalisaatio on aikamme merkittävien muutosvoima, jonka vaikutukset näkyvät kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Suomen tietoverkottumisen historia aloitetaan digitaalisen kulttuurin professori

Jaakko Suomisen ja tutkimusryhmän julkaisemassa kirjassa *Funetista Facebookiin. Internetin kulttuurihistoria* vuodesta 1961, jolloin Helsingin puhelinyhdistys aloitti kokeilut datasiirtolaitteella.

Puhutaan digitaalisesta transformaatiosta, jonka voi katsoa alkaneen 1980-luvulla kotitietokoneiden käyttöönotosta. Seuraukset ovat valtavat, meille osin vielä tuntemattomat. Digitalisaatio on poistanut aikaan, tilaan, tiedonsaantiin ja osallistumiseen liittyviä rajoituksia kansalaisten vuorovaikutuksesta ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Yhteisöllisyyden ja kansalaisdemokratian vaikutuskanavat ovat laajentuneet. Sosiaalinen media on luonut aivan uudenlaisen, virtuaalisen yhdessä ja näkyvillä olemisen, oman identiteetin, todellisuuden ja itseyden kysymyksen. Itsen brändäämisestä ja seuraajien keräämisestä on tullut ammatinharjoittamisen, myymisen ja toimeentulon muoto, joka koskettaa enemmän tai vähemmän jokaista ja jopa ohjaa taide-, kulttuuri- ja viihdeteollisuuden kenttää.

Ehkä laajemminkin ihmiskuntaa.

Puhutaan totuuden jälkeisestä ajasta. Totuudenjälkeisyys (engl. post-truth) tarkoittaa Oxfordin englannin kielen sanakirjan mukaan ”olosuhteita, joissa objektiiviset faktat vaikuttavat yleiseen mielipiteeseen vähemmän kuin tunteisiin ja henkilökohtaisiin vakaumuksiin vetoaminen”. Sosiaalisen median kehittäjät ja Piilaakson työntekijät lähtevät sosiaalisesta mediasta ja varoittavat luomastaan hirviöstä. Vapauden rajattomuus ja institutionaalisen portinvartijuuden poistuminen, julkaisualustojen ilmaisuus, tiedon vapaa liikkuvuus ja hallitsematon

Anna Penttilän nettitaideetta.

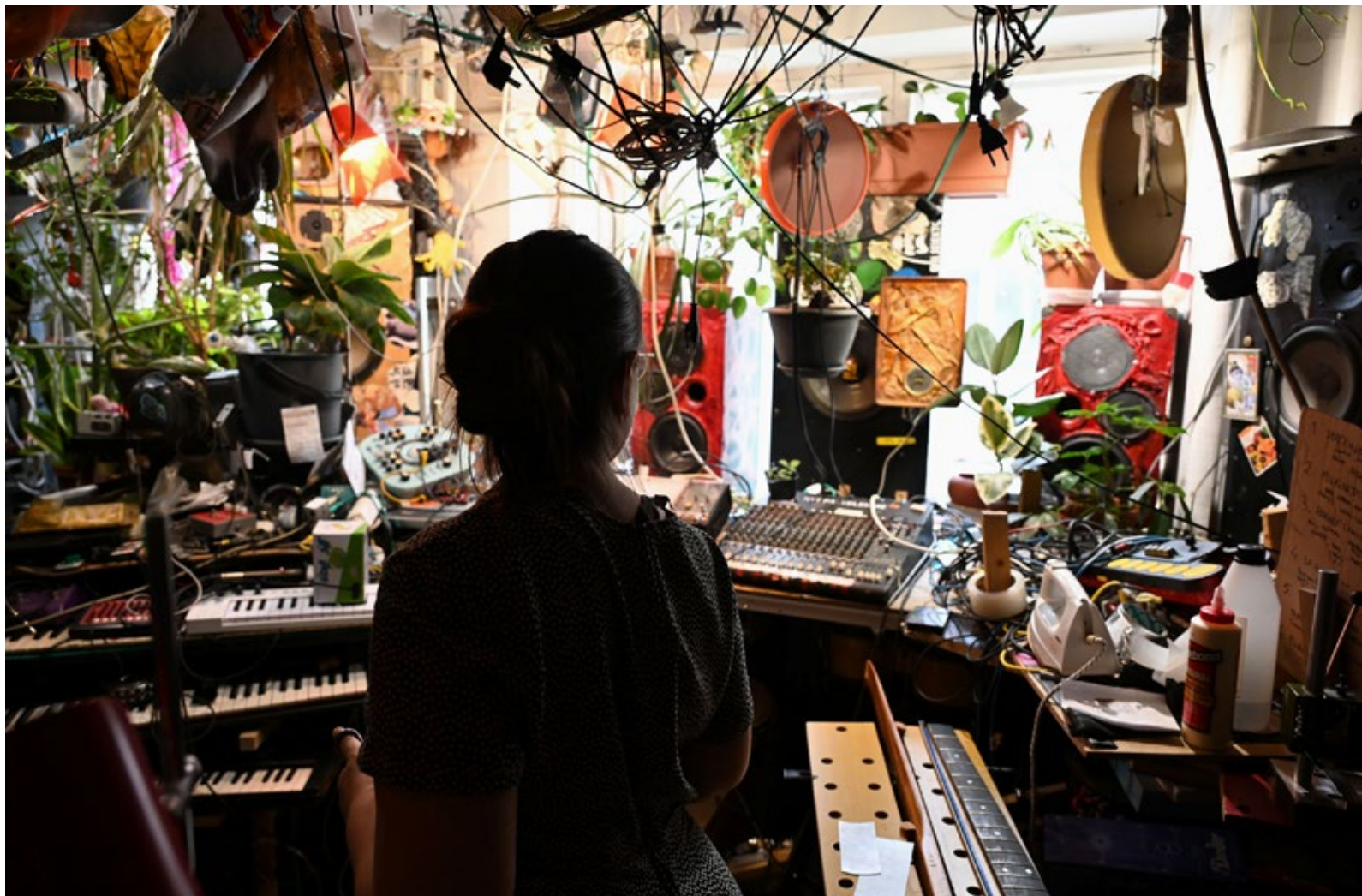
saatavuus, ajan ja tilan tai maantieteellisten sijaintien luomien rajoitteiden katoaminen, tekoälyn kehittyminen ja ilmainen saatavuus kaikille on mahdollistanut myös valeutisten, väärän tiedon, huhujen ja juorujen leviämisen, anonyymien botti- ja trollitilien ilmaantumisen, vihapuheen ruman roihahduksen, rikollisuuden, kryptobisnesten ja huijaamisten leimahduksen osaksi todellisuutta. Kiusaaminen, petokset, väärä tieto, riippuvuudet, markkinointi ja sosiaalisen median luomat ulokkeet kuluttajan arkeen ovat ihan jokaisen arkipäivää, aivan vastasyntyneestä vanhukseen.

Digitalisaatio-sanana etymologia vie Merriam-Webster-sanakirjan mukaan vuoteen 1876. Digitalisaatiolla viitattiin digilis-kasviin (digitalis purpurea, suomeksi sormustinkukka) ja sen käyttöön, kunnes toivottu fysiologinen tila on saavutettu. Rohtosormustinkukkaa on käytetty vuosisatojen ajan sydänlääkkeenä. Kaksivuotinen kukka kasvattaa ensimmäisenä vuonna lehtiruusuksien, ja toisena vuonna nousee komea kukkavana, joka voi olla jopa 150 cm korkea. Kukkat ovat sormustimen eli sormen päällä ommeltaessa käytetyn suojuksen muotoisia kelloja, yleensä purppuranpunaisia mutta myös kellertäviä ja valkoisia. Rohtosormustinkukka leviää voimakkaas-

ti siemenistä. Lumoavan kaunis kukka on kuitenkin taitamattomissa käsissä kohtalokas: kaikki kasvin osat ovat ihmiselle ja eläimille myrkyllisiä, ja pienikin määrä digilis-myrkkyä riittää pysäyttämään sydämen.

Ei siis ihme, että vastareaktioitakin on syntynyt. Eräänlainen anti-digitalisaatioprojekti tai vähintään muutoksia kommentoiva, sinänsä elektroniikasta tuleen leimahtanut taideprojekti on KOELSE. KOELSE eli Kokeellisen Elektroniikan Seuran sai alkunsa vuonna 2002, ja sen muodostavat **Antti Ahonen**, **Tommi Flink**, **Sara Milatzzo** ja **Harri Vähänissi**. KOELSE syntyi Helsingin maailmanhistoriassa kohtaan, jossa oli digitaalisuus oli tullut siihen kyllästyttävään pisteeseen, jossa kaikki oli liian halpaa, helppoa ja tylsää.

KOELSE halusi luoda jotain muuta, kouriintuntuvampaa, jännittävämpää, henkilökohtaisempaa, ”ite tehtyä”. Vuosituhannen vaihteen hektinen underground imaisi näin syntyneen kokeellisen elektroniikan seuran voimalla heti mukaansa, Euroopan ja tunnetun todellisuuden ja maailmankaikkeuden ääriin saakka.

Koelsen työpaja on täynnä vanhaa analogista elektroniikkaa. He ovat muokanneet hylätyistä laitteista rosoisten musiikkiesitystensä instrumentteja.

Valtaisa vauhtia lisääntyvästä ja ihmisten poissa olosta ”saastasta”, kuluttajaelektroniikasta, on syntynyt vuosien aikana esimerkiksi levitaatiokoneita, aivosähkölaitteita, installaatioita ja soittimia. Suhde ympäröivään yhteiskuntaan on KOELSEN ITE-taiteessa monisyinen: nurjan ja rujan puolen kääntäminen esiin on paitsi kutsu todellisuuden pariin – raakaan todellisuudessa ei ole mitään pelättävää eikä elektroniikka ole vaikeaa – myös protesti pikkusievää, estetisoivaa ja hifistelevää, todellisuutta vääristelevää, liian helppoa, kulissien taakse piilotettua, siistiä, ylisuojelettua ja jätettä tehtävää niin esittämisen kuin ylipäättään elämisen tapaa kohtaan.

Myös ITE-taiteen tallennustyössä digitalisaatio on luonnollisesti näkynyt voimakkaasti. Kartoitusten alun VHS-nauhojen ja C-kasettinauhoiden,

kirjoituskoneella naputeltujen tekstien ja valokuvien ajasta on siirrytty digitaaliseen tallennukseen ja tekstin tuottoon, jota on helppo jakaa sosiaalisessa mediassa ja jonka tekijänoikeudet tuottavat päänvaivaa. Sosiaalinen media on luonteva, nopea, helppo ja ilmainen tapa jakaa informaatiota, ja siinä ITE-taide kamppailee näkyvyydestä miljardin muun sisältöä ja viestiä tuottavan ja yleisöä kaipaavan kanssa. Julkisuuden tulta ja huomion autuasta valokeilaa ei jaa enää televisiokanavat, radioasemat tai painettu sanomalehti, vaan ihmisten kiinnostus ja elävä sisältö elää omaa vapaata, kesytöntä ja villiä elämäänsä erilaisten itse tehtyjen teosten ja muotojen muodossa. Jokaisella on älypuhelimien muodossa kädessään pieni studio, jossa voi valmistaa video-, ääni- ja kuvateoksia ja laatia erilaisia taideperformansseja halutessaan ja julkaista niitä kevyellä mutta joskus viiltävällä sormenpainalluksella. Oman tutkimattoman ulottuvuutensa tuo tekoäly, joka ihmisen antamalla kevyillä ohjeilla tuottaa aivan valta-

van nopeaa vauhtia kehittyvää ja paranevaa kuvaa, videota, tekstiä ja ”taidetta”.

Jos digitalisaatiota kuvastava rohmustinkukka on sekä lääke että myrky, millainen voisi olla sosiaalisen median tai koko digitalisaation korjausommel, suojaava sormustin, lääkkeenä toimiva myrkkukukka? Myös Uudenmaan ITE-kartoituksessa, joka toteutui vuosina 2022–2024, sosiaalisen median olemassaolo näkyi voimakkaasti uuden polven ja uusien ITE-taiteilijoiden kukkaan puhkeamisen muodoissa.

Romulyyli eli Riitta Raitala sai nettipalstoilla valtavasti huomiota tavaran hamstaamiselle ja kekseliäille käsitoilleen. Nyt hän ei ole enää aktiivinen somettaja, mutta yleisö ei ole sankariaan unohtanut. Missä Lyyli vain on paikalla koetaan yhä yleisöryntäyksiä.

Kaupunkialueella kaikilla ei ole omaa pihaa, ja taidetta tehdään milloin mistäkin käsin. Yksi esimerkki modernista ITE-taidemetsän rakentajasta on kirkkonummelainen **Anna Penttilä**, jonka nukkaavie rumetsä on rakentunut yhteiskunnan reuna-alueilla ja kierrätyskeskuksen työkokeilun yhteistuloksena –

Jussi Ruusulammen ITE-taide on merkki ajan muutoksesta. Ruusulampi on seurannut ITE-taidetta ja ryhtyi sen innoittamana tuottamaan omaa taidettaan. Hänen teoksensa kertovat ITE-taiteen muuttumisesta tunnistettavaksi visuaaliseksi taidesuuntaukseksi.

hajonneista omista kodinkoneista, hylätyistä leluista ja muusta rojosta rakentunut rakkauden polku kiertää Kirkkonummen taideyhdistyksen Taidemökin piha-alueen metsänreunaa.

Omaehtoista taidemetsää ei ole katsottu hyvällä, joten kuvataiteen tekemiseen täysin kouluttautumatonta Anna Penttilä on jatkanut sisäistä ITE-metsäänsä Instagramin tileillä. *Kuvia Karin Kullista ja Masentuneet tontut* ovat oma performatiivinen, visuaalisen nykykansantaiteen takapihagalleria, jossa tarinalliset, oudot hahmot joutuvat merkillisiin tilanteisiin. Penttilä on tehnyt itse myös kuvat digitaalisesti.

Sosiaalisen median digitaaliselle takapihalle jaettu taide voi johtaa paitsi merkittävään kaupalliseen menestykseen ja verkkokauppamaiseen toimintaan, myös perinteisten medioiden uutiskynnysten yli johdettavaan valtakunnalliseen huomioon. Näin kävi Tuusulan Jokelassa asuvalle Romulyyli **Riitta Raitalalle**, jonka Romulyyli-blogi keräsi blogien kultakautena 2010-luvulla valtavan seuraajakunnan, johti juttuihin *Helsingin Sanomissa* ja *Iltalehdessä*, huomioon sisustus- ja aikakausblogeissa ja jopa MTV3:n pieneen televisiojuttuun. Jo bloginsa lopettanut kuuden lapsen äiti jatkaa teoksensa, oman kodin ja sen puutarhan täydentämistä ja muodonmuutoksia ”enä” sosiaalisen median, kuten Instagramin ja Facebookin kautta. Itse pää-Raitalaan, eli oikeaan Villa Ketolaan, järjestetään avoimien ovien päiviä ani harvoin. Kun Romulyylin Villa Ketola oli kesällä 2023 mukana Tarinoiden

talo -tapahtumassa, vierailijoita tuli muutaman tunnin aikana lähes viisisataa.

Kansainvälisen outsidersuhteiden tasoista ITE-taide tekee Karjaalla **Greger Grönholm**, jonka Instagram-teoksissa yhdistyvät visuaalinen taide valo- tai videokuvan, äänimaailman ja maalauksen muodossa. Voimakkaat, primitiiviset energiat ja käsittämättömät tarkkuudet ja mielikuvia huokuvat teokset luokittelevat internetin uumenista verkkokalvoille kuin tulehtunut hermosto tai raivokkaat madot mutta luovat kuitenkin vereslihaisen kauneuden ja harmonian tunteen. Aggressiivinen musiikki sävyyttää postauksissa.

Jussi Ruusulammen post-ITE-taiteelliset veistokset rakentavat omaelämäkerrallista, tarinallista kokemusta, joka on kuin omasta kehosta irti siipaloitua. Itselle tärkeät popkulttuurin vaiheet, kuten graffiti ja Iron Maiden -yhtye vilahtelevat remontti- ja rakennuslalle päätyneen sekatyöryhtijän teoksissa ylijäämätapettien, vaahtojen, sälekaihdinten, partavaahto- tai maalipurnukoiden, rikkinäisten leivänpaahtimien ja ties minkä ottamissa esteettisissä muodossa. Ruusulammen hirviömäiset ötökät ja veistokset ovat tietoisia ITE-taiteen perinteestä ja genrestä, ja hän mainitsee esikuvikseen esimerkiksi Alpon Savannin (edesmenneen vuoden 2023 ITE-taiteilijan Alpo Koivumäen veistospuisto Kauhajoen Nummijärvellä), jonka valtavista eläinteoksista onkin etiäisiä Ruusulammen töissä. Kaupungissa asu-

va Ruusulampi vain haaveilee puolisoineen omasta ITE-tilasta metsän rauhassa. Myös hänen työnsä saa ilmimuotonsa Instagramissa, jossa teosten kuva kerrallaan kuvattu ja julkaisuiksi ripoteltu rakentamisen prosessi on aivan keskeinen osa itse teosta. Teos on katsojan ja tekijän välissä, ja kun kuva julkaistaan Instagramiin, myös tekijästä on tullut yksi katsojista ja teoksesta tässä maailmassa julkista ja totta.

Mitä näistä digitaalisella takapihalla sijaitsevista teoksista ei kuitenkaan voi koskea. Ne ovat totta mutta eivät kuitenkaan ole, ja taide ikään kuin on kaikkialla vaikka se ei ole oikein missään. Samanlaisen vaivaannuttavan ja vieraannuttavan muovisuuden ja keinoitekoisuuden kanssa kamppailevat monet virtuaalisen todellisuuden projektit, kuten tässä kirjassa esitellyn ITE-taiteilija Elis Sinistön kovaa vauhtia katoavasta Kirkkonummen metsään rakennetusta taideympäristöstä, Villa Mehusta laadittu *Elis Sinistön Taivaat* -teos. Pikseleinä ja digitaalisen tilaan tallentuu kokoelma ääntä ja kuvaa, joka pyrkii taiteen ja dokumentoinnin menetelmin luomaan kokemusta Villa Mehun olemuksesta, tallentamaan sen jälkipolville ja auttamaan ymmärtämään taideympäristöä, sen merkitystä ja sanomaa ehkä tällekin päivälle. Samalla se toimii galleriana ja kehyksenä Sinistöstä ja Sinistön innoittamana tehdyille taiteelle. Silti se on vain digitaalinen teos – tanssijat eivät huohota, hikoile ja tanssi samassa tilassa, metsän tuoksu, puiden narinat, sammaleiden tummuus ja havisevat syksyn lehdet, kiven ja romurakennelmien kalsa, kostean ilman tuntu kasvoilla ja jalan painuminen polkuun eivät teoksesta välity. Keinoitekoinen, sisäänsä imevä,

ajaton ja paikaton teos tulee ikuisesti olemaan vain digitaalinen illuusio, heijastus todesta, ei-mitään. Silti se on usein parempi kuin ei mitään.

Lääkkeenä ja mahdollisuutena virtuaalinen ja digitaalinen teos on kuitenkin väkevä. Digitaalinen tai virtuaalinen teos tarjoaa saavutettavuutta tai mahdollistaa ekologista matkailua niille, jotka eivät muutoin tai juuri sillä hetkellä voi olla fyysisesti paikalla. Virtuaalinen todellisuus toimii jo nyt apuna ja kivunlieventäjänä vanhusten tai vaikka lääkärikäyntiä pelkäävän lapsen kohdalla. Sen potentiaali on monilta osin vielä tutkimatta, ja pikseleiden ja uusien välineiden syövereistä tarjoutuu entisten medioiden ja tarinankerronnan välineiden rinnalle rikastamaan kokonaan uusia ja uudentavia mahdollisuuksia taiteilijoille, narratiiveille ja maailmojen kuvittelijoille, tai vaikkapa oppimiseen ja elämykselliseen informaatioon liittyen. Digitalisaation myötä on syntymässä uusi media tai väline, joka mahdollistaa kokonaan uusia tapoja kertoa, spiraalimaista tai avaruudellista tapahtumisen ja ajan muotoa lineaarisen perinteisen, kuten vaikka kirjan tai elokuvan, sijaan. Ihmiskunta elää ja hakee digitalisaation myötä nyt kivuliaastikin uutta tapaa elää yhteisönä ja yhteydessä – tämän tilanteen potentiaali voisi oikein nähtynä myös olla ikään kuin valkoinen paperi, tabula rasa. Maisema on kenties pysyvästi muuttunut ja maailma litteä – digitalisaatio kaataa instituutioiden, valtioiden ja vallan ikaikaisia ja pysyvinä pidettyjä raja-aitoja ja maantieteellisiä rajoitteita nyt rytinällä.

Nähtäväksi jää, millainen kukka kaaoksesta lopulta syntyy.

LÄHTEET

Koiranen, Ilkka; Räsänen, Pekka & Södergård, Caj: Mitä digitalisaatio tarkoittaa kansalaisen näkökulmasta? *Talous ja yhteiskunta*, 3/2016, 24–29. Palkansaajien tutkimuslaitos.

Legner, C., Eymann, T., Hess, T., Matt, C., Böhm, T., Drews, P., Mädche, A., Urbach, N., Ahlemann, F. (2017). Digitalization: Opportunity and challenge for the business and information systems engineering community. *Business & Information Systems Engineering*, 59(4), 301–308.

Petri Saarikoski, Jaakko Suominen, Riikka Turtiainen, Sari Östman: *Funetista Facebookiin. Internetin kulttuurihistoria*. Gaudeamus 2009.

Petri Saarikoski, Jaakko Suominen, Riikka Turtiainen, Sari Östman: *Sosiaalisen median lyhyt historia*. Gaudeamus 2013.

Rajala, Kaisa: *Effects and Challenges of Digitalization in Customer Service*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Information System Science 2018.

TEKSTI JA KUVAT: VELI GRANÖ

ITE-TAIDE TÄYTTI KAKSIKYMMENTÄ VUOTTA

- miten sitten kävi?

ITE Uudellamaalla on tällä erää viimeinen ITE-taiteen kartoitus- ja dokumentointihanke, kun koko Suomi on käyty maakunta maakunnalta läpi. Takana on yli kaksikymmentä vuotta ITE-taiteen ja ITE-taiteilijoiden esittelyä. Näiden vuosien voi sanoa olleen meille mukana olleille jännittävä seikkailu, ja se on ollut myös suomalaisen visuaalisen kansankulttuurin menestystarina. Nyt on aika katsoa taaksepäin ja miettiä, mihin menestys perustui ja mikä ITE-taiteen tulevaisuus voi olla, jos sen systemaattinen kartoittaminen lakkaa. ITE-taiteen parissa erilaisissa rooleissa pitkään työskennelleet Minna Haveri, Yrjö Sepänmaa ja Veli Granö tapasivat ja keskustelivat aiheesta syksyisessä Helsingissä.

YRJÖ: Törmäsin taidemaailman ulkopuolisten tekijöiden teoksiin ensimmäisen kerran jo vuonna 1972. Olimme juurin perustaneet Esteetiikan seuran, ja yksi ensimmäisistä kuukausikokoustemme puhujista oli Nikkilän mielisairaalan ylilääkäri, psykiatri Oscar Parland. Hän oli organisoinut Nikkilässä laajan taideterapiatoiminnan ja myös kerännyt näitä teoksia talteen. En tosin osannut vielä silloin yhdistää Parlandin esittelemiä teoksia oikein mihinkään ilmiöön – outsider-taiteesta ei silloin vielä täällä puhuttu. Toinen asia, joka johti minut myöhemmin ITE-asioiden pariin, oli kiinnostukseni antitaidetta ja taideanarkiaa kohtaan. Kirjoitin

Minna Haveri ja Yrjö Sepänmaa välissään Maija Takkisen maalattu maitohinkki. Teos oli mukana aivan ensimmäisissä ITE-näyttelyissä ja kuuluu MSL:n ITE-taiteen kokoelmaan.

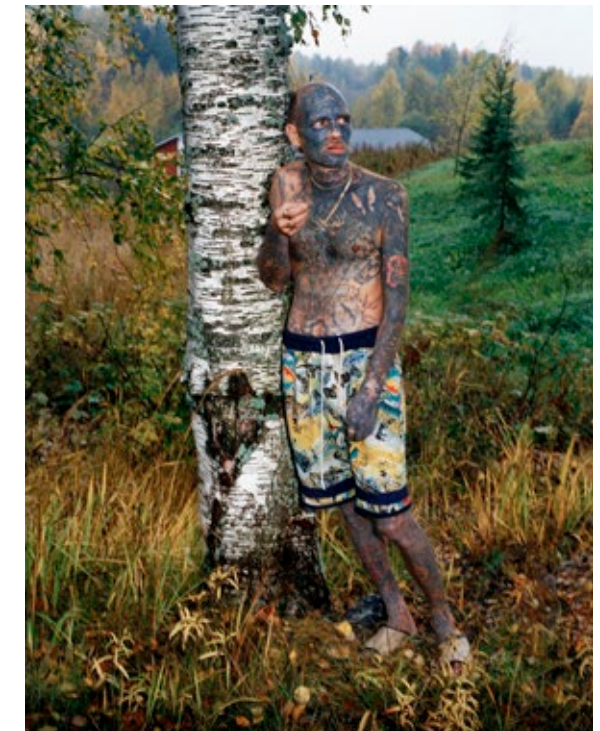
aiheesta laajan artikkelin professori Maija Lehtosen 60-vuotisjuhlakirjaan (SKS 1983).

Antitaide poikkeaa outsiderista, koska sitä tehdään taidemaailmassa ja tietoisina sen pelisäännöistä, vaikkakin sääntöjä halveksien ja niitä vastaan. Antitaiteilijat kyseenalaistavat kaikki taidemaailman säännöt, ja silloin voi käydä niinkin, että jossain vaiheessa linkki katkeaa ja antitaiteilija siirtyy puhtaan anarkian alueelle ja siis ulkopuolelle. Heistä voi tulla ITE-taiteilijan kaltaisia taidekentän ulkopuolisia toimijoita. Oikeastaan ITE-taide edusti ennen löytämistään puhdasta, ulkopuolista anarkiaa.

MINNA: Tehdessäni omaa graduani Ars 95 -näyttelystä kiinnostuin minäkin George Dickien esitelmästä antitaiteen käsitteestä mutta varsinkin Arthur Danton ajatuksista häiriötaiteesta. Tein graduni Ars 95 -näyttelystä, joka haastoi voimakkaasti yleistä taidemakua ja aiheutti kiivasta keskustelua siitä, mikä on taidetta ja mitä taiteena museossa voidaan esittää. Näyttely häiritsi ihmisten taidekäsitystä ja makuodotuksia.

Kiinnostukseni taiteen rajoja kohtaan johti minut kansainvälisen outsider-taiteen käsitteen ja sitä käsittelevien tekstien pariin jo 1990-luvun lopulla. Kun näin televisiosta Veijo Rönkkösen taidetta käsittelevän dokumenttipätkän, heräsi haluni tutkia ilmiötä suomalaisesta perspektiivistä. Samoihin aikoihin huomasin lehdistä, että Maaseudun Sivistysliitto julkisti nykykansantaiteen etsintäkampanjan, ja päätin pysyä kuulolla sen tuloksista. Kartoituksen tuloksena syntyneestä arkistosta muodostuikin keskeinen aineisto suomalaista nykykansantaidetta käsittelevään väitöskirjani. Uskon, että ilmiö oli jotenkin ilmassa ja valmiina suurempaan huomioon vuosituhaten vaihteessa.

VELI: Patsaspuistoja esiteltyt Onnela-näyttelyni 1986 ja pari vuotta myöhemmin kuvista julkaisemani kirja herättivät aikanaan paljon huomiota. Keskustelua käytiin silloin siitä, ovatko nämä kansanihmisten luomukset ylipäättään taidetta, ja kyseltiin myös, voiko tällaisen ilmiön esittelykään olla taidetta. Monet kyseenalaistivat siis myös minun työni. Tuo aika oli täällä Suomessa kiinnostava murroskohta. Uudet taidemuodot tulivat yleisön ja taiteilijoiden tie-

Ensimmäisessä ITE-taiteen kirjassa (v.2000) pohdittiin nykykansantaiteen käsitteen laventamista myös tatuointitaiteeseen. Jouko Lehtola kuvasi aiheesta valokuvataiteen klassikoksi nousseen sarjan.

toisuuteen. Installaatio, videotaide ja performanssi – valokuvataidekin olivat täällä sitä ennen jokseenkin tuntemattomia taidelajeja.

Tärkeitä koko keskusteluilmapiiirin muokkaajia olivat myös Ars-näyttelyt, ne tekivät yleisölle näkyväksi sen, miten kompleksiseksi taiteen määrittäminen oli tullut. Taiteen tilanne näytti monista kaaottiselta, mutta sellaista on aina, kun arvot ja käsitykset muuttuvat.

Onnela ja ITE-taide-termi syntyivät otolliseen aikaan. Jälkikäteen katsoen läpimurto ei varmaankaan olisi voinut onnistua yhtään aikaisemmin. Aika oli silloin kypsä taiteen uudelleen määrittelylle. Me, jotka näiden asioiden parissa puuhailimme, emme ehkä tajunneet olevamme vain osa suurta mullistusta.

MINNA: Kiasman näyttelypolitiikka oli suuri vaikuttaja yleiseen taidekäsitykseen Suomessa. Erityisesti Tuula Karjalaisen kaudella Kiasman toiminta purki myös keskustelua taiteen portinvartijoista. Taide-

maailmahan oli ollut sitä ennen aika suljettu järjestelmä. Karjalainen toi näyttelle taidetta, joka ei ennen olisi päässyt taidemuseoihin, hänellä oli kokeellinen ja joskus leikkisäkin näyttelylinja. Samantapainen kehitys oli toki käynnissä myös muualla Euroopassa. Karjalainen toi outsider-taiteen ja ITE-taiteen Kiasmaan todella näyttävästi Omissa maailmoissa -näyttelyssä 2005, ja hänhän esitteli ITE-taidetta Meilahden museon näyttelyssä jo 2001 ollessaan Helsingin kaupungin taidemuseon johtajana.

YRJÖ: Tutkija Martti Honkanen esitteli minulle ITE-taiteen Helsingin yliopiston käytävällä 1980-luvun lopussa – toki tätä nimeä taidelajilla ei vielä silloin ollut. Nimi löytyi vasta Maaseudun Sivistysliiton palaverissa Eerikinkadulla 1998, keksijöinä Raija Kallioinen ja Veli Granö. Martti käytti omissa kirjoituksissaan vielä termiä arkitaide, ja myös pihataiteesta puhuttiin. Martti oli nähnyt Veli Onnela-näyttelyn ja oli tavattoman innostunut sen esittelemästä visuaalisesta kansankulttuurista. Mehän aloimmekin aika pian sen jälkeen muotoilemaan ITE-hanketta yhdessä Maaseudun Sivistysliiton kanssa. Mukaan tuli heti alussa myös Joensuun, nyttemmin Itä-Suomen yliopiston perinteentutkimuksen professori Seppo Knuuttila. Mielestäni ITE-hankkeelle oli tärkeää myös se, että sillä oli heti vankka yhteys tutkimukseen ja yliopistomaailmaan.

VELI: Honkasellahan oli aika erilainen näkemys siitä, mitä ITE-taide voisi olla, kuin millainen siitä sitten muodostui. Marttihan olisi ottanut mukaan auton tuunauksen ja graffitinkin.

Tuntemattoman taiteilijan esine-teos Hangontien varresta. Viime vuosina teiden varsiin, eri puolille maata, on noussut kymmenittäin spontaaneja, hyväntuulisia taideteoksia.

YRJÖ: Tosiaan siinä alussa oli epätietoisuutta siitä, mihin tässä keskityttäisiin. Pian suljettiin pois paljon luovuuden alueita, joita olisi voitu esitellä. Yksi olennainen valinta oli keskittyä vain visuaaliseen ilmaisuun. Olisi ollut muitakin mahdollisuuksia. Onhan olemassa ITE-kirjallisuutta, ITE-arkkitehtuuria, ITE-teatteria ja ITE-elokuvaa – vaikka mitä omaehtoista luovaa toimintaa. Visuaaliseen keskittyminen oli radikaali rajaus, ja senkin sisällä tehtiin paljon poissulkemista. Olisin nähnyt hyvänä, jos mukaan olisi mahtunut myös tavallisten ihmisten ”kansanestetiikkaa”.

Se, että suomalaisessa ITE-projektissa on keskitytty vain visuaaliseen taiteeseen, ei tarkoita, ettei ”muilla” ITE-taiteilla olisi merkitystä. Itse asiassa kaikki kansantaiteen nimissä tapahtuva aktiviteetti on ollut luomassa perustaa ITE-projektille. (Kansan)musiikki on tärkeä tausta, toiseksi (kansan)runous – erityisesti Seppo Knuuttilan mukanaolon ansiosta. Tavallaan tässä ollaan oltu myös jatkamassa Lönnrotin ja kaikkien muiden kerääjien työtä.

VELI: Kansanmusiikkisäätiön Viljo S. Määttä oli ehdottanut MSL:n Liisa Heikkilä-Palolle ja Raija Kallioiselle kansanmusiikin tutkimuksen rinnalle visuaalisen kansankulttuurin keruuta ja tutkimusta. Alussa oli monta virikettä ITE-hankkeen käynnistykseen, ja oli myös monia syitä sille, miksi siinä keskityttiin pelkkään visuaaliseen kansankulttuuriin.

YRJÖ: Siihen, millaiseksi ITE muodostui, vaikutti myös brittiläinen *Raw Vision* -lehti. Se alkoi ilmestyä samoihin aikoihin 1989. Tilasin sen heti itselleni. ITE-toimijat ottivat pian yhteyttä lehden päätoimittaja John Maizelsiin, ja lehdestä tuli julkaisukanava myös suomalaiselle ITE-taiteelle. Sekin edisti ITE:n asemaa ja sen kansainvälistymistä. *Raw Visionin* rajaus omaehtoisen kulttuurin esittelyyn vaikutti myös ITE:n määrittelyyn.

VELI: Minäkin törmäsin *Raw Visioniin* noihin aikoihin Porin kirjaston lukusalissa. Oli valtava hetki ymmärtää oman työnsä olevan osa laajaa kansainvälistä

ilmiötä. Lähetin heti kirjani Johnille. Hän on julkaissut lehdessään lähes kaiken, mitä olemme sinne tarjonneet.

MINNA: ITE-taide oli alusta saakka omanlaisensa kansallinen määritelmä. Ulkoisesti ITE perustuu suomalaisille tyypilliseen kätevyuden kulttuuriin ja kolmiolotteiseen ilmaisuun, siinä missä outsider-taide on pääasiallisesti piirustuksia ja maalauksia. Vuosituhannen alkuvuosina osa ITE-taiteesta tuntui olevan myös sisällöltään liian kansanomaista ja tavallista outsider-taiteen kentälle, jossa edelleen korostui yhteisöllisten normien ulkopuolisuus.

Outsider-taide on laaja sateenvarjokäsite, joka on kuitenkin pitänyt sisällään jyrkkiäkin rajauksia. Esimerkiksi erityistä tukea tarvitsevien taiteilijoiden kuulumisesta käsitteen piiriin on käyty menneinä vuosina kovaakin keskustelua. Perinteisesti outsider-taiteesta taiteilijoiden on vaadittu työskentelevän itsenäisesti taidemaailman ulkopuolella, kun taas nämä studiotaiteilijat voidaan nähdä koulutetuina taideammattilaisina.

Keväällä 2023 Hämeenlinnassa järjestetyssä kansainvälisessä European Outsider Arts Associationin seminaarissa keskusteltiin siitä, olisiko aika jo lupua kokonaan outsider-termistä; kyseinen termi kun voidaan nähdä loukkaavana, koska se viittaa paitsi taidemuodon myös tekijän ulkopuolisuuteen. Kyseessä ei ollut ensimmäinen kerta, kun asiasta puhuttiin. Keskustelu käsitteistä nousee aika ajoin esille ja on synnyttänyt eri maihin lukemattoman määrän vaihtoehtoisia termejä. Merkille pantavaa kuitenkin on, että viime vuosina monet tunnetut outsider-taiteita edustavat museot ja galleriat ovat pudottaneet kyseisen käsitteen pois virallisesta nimestään.

Meillä Suomessa tilanne on ongelmattomampi, koska olemme tottuneet puhumaan outsider-taiteen sijaan ITE-taiteesta ja erityistaidetoiminnasta.

VELI: Onneksi meillä Suomessa ei ole tätä outsiderin taakkaa, kun on tämä ITE-termi. Siinä ei ole mitään loukkaavaa, eikä siinä edes puhuta taiteesta, vaan elämästä.

YRJÖ: Kyllä nykyään voidaan nähdä ihan missä tahansa termissä loukkaavuutta. Nyt on jopa vallalla sel-

lainen pyrkimys. ITE:nkin voi tulkita vähättelevänä, ikään kuin nämä ITE-taiteilijat tekisivät kaiken itse ja muut olisivat jotenkin ammattimaisempia taiteilijoita.

VELI: Tuettu taidestudiotoiminta on tosiaan nykyään iso osa outsider-kenttää, vaikka se herättääkin yhä närkästystä ja ihmettelyä. Laurent Danchin kirjoitti *Raw Visioniin* Helsingissä 2011 järjestetyn European Outsider Arts Associationin konferenssin jälkeen hyvin tuohtuneen artikkelin. Hänestä on aivan mahdotonta hyväksyä hyvin organisoitua ja rahoitettua taidepajatoimintaa samaan joukkoon yhteiskunnan marginaaleissa työskentelevien taiteilijoiden kanssa. Meillä Suomessakin on alettu käyttää ja suosia outsider-termiä aika lavealla kädellä. Toisaalta mielenterveyden ongelmista puhuminen on ajan mittaan arkipäiväistynyt, ja hyvä niin.

Helsingissä Ham-museossa järjestetään nykyään aika suurisuuntaisia outsider-tapahtumia. Niiden takana on Pertin Valinta -niminen organisaatio. He myös jakavat suuria apurahoja outsider-taiteilijoille, mikä on tietysti aivan uudenlainen ilmiö ja haastaa

Autioituvan maaseudun asukkaat ovat huomanneet yhteisöllisyyden voivan pelastaa kylät. Askolan Journaankylän ”Linja-autoasema” on paitsi sadekatos, myös kohtaamisten ja pikku näyttelyiden paikka.

sekin koko termin merkityksen. Hamin tapahtumat ovat tavallaan ITE:n kanssa kilpailevaa toimintaa, mukana kun on myös ITE:n piiristä tuttuja taiteilijoita. Tässä taustalla tietysti ITE:n valtava menestystarina. Se on nostanut omaehtoisen tekemisen esiin ja antanut sille arvon. Ja kiistatta meillä tätä tekemistä on paljon, mitä esitellä.

MINNA: Eivät teosympäristöt ja nykykansa- taide ole vain suomalainen ilmiö. Niiden esiintyvyys on kuitenkin meillä poikkeuksellisen runsasta. Esimerkiksi Ranskassa on paljon itseoppineiden luomia laajoja taidepuistoja ja omalaatuista arkkitehtuuria. Myös muissa Pohjoismaissa on tehty yrityksiä outsider-taiteen keräämiseksi ja kartoittamiseksi, mutta tulokset ovat jääneet laihoiksi MSL:n johdolla tehtyyn työhön verrattuna.

VELI: Täällä jo ensimmäisessä kartoituksessa 1999 löytyi valtava ja laadukas saalis. Silloin löytyi merkittäviä, kansainvälisen tason taiteilijoita, kuten Martti Hömppi, Alpo Koivumäki ja Ilmari Salminen.

YRJÖ: Suomalaisen ITE-taiteen suuri määrä johtuu varmaankin maan koosta. Iso maa ja harvaan asuttu. Jos asuu jossain tien päässä, metsän reunassa, niin sosiaalisia kontakteja on varmasti aika vähän. Siellä ihminen elää väkisinkin Itse Tehtyä Elämää.

MINNA: Kun tein tutkimukseni haastatteluja, moni ITE-taiteilija sanoi, että taiteen tekeminen vaatii oi-

keanlaisen ympäristön ja riittävän rauhan. Ruotsista muuttanut Olavi Laiho sanoi, että hänelle teosympäristön luominen oli mahdollista vasta syrjäseudulla Suomessa, jossa naapurit eivät olleet heti aidan takana. Yhdysvalloissa on myös samansukuista tekemistä, ja sielläkin ne parhaat kohteet, joissa olen vierailut, olivat usein keskellä ei mitään – vieläkin eristyneempiä paikkoja kuin meillä.

VELI: Olen kuullut monen taiteilijan tehneen ensimmäiset teoksensa nimenomaan herättämään ohikulkijoiden huomion. Ne tuovat pihaan väkeä ja juttuseuraa taiteilijalle. Teokset myös karsivat tulijoiksi vain taiteesta kiinnostuneita, ehkä keskimääräistä joviaalimpia ihmisiä. Meillä on myös sosiaalinen kontrolli aika sallivaa. Pihassa saa olla aikamoinen romuvuori, ennen kun siihen aletaan puuttua. Oma-päisyyttä myös arvostetaan. Suomalaisen kansaluovuuden laatu ja määrä on näistä selityksistä huolimatta yhä jonkinlainen mysteeri.

ITE muutoksessa, miten käy?

VELI: Uudenmaan kartoituksessa työskentely muuttu hieman käsitystäni ITE-taiteesta ja sen tulevaisuudesta. Täällä kohdattiin ihan uusia ilmiöitä, kuten korkeasti koulutettuja henkilöitä, jotka kuitenkin halusivat identifioidua ITE-taiteilijoiksi. Jonkinlaisena merkinä ITE-toiminnan kulttuurisesta vaikutuksesta ja ilmiön muuttumisesta voisi pitää sitäkin, että muutamit taiteilijat olivat ensin tutustuneet ilmiöön ja vasta sen jälkeen ryhtyneet tekemään ITE-taidetta. Hyvinkäälle ollaan perustamassa taidepuistoa ITE:n esittelemiä malleja seuraten. Onko ITE-taide jotenkin pilannut aitoutensa?

YRJÖ: Pidän edelleen kiinni siitä, mitä kirjoitin jo ensimmäiseen ITE-kirjaan vuonna 2000. Vaikka näiden taiteilijoiden esittely tuo heille arvostusta ja on heille tärkeää, se kuitenkin väistämättä muuttaa ilmiötä. Kun heidät otetaan sisään taidemaailmaan,

Karjalohjalainen 15-vuotias Artturi Kemppinen maalasi Sammatintien varressa olevan ladon seinään ketun. Idea muraalin tekoon oli pojan oma.

se tapahtuu aina taidemaailman säännöin ja ehdoin. Järjestetään näyttelyitä ja seminaareja ja akateeminen maailma tekee tutkimuksiaan. Teoksia ja tekijöitä käsitellään taidemaailman käytäntöjen kautta, ja keskustelut käydään taidekentän kielellä. Taiteilijoilla itsellään ei ole siinä ympäristössä todellista toimijuutta omilla ehdoillaan. He eivät ehkä edes oikein ymmärrä, mitä heidän ympärillään tapahtuu. Heistä voi pahimmillaan tulla itsestäänkin näyttelyesineitä. He ja heidän kuvansa itsestään muuttuvat peruuttamattomasti.

MINNA: ITE-taiteilijoilla on useimmiten itsellään ihan erilainen taidekäsitelmä kuin sillä taidekentällä, johon heidät tuodaan. ITE on usein esillä rinnan nykytaiteen kanssa. Monet etenkin vanhemman polven ITE-taiteilijat pitävät oikeana taiteena kultakauden teosten tyyppistä taidetta. He eivät välttämättä arvosta nykytaidetta. Poikkeuksiakin tietysti on. Harva kuitenkaan kokee taidemaailman omaksi paikakseen – on varmasti vaikeaa liittyä osaksi jotain, jota ei tunne tai josta ei edes pidä?

VELI: Voi ehkä sanoa, että ITE-taide tosiaan otettiin sisään taidemaailmaan, mutta se myös nostettiin aika nopeasti sieltä ulos. Mitään pysyvää asemaa nämä taiteilijat eivät saaneet, eikä ITE-taide ole muutenkaan vakiintunut osaksi taidemaailmaa tai museoiden ja gallerioiden toimintaa. Nyt juuri loppuvuonna 2023 tapahtui tosin historiallinen poikkeus. Helsingiläinen, hyvin kovatasoinen standarditaiteen galleria Kohta esitteli näyttelyssään tunnettujen nykytaiteilijoiden rinnalla ITE-taiteilijana kuuluisaksi nousseen Veijo Rönkkösen valokuvia. Helsingin Sanomien kriitikko Sini Mononen mainitsi Rönkkösen teosten olevan näyttelyn avaintesoksia. Hän ei käyttänyt lainkaan outsider- tai ITE-termiä. Raja katosi, Veijo siis astui taiteen sisämaailmaan?

Olen huomannut myös sen, että monen ITE-taiteilijan elämä muistuttaa nykyään enemmän standarditaiteilijan elämää: on taidetyötä ja sitten on taiteeton vapaa-aika. Perinteisen ITE-taiteilijan koko elämä oli sitoutunut taiteeseen, mitään rajaa ei ollut.

YRJÖ: Nämä näyttelyt ja julkaisut ovat tietysti lisänneet ITE-taiteilijoiden ymmärrystä taidemaailmasta, ja kyllä sinne ITE-maailmaankin on alkanut muodos-

Alpo Koivumäki (1939–2023) teki merkittävän uran ITE-taiteilijana. Hän piti kymmeniä näyttelyjä niin kotimaassa kuin ulkomaillakin. Hän oli ikäluokkansa suurimpia mestareita ja nousi kansainväliseen maineeseen.

tua samankaltaisia rakenteita – vähän, mutta jotain. En toisaalta ihmettelisi, jos kohta perustetaan opintolinjoja ITE-taiteilijaksi kouluttautumiseen. Se olisi yhtä absurdia kuin on kouluttaa yliopistossa kansanmuusikoita. Ainakin termin merkitys siinä väkisin muuttuu.

MINNA: Moni ITE-taiteilija on saanut apurahoja: Hanna Viitala, Paula Huhtanen ja Alpo Koivumäki ainakin on huomioitu näin – tämä on aivan uusi ilmiö.

VELI: Kun toimin Taikessa visuaalisten taiteiden toimikunnan puheenjohtajana, puhuin ITE-taiteen puolesta. Hakemuksia ei toisaalta sinne silloin heiltä juurikaan tullut. Ehkä joku on yrittänyt, tullut hyläytyksi ja väsynyt hakemaan – se on helppo ymmärtää.

Yritin vaikuttaa myös Valtion taideteostoimikunnan jäsenenä ITE-taiteen asemaan. Keskusteluja julkisista ITE-taideteoksista kyllä käytiin, mutta en tiedä onko asia edistynyt nyttemmin konkreetiaan. Maakuntiin kyllä on ilmestynyt omatoimisesti useitakin ITE-taiteilijoiden tekemiä julkisia teoksia. Viimeksi näin sellaiseksi tulkittavan Pomarkussa. Teos oli Yö-yhtyeen laulusolistin näköispatsas. Kun olin Kiasman teosostojen asiantuntijana, käynnistin sielläkin keskustelun ITE-taiteen hankkimisesta

kokoelmiin. Maailmallahan siitä on esimerkkejä. Pompidou-keskuksen kokoelmissa ainakin on outsideriä tai heikäläisittäin art brut -taidetta. Kysymys oli ilmeisen hätkähdyttävä Kiasman väelle, ja pitkään he sitä pohtivatkin. Marja Sakari ilmoitti myöhemmin ehdottoman vastauksen: ”Kiasma ei hanki kokoelmiinsa ITE-taidetta.” Se oli minusta jokseenkin huono päätös. Kiasman esikuvalla olisi ollut koko kentälle suuri symboliarvo. On edelleen lohduttoman vaikeaa saada suomalaisia museoita kiinnostumaan ITE-taiteen tallentamisesta. Sain sentään puhuttua ilmeisesti ensimmäiset tuetun taiteilijan teokset julkiseen kokoelmaan, kun valtio osti sarjan Paul Gustafssonin teoksia.

Yleensä näissä valintaraadeissa istuu ammattitaiteilijoita, eikä heillä useinkaan ole haluja laajentaa hankintaa ja tukemista oman ammattikuntansa ulkopuolelle. Mutta paineita siihen suuntaan on. Taide ei ole enää niin yksiselitteisesti oma ja selvärajainen maailmansa. Taikesta onkin kuulunut viime vuosina monia myönteisiä signaaleja muutoksesta.

MINNA: Nyt kun Suomen kansa monikulttuuristuu kovaa vauhtia, voidaan kysyä, miten se vaikuttaa kansankulttuuriin. Muuttuuko kansanluovuuden sisältö samalla? ITE:hän on ollut mitä ilmeisemmin kantasuomalainen taidemuoto. Voiko maahanmuuttajan kotimaastaan tuoma visuaalinen perinne olla nyt osa suomalaista nykykansantaidetta?

VELI: Olen monessa yhteydessä kohdannut tämän kysymyksen. Kulttuurihallinnossa ja taidemaailmassa on selvää painetta tulla monikulttuurisemmaksi. Myös Uudenmaan ITE-hankkeessakin asetettiin tavoitteeksi löytää toisista kulttuureista lähtöisin olevia ITE-taiteilijoita. Heitä ei kuitenkaan ole tullut esiin. Ehkä taiteilijoiden hakutapamme ei yletä heidän piiriinsä? Näissä monikulttuurisuuskeskusteluissa tulee usein esiin kysymys laatukriteerien muuttamisesta. En oikein tiedä miten tähän suhtautuisin. Se ei tunnu kovin reilulta meidän omaa kulttuuriperintöämme kohtaan. Tosin sekin tietysti muuttuu kaiken aikaa.

YRJÖ: Tämä liittyy yleiseen pyrkimykseen lisätä kulttuurista diversiteettiä ja moniarvoisuutta. Sitä voidaan kyllä kritisoida siitä, että nämä, jotka näitä uusia

tekijöitä esiin haluavat nostaa, edustavat kuitenkin itse tiettyä suljettua joukkoa. Näkökulma on siksi väkisinkin väritynyt. Myös valintaryhmässä pitäisi olla näitä ryhmiä edustavia henkilöitä. Me kantasuomalaiset emme välttämättä näe tai ymmärrä ollenkaan niitä piirteitä, mitä nämä tekijät haluavat tuoda esiin. Pitäisikö taidehallintoon ja toimikuntiin ottaa päättäjiksi myös ITE-taiteilijoita ja monikulttuurisia ihmisiä?

MINNA: Hyvä ajatus, mutta voi olla ongelmallinen ITE-taiteen kohdalla. ITE-taiteilijaksi tullaan muiden taidemaailman toimijoiden tekemän määrittelyn kautta. ITE-taiteilijat edustavat yksilöllistä ja omanlaistaan taiteilijuutta, eli viime kädessä vain itseään. Toimikunnissa tarvitaan laajaa ja hyvää taidemaailman ja taiteen tuntemusta. ITE-taiteilijat eivät yleensä tunne edes ITE-taiteen kenttää, muusta taidekentästä puhumattakaan. Hehän eivät ole myöskään järjestäytyneet mitenkään eivätkä siksi voi edustaa laajempaa joukkoa. Jos ajatellaan meillä perinteistä demokraattista edustajien valintatapaa, tämä olisi siihen iso muutos.

VELI: Yrjö, vaadit hieman poleemisesti ITE-hankkeen alussa, että ITE-taide pitäisi jättää silleen, sinne standarditaiteen maailman ulkopuolelle. Olisiko se kuitenkin ollut sen eettisempi ratkaisu kuin se mitä me olemme tehneet, kun olemme tuoneet ilmiön ja tekijät esiin ja vaatineet heidän mukaan ottamistaan taidemaailmaan – ehkä kieltämättä sen joskus vähän hankaliinkin käytäntöihin? Maahanmuuttajien kohdalla tulee mieleen myös toinen kiusallinen kysymys: onko ITE hieman marginalisoiva termi? Ja jos otamme jo valmiiksi marginaalissa olevia ihmisiä mukaan ITE:n kentälle, ovatko he silloin kaksikertaisessa marginaalissa? Nythän on havaittu sekin, etteivät kaikki kantasuomalaisetkaan enää halua pysyä ITE-taiteilijoina, vaan he haluavat päästä irti ja eteenpäin.

YRJÖ: Totta kyllä myös tutkimuskentällä esiintyy samanlaisia kysymyksiä. Voidaan sanoa, että joku ilmiö pitää jättää tutkimatta, koska tutkimus väistämättä muuttaa ilmiötä. Ajatellaan, että ilmiötä pitää suojella, koska vain silloin se voi säilyttää oman alkupe räisen identiteettinsä. Minä en näe sitä enää hyvänä, kyllä kaikkea pitää voida tutkia ja esitellä.

MINNA: Taide ei muutenkaan ole enää sama kuin mitä se silloin kaksikymmentä vuotta sitten oli, se lähenee nyt monia elämän alueita. Taide voi muistuttaa nyt jopa tiedettä tai olla arkista ilman sitä vanhan taiteen auringon. ITE-taide sopii sekin sinne sekaan vallan hyvin.

VELI: Tässä samassa julkaisussa on kiinnostava juttu Max Rynäseltä. Hän sanoo, että olisi ollut ihan hyvin mahdollista, ettei tällaista nykyistä korkeataiteen ja ulkopuolen välistä rajaa olisi aikoinaan alunperinkään syntynyt. Meillä voisi siis olla tilanne, jossa kaikki olisivat vähän kuin ITE-taiteilijoita. Tosin ITE-taiteilijat ovat kyllä taiteilijakunnan aatelia, harva ammattitaiteilija ylittää saman tasoiseen sitoutuneisuuteen.

YRJÖ: ITE-taide muuttuu, kun taiteilijat tutustuvat näiden hankkeiden kautta toisiinsa ja saavat tietoa koko ITE-kentän olemuksesta. Kehitys vie väistämättä ITE-taidetta standarditaiteen suuntaan. Syntyy tekemisen tapoja ja tyylejä, joihin uudet ITE-taiteilijasukupolvet tarttuvat ja kehittelevät eteenpäin. Aivan samoin kuin standarditaiteen maailmassa on aina tapahtunut.

VELI: Niin, kyllähän ITE-hankkeet ovat vaikuttaneet ilmiöön, mutta on aikakin tehnyt tehtävänsä. Heti sodan jälkeen syntyneet kovaa työtä tehneet sukupolvet ovat vähitellen hiipumassa. Täällä Uudellamaallakin tuli eteen suruja: saattohoitoja ja hautajaisia. Ne perinteiset ITE-taiteen suuruudet alkava häviämään, ja siksikin ilmiö väkisin muuttuu. Tämä viimeinen ITE-kartoitus Uudellamaalla näytti selkeästi tilanteen. Meidän pitää nyt olla valppaita ja tunnistaa ilmiön uudet muodot, ei saa jämähtää siihen vanhaan ITE-maailmaan.

YRJÖ: ITE on lyhenne sanoista: itse tehty elämä. Siinä ei mainita ollenkaan taidetta. Olsi ollut alun perinkin, jo kun hanke alkoi, syytä tarkastella nimen mukaisesti myös itse elämää eräänlaisena taideteoksena. Parhaat ITE-taiteilijat, kuten Rönkkönen tai Sinistö, ovat rakentaneet pienoismaailman, joka on eräänlainen elämän kuva. Useimpien ihmisten elämä ei hahmotu esteettiseksi rakennelmaksi, mutta tai-

Suvilahden DIY-skeittipuisto oli nuorten itse tekemä kokonaisteos. Sen muoto, väritys ja kuvamaailma vaihtuivat moneen kertaan. Purkutuomion jälkeen tyylikkyys vaihtui visuaaliseen anarkiaan.

teena elämän kokonaisuutta voidaan silti joidenkin ihmisten kohdalla epäilemättä tarkastella. ITE voi olla näin elämäntapa tai -muoto; voisi ehkä puhua elämäntapataiteesta. Koska ITE-eläjä ei ole omaksunut valtavirran elämäntapaa, hän on väistämättä sivullinen ja ulkopuolinen (outsider) ja sellaisena outo. Outsider-termi kuvaa mielestäni hyvin henkilön sijaintia kentällä, en näe sitä loukkaavana. ITE olisi voinut, ja voisi ainakin nyt tässä vaiheessa, laajeta siitä mitä se nyt on ollut.

VELI: ITE-sana on juurtunut lujasti suomen kieleen. Huolimatta siitä, että me aikoinaan torjuimme monet itseilmaisuuden muodot, päätti kansa puhua ITE-musiikista ja ITE-kirjallisuudesta. Ei ITE siis mihinkään ole katoamassa, vaikka sen visuaalinen ilme väkisinkin vaihtuu ja lajikirjo laajenee – ja sen se tekee jo ihan itse, meistä riippumatta.

KESKUSTELIJAT

MINNA HAVERI. Taiteen tutkija, lastenkulttuuripäällikkö, Hämeenlinnan kaupunki. Väitöskirja Nykykansantaide 2010.

YRJÖ SEPÄNMAA. Ympäristöestetiikan professori emeritus, Itä-Suomen yliopisto.

VELI GRANÖ. Valokuvaaja, taiteilija, dokumentaristi ja tietokirjailija.

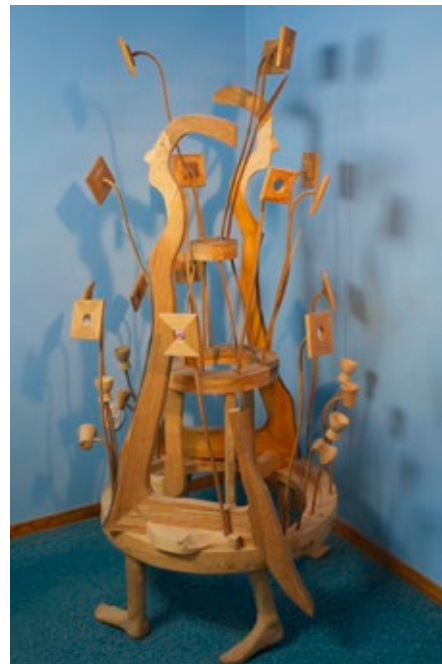
IOR BOCK

1942, Sipoo

Taiteilijan esittely sivulla 16.

KARL HENRIK BOXTRÖM

1929–2021, Sipoo

Karl Henrik Boxtröm eli koko pitkän elämänsä idyllisessä Boxin kylässä, eteläisessä Sipooossa. Hän oli kaikkien tuntema ja arvostama ”snickaren” – kylän puuseppä. Boxtröm oli erikoistunut vaativiin puutöihin, kuten portaiden rakentamiseen, mutta 80 täytettyään hän lopetti kokonaan hyödyllisten puutöiden tekemisen. Boxtröm sanoi tekevänsä nyt ”antimöblar”, eli epähuonekaluja, tarpeettomia esineitä – siis taidetta. Hän sai koulusivistystä kansakoulun ja kansalaiskoulun verran, mutta aikuisena hän sai stipendin Tanskaan Grundtvig-opistoon. Se oli valistussaatteen värittämä ammatillinen koulu, jossa opiskelija pääsi tutustumaan myös filosofiaan. Oppi osui otolliseen maaperään: Karl Henrikin koti täyttyi tiedekirjallisuudesta. Mietiskelyyn taipuvaisen puuseppän pohdinat muuttuivat lopulta kiehtovien taideteosten muotoon. Näyttelyitä hän ehti pitää vain muutaman, mutta Sipoon kirjaston näyttely (2013) osoittautui menestykseksi. Lähes kaikki teokset myytiin yksityiskoteihin. (VG)

VILJO GUSTAFSSON

1927–1995, Karkkila

Rakennustyömies Viljo Gustafssonin maalaukset ovat pysäyttäviä. Ne ovat suorastaan järkyttävän synkkiä. Ikään kuin hänen kuvaamiensa ihmisen seurassa olisi vain pimeyttä ja kuolemaa. Teosten pinta on tumma ja valoton. Gustafsson käytti paljon mustaa väriä, jota hän kuvaili: ”Musta ei ole väri, eikä siitä voida puhua, sillä se edustaa paitsi syntymää, myös kuolemaa. Musta on pelottava mysteeri.” Gustafssonin taidetta ei ollut tarkoitus näyttää yleisölle, eikä varsinkaan gallerioissa – mikä myöhemmin laajan kansainvälisen kiinnostuksen myötä tapahtui – joten hän saattoi olla aluksi itselleen rehellinen. Ei ollut tarvetta kaunisteluun. Hän ei myöskään nähnyt tarvetta signeerata teoksiaan ennen ensimmäistä näyttelyään. Gustafsson eli Karkkilassa pienessä mökissään melko eristettyä elämää, kärsi alkoholismista ja siitäkin seuraavasta köyhyydestä ja kurjuudesta. Emme voi tietää, mitä Viljo Gustafssonin mielessä liikkui, kun hän maalasi lohduttomia teoksiaan. Oliko hänellä ollut omassa elämässään epäonnea ja kuolemaa? Ainakin hän oli ollut sodassa ja nähnyt siellä ihmisen luovan ympärilleen kärsimystä. Ehkä muitakin lohduttomia kokemuksia hänen elämäänsä mahtui, muuten tuo synkkä maailma tuskin olisi syntynyt. (VG)

GREGER GRÖNHOLM

1970, Karjaa

Taiteilijan esittely sivulla 84.

PEKKA HELENIUS

1966, Nurmijärvi

Taiteilijan esittely sivulla 39.

SARI HILTULA

1978, Karjaa

Sari Hiltula on Karjaalla syntynyt ja siellä asuva itseoppinut taiteilija. Ammatiltaan hän on puutarhuri, mutta hän on jättänyt pois työelämästä ja omistautunut taiteen tekemiseen. Hiltulan kollaasi- ja installaatioissa, runokirjoissa ja vanhoista kirjoista tehdyissä teoksissa materiaalit vaihtuvat tekstiilitaiteesta kirja- ja esineveistoksiin. Oivaltavissa teoksissa on vahva ajatuksellinen, ympäristötietoinen ja erityisesti tyttöyttä ja naiseutta tutkiva, yhteiskunnan valtarakenteiden epäoikeudenmukaisuutta näkyville tuova kulma. (HH)

PERTTI HÄMÄLÄINEN

1941, Hyvinkää

Pertti Hämäläinen tekee puisia eläinveistoksia, kokeiluja metsän eläimistä ja lapsuuden maisemien muistoista. Tohmajärveltä kasvenkaadosta, metsäsavotoista ja uudistilan töistä maailmalle lähtenyt Hämäläinen päätyi monien vaiheiden ja rohkeiden päätösten myötä työnjohtajaksi ja pääluottamusmieheksi Hyvinkäälle. Työssä on veikeyttä, elämänviisautta, lämpöä ja katajaisen kansan juurevaa ja ahkeraa voimaa. (HH)

MAIJA HYVÖNEN-HOSSAIN (MUSTA MAIJA)

1948, Helsinki

Maija Hyvönen-Hossain on pidetty taideinnostaja ja yhteisöhenken rakentaja. Pielavedeltä jo 14-vuotiaana Helsinkiin töihin lähetetty Hyvönen-Hossain asuu ja työskentelee kahvila-työhuone-galleriatilassa Helsingin Herttoniemessä. Kodin yhteydessä on puisto, joka on myös täynnä Hyvönen-Hosseinin käsissä muovautuneita veistoksia. Musta Maija on erikoistunut kipsisiin ja pronssiin mitaleihin ja tunnettu myös maalauksistaan, eläinveistoksistaan ja saumattomasta suhteestaan luontoon. Hän piti elämänsä kahvilaa Herttoniemessä ja kesäisin myös Kivennoken kahvilassa. (HH)

PIRKKO INKINEN

1955, Pukkila

Villisti luova Pirkko Inkinen on itseoppinut taiteilija, joka on lapsesta asti esiintynyt ja lausunut runoja. Maalauksen hän aloitti 1980-luvulla, ja hän on pitänyt kymmeniä näyttelyitä. Pukkilan kodin ITE-taidepihan lisäksi Inkinellä on Kerimäellä ITE-taidepiha, vanha koulurakennus ja kirpputori, Mummo & mä. Inkinen värjää myös kankaita ja maalaa kasvien ja luonnon, ilon ja valon energialla, karhean luonnonmaisena ja huokaisen viivan pastellisävyyistä kirkkaan geometrisiin ja puhtaisiin muotoihin ja sävyihin. (HH)

PIA JAAKKOLA

1972, Nurmijärvi

Taiteilijan esittely sivulla 82.

TUURE JORDAN

1947, Porvoo

Porvoolainen Tuure Jordan on tehnyt kymmeniä hirsitaloja, kaatanut metsän puut, sahanut ja kolonnut tukit omin käsin. Työn ohessa hän on tehnyt taideteoksiaan

vanhassa hevostalli-taidestudioissaan jo 30 vuotta, kunnes jätti vuonna 2023 talojen rakentamisen keskittyäkseen kokonaan ITE-taiteiluun. Tallin seiniä peittävät rakkaista ihmisistä lyijykynällä piirretyt muotokuvat. Raskaan työn kovettamalla valtavilla kourilla on syntynyt myös herkempää tuotantoa. Pienimmät taidonnäytteet ovat talotyömaalta löytyneistä puunpalasista muotoillut pikkuiset linnut ja parin sentin kolibri, jonka siivet on tehty totta tosiaan, kissan viiksistä! Monet Jordanin teokset pohtivat evoluutiota – kaiken muuttuvuutta – ja onhan metsän kähköryssä, vaikka se ehkä strutsilta tai kalalta vähän näyttääkin, aina myös vihjeitä vielä tuntemattomista elämänmuodoista. Tuuren mielikuvitus ja luo-

vuus kukkivat monilla saroilla. Teosten nimet ovat kekseliäitä, ja monille on sepitetty myös oma runo. Moni työuransa käytännön töissä ahertanut on löytänyt ITE-luovuudesta kanavan maailmankuvansa muovailuun ja sen maailmalle julistamiseen. Niin on tehnyt myös syvälliseksi hirsifilosofiksi paljastunut Tuure Jordan. (VG)

MARKKU JÄÄSKELÄINEN

1966, Espoo

Markku Jääskeläinen aloitti legorakentelun jo lapsena, kuten toki monet muutkin. Jääskeläisen harrastus sai kuitenkin uuden, intensiivisemmän muodon, kun hän näki lapsena tivolin. Siitä lähtien, jo neljäkym-

mentä vuotta, hän on rakentanut satoja toimivia pienoismalleja tivolilaitteista ja tivolyöntekijöiden asuntovaunuista. Nyt kun tivolit ovat Suomesta katoamassa, eikä uusia laitteita enää tule, on Markkun kiinnostus vaihtunut uusiin aiheisiin, autoihin ja huvipursiin. Talojakin hän on tehnyt kymmeniä. Markku työskentelee järjestelmällisesti. Ensin hän valokuvaa rakennettavan kohteen huolellisesti ja joka puolelta. Sen jälkeen hän tekee perusteelliset piirustukset. Legomallin pitää vastata ulkonäöltään kohdettaan mahdollisimman tarkkaan mutta sen pitää olla myös toiminnoitaa samanlainen. Tivolilaitteen pitää pyöriä, auton liikkua ja sisätilojenkin pitää vastata alkuperäistä. Legopalikat ovat kovia ja pääosin neliömäisiä, joten ne asettavat työlle rajoituksia. Markku on kuitenkin legotaiteilijana vailla vertaa. Hän rakentaa palikoista kaarevia muotoja, ja hänen kevyesti korkeuksiin nousevat rakennelmissa suorastaan uhmaavat luonnonlakeja. (VG)

VESA JÄÄSKELÄINEN

1956, Vantaa

Parikkalan patsaspuiston liepeiltä syntyisin oleva Vesa Jääskeläinen haaveili kuvataiteilijan ammatista mutta päätyi journalismin pariin. Hän valmistaa lintuja, lampaita ja erikokoisia eläinhahmoja luonnonkivistä yhdistämällä niitä kiviporan ja metallitankojen avulla. Teoksia on paljon kotipihalla Vantaalla ja myös mökillä Juvalla. Teosten ympärille on järjestetty myös tempauksia, ja ITE-puisto on suunnitteilla Juvalla. (HH)

JORI TAPIO KALLIOLA

1968, Hanko/Rauma

Jori Tapio Kalliola kiinnitti remontin kesken huomiota lattialla sahajauhon keskellä lojuvaan puupalikkaan: ”Eikö tuossa irvistäkin ilmiselvä klovnin naama!” Muutama naula, maalia päälle, ja siinä se oli, uusi suunta elämälle. Aiemmin paremmin muusikkona ja Jori Otsa & Mah’Orkka:n laulusolistina tunnettu Kalliola saa vihdoin toteuttaa toista puolta luovuudestaan. Hänen puupääkansansa on kertonut totuuksia epäoikeudenmukaisesta maailmasta muutaman vuoden ajan, mutta on mukana myös omia kipeitä lapsuuden muistoja. Työhuoneen oven kyltti siteeraa Erno Paasilinnaa: ”Jokainen ihminen näyttää lopulta löytävän oman paikkansa yhteiskunnassa. Käytännössä se tapahtuu niin että vaihtoehdot karsiutuvat kunnes jäljellä on vain yksi”. Maaseudun Sivistysliitto valitsi Jorin vuoden 2021 ITE-taiteilijaksi. Hän

kantoi nimityksen kunnialla, osallistui moniin näyttelyihin ja oli valtakunnallistenkin lehtien juttujen aihe. Palkintovuosi toi mainetta, ja nyt hän onkin ITE-taidekentän tunnetuimpia taiteilijoita. Kalliola työskentelee Hangossa, mutta viime vuosina lapsuuden kotikaupunki Rauma on vetänyt häntä puoleensa erityisesti kesäisin. (EV)

TIMO KARJALAINEN

1964, Fiskars

Metallialan yrittäjä Timo Karjalainen valmistaa kamiinoita. Työ on kovaa ja yrittäjän elämä armotonta – kesälomaa Karjalainen vietti viimeksi vuonna 1982. Kiireisellä miehellä ei ole aikaa harrasteluun, mutta silti hallin pölyisillä hyllyillä pilkkottaa muutamia varsin omaperäisiä taideteoksia. Karjalainen on takonut rautaa veistoksiksi jo parikymmentä vuotta. Lonkeromaiset ja korumaiset

veistokset kantavat sisällään suurta kiveä, joista Karjalainen pitää, varsinkin niistä, jotka on louhittu syvältä maan uumenista. Hän näkee niissä viestin elämänmuotomme hauraudesta ja pohtii myös nykyistä energiapulaa kivien ja maan näkökulmasta: maasta kaivetut aarteet ovat antaneet meille lämmön, varallisuutemme, sivistystäkään tänne kylmään Pohjolaan ei ilman maan antea olisi rakennettu. Timo Karjalaisen rautaiset veistokset nostavat kivet irti maasta. Ne lepäävät veistoksessa kuin rautaisessa kehossassa, ja nyt merkityksetön kappale maan kamaraa muuttuu tärkeäksi. Voisiko jäyhän metallimiehen taideteoksia sanoa eräänlaisiksi maan pyhittämisen alttareiksi? (VG)

ARVO JA ULLA KIRVESMÄKI

1938, Vantaa

Kirvesmäet asuvat lähellä lentokenttää. Ennen niin rauhallinen metsäsaareke on nyt pilkottu tonteiksi ja ympäröity radoilla ja suurilla teillä, mutta Kirvesmäkien pihan maailma on rikkumaton. Pihan perältä tulijaa katsoo suurikokoinen *Lentojätkä*-veistos. Se ikuistaa jo unohdettua ihmistyypin. Maankiertäjät olivat miehiä, joilla ei ollut pysyvää asuinpaikkaa. He kiersivät jalkapattikassa ympäri maata. Satunnaista yösiijaa vastaan he tekivät taloissa pieniä palveluksia, hakkasivat halkoja tai kaivoivat oja. Arvo Kirvesmäki ihaili lapsena maankiertäjien vapaata elämäntyyliä ja halusi kuvata teokseensa heidän salaperäisen arvokkuu-

tensa. Kokeili hän itsekin kiertelevää elämää mutta asettui kuitenkin Ullansa kanssa ja perusti perheen. Kaikista teoksista näkyy Arvon kiinnostus liikkuvuutta ja myös lenokkuutta kohtaan. Jo ensimmäinen *Strutsi*-veistos tavoittaa hienosti liikkuvan eläimen olemuksen. Teokset on tehty erikoisella tekniikalla. Metallimiehenä Arvo on osannut pakottaa vasaroimalla pieniä pellin paloja eri muotoihin ja hitsannut sitten teoksen kasaan kuin suuren kolmiulotteisen palapelin. Ulla on auttanut työssä, pitänyt hitsattavia paloja kohdallaan ja antanut teoksille niiden hauskan värityksen. (VG)

KOELSE-TAITEILIJARYHMÄ

2002, Helsinki

Kuva teoksesta sivulla 100.

KOELSEn eli Kokeellisen Elektroniikan Seuran muodostavat Antti Ahonen, Tomi Flink, Sara Milazzo ja Harri Vähänissi. Toiminnan keskiössä on sähkövirta, maksimaalisuus ja jäte. KOELSE haalii tavaraa ja elektroniikkaromua, josta ihmiset haluavat päästää eroon, ja purkaa ja rakentaa niistä jotain uutta. Laajasti kahdenkymmenen vuoden

ajan Euroopan ja kotimaan taide- ja vaihtoehtotapahtumissa, televisiotuotannoissa ja taidemuseoissa esiintynyt ja näyttelyitä pitänyt taiteilijaryhmä pitää työhuonettaan ja Paranormaaliamuseota Helsingin Vallillassa. (HH)

PEPITA KURTTILA

1960, Nurmijärvi

Kun Pepita Kurttila muutti 2010 perheineen omakotitaloon Nurmijärven Kiljavalle, hän kutsui kavereitaan tutustumaan paikkaan. Talo osoittautui kuitenkin vaikeaksi löydettäväksi, joten Pepita rakensi ystävänsä Kati Räisäsen kanssa tien varteen maameriksi Pedro-patsaan – tai variksenpelätin taitaa olla teoksen tarkempi lajityyppi. Pepita huomasi teoksen herättävän ohikulkijoiden huomion: autoilijat jarruttivat, ja osa pysähtyi valokuvaamaan. Huomiosta ilahtuneena nukketaitelija teki Pedrolle kaveriksi Elena-nuken, ja nyt jono tien varressa on kasvanut jo viiteen teokseen. Viimeisenä sekalaisessa porukassa seisoo hämmentävä hevospäinen liftari – sekin tehty kavereiden avustuksella. Joukko on saamassa lisää täy-

dennystä, kunhan talon emäntä kiireiltään ennättää. Teokset rakennettu monenlaisista materiaaleista, eivätkä kaikki kestä tienvarren kovaa ilmastoja. Niinpä teosten ulkoasu muuttuu vuosittaisten korjaustöiden mukaan. Pepita nimittää kirjavaa joukkuetta Valon kansaksi. Nimen tarkoitus selviää piimeällä: teokset on kirjailtu lukemattomilla heijastimilla. (VG)

MARKUS KYMÄLÄINEN

1927–2018, Porvoo

Kuva teoksesta sivulla 91. Menettyään kotitilansa Karjalankannaksella Neuvostoliiton miehityksessä Markus Kymäläinen rakensi Porvoon Karjalaiskylään, Tolkkistentien varteen uuden kotinsa ja oman maailmansa. Hän keräsi romua ja sommitteli niistä yhtä ja toista ohikulkijaa ilahduttavaa – tai suututtavaakin. Kymäläinen oli vilkas ja värikäs karjalaispersoonaa, joka tunsu seudun ihmiset ja herätti heissä myös mielipiteitä. Hän pystytti pellolleen rautaisia lintuja ja joukon iloisia variksenpelättejä. Kauaa pelätit eivät saaneet pellolla seisoa, kun ne oli jo kaadettu ja hajotettu. Mutta rauta kestää. Niityllä seisoo yhä taidokas rautalintu, ja pihatietä vartioi rautainen, pulleamahanainen pariskunta. Pihassa on

myös muutama pieni leikkimökki. Taiteilijan kiinnostus niiden tekemiseen ihmetyttää, sillä talossa ei koskaan ollut lapsia. Naimatomaksi jääneen Kymäläisen taloa nykyisin asuvat sisarenpolven Jari Myllynen ja puolisonsa Teija haluavat säilyttää jäljellä olevat teokset pihassaan. Pariskunta on lastensa kanssa rakennellut rautaputkista teoksille kavereitakin. (VG)

PIRKKO LAHTI

1941, Helsinki/Lohja

Taiteilijan esittely sivulla 7.

ANNA LAPPALAINEN

1896–1988, Tuusula

Anna Lappalaisen lapsuus oli risainen, ja hän joutui nuorena naisena avioeronsa jälkeen mielisairaalaan leikkimökin käyttöön. Hänelle on kirjattu diagnoosina sekä skitsofrenia että maanisdepressiivisyys. Pääosa Anna Lappalaisen elämästä kului laitoshoidossa – kaikkiaan 55 vuotta. Hän oli taiteellisesti lahjakas, lauloja esiintyi sairaalan potilaille. Lappalainen myös maalasi tauluja ja teki kuvakudoksia. Hän uskoi olevansa alkuperältään kuninkaallista sukua, prinsessa Englannin hovista. Hänen päätyönsä Suomeen selitti myyttinen tarina aarnikotkasta, joka oli kaapannut vauvan ja kantanut hänet tänne. Ylhäisen alkuperänsä nimissä Anna kohteli mielisairaalan hoitohenkilökuntaa alentuvasti, kuin he olisivat hänen hovinsa työntekijöitä. Hän herätti erikoisella käytöksellään sairaalassa suurta huomiota, ja hänen teoksiaan tallennettiin Kellokosken sairaalan museon kokoelmiin, missä ne ovat yhä yleisön nähtävillä. Anna Lappalaiselle, Kellokosken prinsessalle, toteutettiin Rauni Liukon suunnittelema muistomerkki sairaalan puistoon 1995. Arto Halonen ohjasi hänen elämänsä perustuvan fikti elokuvan 2010. Erikoisen, luova ihminen voi olla suuri innoituksen lähde myös muille maailmaa ja ihmisyyttä ennakkoluulottomasti katseleville ja tuottaa jälkeensä suuren määrän tulkintaa, ja kuten tässä tapauksessa, myös uutta merkittävää taidetta. (VG)

PETTERI LIIKONEN

1962, Porvoo

Petteri Liikonen on taiteileva puutarhuri. Hän harrastaa näyttelemistä ja tekee performansseja. Roolivaatteetkin syntyvät omista käsistä. Kesäteatteriin hän teki itselleen lintuasun. Liikosen mielikuvituksellisia, kokeellisia hattuja voi pitää yhtä hyvin veistoksina. Hän toimii myös alastomallina. Sitäkin hommaa hän on kehitellyt performanssin suuntaan. Taidekoululaiset ovat saaneet piirrettäväkseen jos jonkinlaisia historian hahmoja – tosin alastomina. Liikosen luovuus levittäytyy hänen asuinpaikkansa ympäristöön. Läheistä valtatieä ajavat autoilijat ovat saaneet tienvarteen ihmeteltäväkseen lumiveistoksia. Metsässä hän katselee puita paitsi puutarhurin ammattisilmällä, myös puiden tarinoita etsien. ”Kasveissakin on yksilöitä, jotkut ovat suoria ja katoavat tylsästi taustalle, mutta joukossa on myös kiinnostavia hiippareita.” Liikonen ihmettelee puun käyrää selkärunkaa ja pohtii, mitä se on elämässään kokenut, kun noin erilaiseksi on päättänyt ryhtyä. Hän harrastaa luonnossa myös pikku jäyriä: vääntää oksia hassuille mutkille, maalaa pikku puita oudoilla väreillä ja rakentelee omatekoisia tuulenpesiä. Liikonen nauraa nähdessään mielessään paikalle vuosien päästä astelevan luonnon tarkkailijan. ”Mahtaa hän ihmetellä, että mitä tässä oikein on tapahtunut!” Puutarhurin aikakäsitys on erilainen – hän osaa nauraa vitsille, jonka viimeinen lause sanotaan vasta kymmenien vuosien päästä. (VG)

HANNES LILJALEHTO

1951, Porvoo

Kylän seppä oli aikoinaan yhteisön arvostama henkilö. Naulat, lukot, saranat ja tärkeimpinä kulku- ja viljelyvälineet olivat hänen taitojensa varassa. Hyvä seppä oli kylän hyvinvoinnin edellytys. Porvoon Tuorilan pajan ahjo on jo jäähtynyt, mutta toisen polven sepällä Hannes Liljalehdolla on paljon kerrottavaa. Hän on nähnyt, isänsä Alpon vieressä, maanviljelyn monet muutokset. Kiireisintä oli, kun hevosvetoiset aurat ja kylvökoneet muutettiin traktorin perään sopiviksi. Koneiden korjaustyöt pitivät sepät kiireisinä 1980-luvun loppuun, kunnes ”yhtäkkiä isännillä oli irtonaista rahaa, eikä vanhaa enää korjattu”. Kohta olttiin lamassa ja taas korjattiin, mutta sitten EU muutti kaiken. Pienet tilat yhdistettiin isoihin, ja koneisiin tuli elektroniikka. Kyläseppänsä asiakkaat katosivat. Se ei Hannesta kovasti huolettanut, sillä pajalla oli muutakin tekeillä. Hän oli muotoillut pihaan ensimmäisen veistoksensa *Romu Villen* jo

1972. Teoksia syntyi sittemmin lisää, mutta seppiä työllistivät myös erilaiset tuuliviirit. Parhaita olivat tuulessa käsiään huitovat poliisit, mutta hauskoja olivat myös pöllöt, kukot ja hirvet. (VG)

PERTTI LINNA

1941, Sipoo

Taiteilijan esittely sivulla 18.

ELENA MAASKOLA

1925–2002, Helsinki

Elena Maaskola oli intohimoinen keräilijä, mutta hän teki löydöistään, kivistä, puun palasista ja ruostuneesta peltiroinasta, myös taidetta. Hän yhdisteli ja liimaili esineitä yhteen mitä erilaatuisimmiksi koosteiksi ja antoi niille persoonallisen nimen, ”olennoitti” niitä.

Rutistuneesta metallipalasesta syntyi ikään kuin nuhjaantunut käsilaukku; laukkuja oli tehty kokonainen sarja myös kivistä liimailen. Teemoissa oli paljon huumoria, kuten koristeellisista pikkukivistä tehdyt Ascotin ajoja katselevat ladyt omituisine hattuineen – tästä aiheesta Elena oli tehnyt myös satiirisen ”radio-ohjelman” nauhalle. Tyypillisenä ITE-taiteilijana hän teki työnsä

salassa suurelta yleisöltä – hänen teoksensa tunsivat vain perheenjäsenet ja tuttavat. Helsingin kaupungin taidemuseossa kesällä 2001 järjestetty ITE-näyttely sai omaiset ottamaan yhteyttä Maaseudun Sivustysliittoon ja kertomaan Elenasta, mutta hän ei itse ehtinyt nähdä teoksiaan julkisesti esiteltyinä. Teokset on nyt talletettu MSL:n ITE-taitteen kokoelmaan. ITE-taide tehdään useasti pelkästään omaksi iloksi, ja jos omaiset eivät ymmärrä sen arvoa – kuten nyt Elenan tapauksessa onneksi kävi – koko taide saattaa kadota. (EP)

KIRSTI MEHTO

1956, Helsinki

Kirsti Mehto on legendaarisen Kalliossa sijaitsevan kahvila Taikalampun perustaja ja ylläpitäjä. Persoonallisen kahvilan seinät on maalattu kirkkailla väreillä, suuri nukkekoti hallitsee tilaa, ja seinät ovat täynnä Mehdon säkkikankaalle koristeommellen tekeviä muotokuvia. Suomalais-kreikkalaiset lapsensa yksin kasvattaneen Mehdon kahvila on paitsi käytännön tulonlähde ja ammatti, myös häntä itseään ja ympäristöä elämässä kiinni pitänyt, kannatteleva värien, vapauden, kauneuden ja omintakeisuuden suoja, jonka piirissä on syntynyt loistokkaita tekstiiliteoksia ja taiteelle suojelevia, muita inspiroivia ja kantava tunnelma. Kirsti Mehto on julkaissut visuaalisen taiteen lisäksi romaaneja ja säveltänyt, sanoittanut ja laulanut omakustanteisia musiikkialbumia. (HH)

HEIKKI MERILÄINEN

1938, Hanko

Taiteilijan esittely sivulla 51.

MIDDLE OF NOWHERE

2024, Hyvinkää

Pekka Lampisen teos Middle of Nowhere -taidepuistossa.

Alun perin muotoilusta kiinnostunut yrittäjäkaksikko Teijo Monni ja Pertti Riikonen on viime vuosina viehtynyt ITE-taiteeseen, ja heillä heräsi ajatus omasta taidepuistosta ja kahvilasta. Vanha puutarhurin maatila maatuneine kasviuoneineen, omenapuutarhoineen ja metsineen osoittautui mainioksi paikaksi ITE-taidepuistolle. Puistoon on kuratoitu ja paikalle pystytetään maan parhainta moottorisahaveistostaidetta ja installaatioita, ja puisto toimii myös edesmenneen Pekka Lampisen veistosten kotina. Kahvila on avautunut yleisölle kesällä 2024. (HH)

TIINA MONONEN

1982, Sipoo

Sipoolainen Tiina Mononen on opiskellut monipuolisesti entisöintiä, vaatetus- ja puutarha-alaa ja hakenut myös taiteen alan oppia taidekoulu Maasta ja Pekka Halosen Akatemiasta. Hänelle on tärkeintä, että saa ”puuhastella”. Töiden materiaaleina on kaikenlaista roskaa ja kankaita. Teoksen lähtökohtana saattaa olla joku esine, joka alkaa inspiroida. Kollaasit, erilaisten materiaalien yhdistely ja erilaisten elementtien ja yllättävien, rajujenkin kontrastien kokeileminen, esimerkiksi pitsin ja nahan yhdistäminen, sekä naishahmon tutkimus hahmottuvat kiinnostavasti Tiina Monosen töistä. (HH)

KARRI NIEMELÄ

1995, Sipoo

Sipoon Gesterbyn kylässä syntyneen ja kasvaneen Karri Niemelän (s. 1995) lapsuudenkodin ulkovarastossa sijaitsee viiden-toista vuoden aikana rakentunut salainen taideluola ja paratiisi, tai kuten Niemelä itse kuvailee, ”pysyvä tukikohta, kerhotalo ja vapaa olohuone”. Kunnostuksen ja hirsirakentamisen parissa työskentelevän Niemelän teosten iloisuus, väri ja lämpö on täynnä huoletonna myönteisyyttä ja puuhastelun iloa. Roska on muuttunut leikkisäksi ja hupsuksi, myös toivoa ja merkitystä luovaksi voimaksi. Yhdessä taidetta tekevän puolison Tiina Monosen pääkallojen, pitsin ja kuole-

manvireen kanssa Niemelän huonekaluinstallaatiot, aurinkoiset hymynaamat, maalaukset ja teokset muodostavat täyteläisen, toisiaan täydentävän kokonaisuuden. (HH)

RISTO NIHTILÄ

1939, Hyvinkää

Pieniä oivaltavia teoksia ja ITE-näyttelyitä pitänyt hyvinkäläinen Risto Nihtilä on persoonallinen kokki ja ammattikorkeakoulun opettaja. Mestarillisen kulinariansmin, värien ja makujen taiteen lisäksi sanasepon käsistä on syntynyt omakustannejulkaisuja, tulostettuja kuvia ja kierrätystaidetta. Esimerkiksi Kielikuvia-nimisessä näyttelyssä oli Nihtilän valokuvia suurennettuina paperikopioina. Mukana oli valokuvia kielistä, kuten esimerkiksi palkeenkieli, satakieli, anopinkieli, kallonkieli ja kontinkieli, kolmisenkymmentä kielellistä kuvaa kansaa naurattamaan. Kiitos omintakeisen huumorinsa ja persoonansa Nihtilä tunnetaan opilaiden, museoväen ja muun paikkakunnan väen kesken jo vuosien ajalta. (HH)

EKKU NIIRANEN

1984, Porvoo

ITE-tekeminen alkaa usein eläkeiässä, mutta Ekku Niirasesta tuli taiteilija jo alle nelikymppisenä. Niiranen työskentelee öljynjalostamolla turvallisuuskoordinaattorina mutta ehtii sen ohessa pyörittää kuolinpesien tyhjennyksen erikoistunutta yritystään – ja tehdä siinä sivussa myös taidetta. Tyhjennettävistä kodeista saattaa joskus tulla käsiin arvokkaita antiikkiesineitä, joiden tunnistaminen vaatii historian opiskelua. Historia kiinnostaa Niirasta muutenkin. Kotitalo sijaitsee lähellä Mustijoen alkupäätä, ja alue tunnetaan monista röykkiöhaudoista. Tiedetään näillä rannoilla liikkuneen viikinkeijäkin ryöstöpuuhissaan. Läheltä löytynyt vanha miekka on innostanut myös aarteensintään. Ihmeen moneen ehtivä Niiranen alkoi veistää puuta 2017, ja teoksia on syntynyt jo aika joukko. Monta karhua on tehty, mutta myös persoonallisempia aiheita: majava, miehen pään muotoinen lin-

nunpönttö, alueella ehkä joskus riehuneen muinaisen soturin patsas ja iso hylje – sen kekseliäs taiteilija ajatteli viedä meren luodolle veneilijöitä ihmetyttämään. (VG)

LEENA NIO

1963, Tuusula

Taiteilijan esittely sivulla 47.

TERTTU NIO

1944, Tuusula

Leena Nion äiti Terttu Nio tekee mosaiikkipuisto Kimaraan tekstiilitaidetta ja käsitöitä, ja pitää perheensä kanssa taidepuisto Kimarassa kesäisin taidemyymälää ja kesäkahvilaa. (HH)

ESKO NIO

1938, Tuusula

Teoskuva kirjan takakannessa ja sivulla 48. Esko Nio on rakentanut suvun ja perheensä kotitalolle ja pihamaalle hirsisiä, veistosmaisesti maasta nousevia pöytiä ja tuoleja, persoonallisia puisia eläinlaumoja ja ihmisveistoksia ja pitää yllä ja rakentaa tyttärensä Leena Nion mosaiikkipuisto Kimaraa. (HH)

ERKKI NOUSIAINEN

1929–2016, Kerava

Taiteilijan esittely sivulla 68.

ARNE NYHOLM

1933, Porvoo

Porvoolainen Arne Nyholm teki työuransa siltojen betoniraudoittajana. Hän oli arvostettu ammattilainen, joka osasi asettaa paksut harjateräksket oikeisiin kohtiin. Loppuaikoina Arne huomasi kuitenkin aikojen olevan muuttumassa. Enää ammattimiehen vaistoon ei luotettu, vaan insinöörit pitivät piirustukset itsellään ja jakoivat raudoittajalle vain määräyksiä. Eläköidyttyään Nyholm päätti vapauttaa rautansa ja kokeilla taitojaan kuvanveistäjänä. Ensimmäiseksi pihaan nousi suomenhevonen toi pihaan kiinnostuneiden ja kiittelijöiden virran. Seuraavaksi hän teki suuren hirvipatsaansa, jonka jälkeen pihamaalle syntyi vielä monta betonista metsän eläjää, ja muutakin hauskaa hän keksi. On pihassa laivakin, varsinaisen huvikeskus syvine maahan kaivettuine uima-altaineen ja kesäkeittiöineen. ”Laiva ei tarvinnut rakennuslupaa”, virnistää elämäntyöhönsä varsin tyytyväinen ITE-taiteilija. (VG)

OSKARI PAAKKANEN

1977, Helsinki

Somerolla taiteilijakodissa lapsuutensa viettänyt Oskari Paakkanen koodaa työkseen IT-alan yrityksessä, mutta vapaa-aikaa kirjavoittaa ja täyttää erittäin persoonallisten keksintöjen, mekaanisten ja kineettisten veistosten rakentaminen, piirtäminen, vesilihaiset maalaukset ja poikkeuksellinen oleilu. Paakkanen asuu ja työskentelee Helsingin Myllypurossa. (HH)

SEPPO PAJUNEN
1948, Karkkila

Seppo Pajunen teki työuran ”toppassoffa-kauppiana”, kuten hän tittelikseen mainitsee. Muuhunkin on vuosien mittaan aikaa ja intoa riittänyt; Pajunen on osallistunut moniin luovan alan harrastuksiin, näytellyt Forssan teatterissa, lähettänyt piirroksiaan ja kirjoitelmiaan kilpailuihin, muotoillut pikku patsaitakin. Nyt hän harrastaa työväenopistossa savitöitä. Taideuransa alkuna hän mainitsee alastoman naisen maalamisen isän Pobeda-auton kattoon. Kuvasta antoivat liikennepoliisitkin kiitosta. Kun työpaikan tarjonnut Sotka-yhtiö ajautui yrityssaneeraukseen, hakeutui Seppo rakennusrestauraation kursseille, vanha rakentaminen kun kiinnosti sekkin. Ensimmäisen restauroinnin harjoittelupaikan, Bengtskärin majakan kalliolle syntyi iltapuhteenä betoninen kalastajaveistos (1994). Miesporukalla tehdyllä Lapin reissulla taas syntyi *Tatiana*, puinen alaston tyttö. Nyt kodin pihaan on suunnitteilla Chaplinia esittävä puuveistos.

Lumesta hän on tuon hahmon ohikulkijoita ilahduttamaan jo kerran tehnytkin. Luomisen kipinä on ollut aina kytemässä, ja se voi ajan ja hetken olleessa oikea ryöpsähtää esiin mitä yllättävimmässä muodossa. (VG)

RISTO PELKONEN

1931, Kauniainen
Taiteilijan esittely sivulla 9.

ANNA PENTTILÄ

1991, Kirkkonummi
Taiteilijan esittely sivulla 71.

KALEVI PÄIVÄRINTA

1965, Lohja
Taiteilijan esittely sivulla 75.

RIITTA RAITALA

1956, Tuusula
Teoskuva sivulla 101.
Riitta "Romulyyli" Raitala on persoonallinen kuuden lapsen äiti, jonka halu tehdä ja ajatella asiat toisin ovat perheen kodin Villa Ketolan muokkaantumiseen upeaksi taidepihaksi ja kokonaistaideteokseksi sisältä ja ulkoa. Kierrätystavarasta, tekstiileistä ja käsitöistä syntyy teoksia ja installaatioita, joissa erilaiset elementit saavat kekseliäästi uusia muotoja ja käyttötavara muuttuu kokonaan toiseen, viitteelliseen olemukseen. Riitta Raitala on pitänyt suosittua Romulyyli-blogia ja sosiaalisen median tilejä ja ollut esillä lehdistössä ja televisiossa. Villa Ketola taidepuutarhoineen sijaitsee Tuusulan Jokelassa ja on avoinna yleisölle muutaman keran vuodessa. (HH)

LAURI RAUTAKOSKI

1935–2023, Karjalohja
Lauri Rautakoski eli äärimmäisen toimeliaan elämän, oli monissa työpaikoissa, viimeksi kaivonporaajana, mutta ehti tekemään myös pelimannin elämänuran. Taitava hanuristi tanssitti iltaisin ja viikonloppuisin kansaa

eri puolilla maata, joskus ulkomaillakin. Suuria kaloja oli jäänyt pyydykseen ja hurjia metsästysretkiäkin oli tehty, pari taloakin oli ehditty rakentaa, mutta rauhallisempia vanhuudenpäiviä hän oli vetäytynyt viettämään Karjalohjalle. Rautakosken pikkuruinen talo muistuttaa ensisilmäyksellä Hannu ja Kerttu -sadun noidan piparkakkutaloa. Kaunis valkoisena hohtava pirtti on koristeltu monin yksityiskohdin, ja ympäristöä kansoittavat kymmenet pienet ja vähän suuremmatkin veistokset ja rakennelmat. Piha on hyvin hoidettu, pensaat ja puut siisteiksi leikattu. Vaikutelma on sadunomainen, lähes epätodellinen. Suuri osa pihan teoksista on hankittu valmiina, mutta muutamat ovat peräisin Rautakosken omasta verstaasta. Hän on sahanut moottorisahalla muutaman karhun, apinan ja koirapatsaan. Suurempi sahausurakka oli savusaunan rakentaminen. Sekin on koristeltu ja oli isännän suuri ylpeys. Tienvarressa

ohikulkijoita pysäyttää kaksi kivistä laadittua hahmoa. ”Lehmän poikanen” on liikuttavan sympaattinen, mutta sen vieressä on tuimeman oloinen siivekäs hahmo: ”Peikkoenkeli”. Rautakoski kertoi naama peruslukemilla teoksen historiaa: ”Se lensi tästä yli, mutta siipi katkesi ja putosi tuonne metsän reunaan. Se kyseli että, saako se jäädä tänne? Minä sanoin, että totta kai, mutta näytin sille paikan tähän tien viereen. Tänne se itsensä raahasi ja tähän kivettyi. Tänne se rauhoittui.” Juttu päättyi vinoon hymyyn. (VG)

JUSSI RUUSULAMPI

1976, Helsinki
Teoskuva sivulla 102.
Jussi Ruusulampi on kasvanut Vantaalla graffitin ja rockmusiikin keskellä ja päätenyt opiskelemaan monia käsityö- ja kädentaitoja, joten erilaisten materiaalien käsittely, teknikat ja ominaisuudet ovat hyvin hallussa. Remonttitöiden ja rakennusten jäänteistä syntyy persoonallisia jättihönteisiä ja olentoja,

värikkäitä veistoksia, jotka ovat monella tavoin kädenjennuksia omalle kokemukselle, poparteelle ja ITE-taiteen perinteelle, jonka Ruusulampi tuntee hyvin. Persoonalliset veistokset kätkevät sisäänsä ajankuvaa ja tarinoita ja uudentavat kotimaisen ITE-taiteen genreytyvää perinnettä. (HH)

JANI ”RYBÄ” RYTKÖNEN

1979, Vantaa
Jani Rytkönen on Vantaan Hakunilasta kotoisin oleva ja siellä asuva ja työskentelevä itseoppinut taiteilija ja hakunilalaisten taidetoimintaan ja auttamiseen keskittyneen yhdistyksen puheenjohtaja ja perustaja. Hän tekee metalliveistoksia ja tussimaalauksia sekatekniikoilla. Rytkösen töissä näkyy lähiökulttuuriin, myös päihteisiin ja seksuaalisuuteen liittyvää rajuakin kuvastoa. Hän kuvittaa todellisuutta, jota yleensä emme halua nähdä. Jani Rytkösen persoonallinen kuvanjälki on vahvaa viivaa ja osin primitiivistä, geometrista kuviointia. (HH)

OLLI RÄTY

1938, Loviisa
Taiteilijan esittely sivulla 8.

PENTTI SALIN

1941, Nurmijärvi

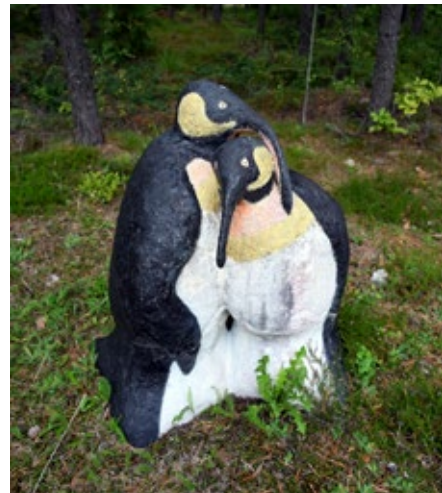

Pentti Salin on harrastanut pikkupojasta asti piirtämistä. Työura on kulunut ensiksi vaihtuvissa tehtävissä eri rakennusfirmoissa, sittemmin Nurmijärven kylät ihmisineen tulivat hyvinkin tutuiksi linja-auton ratissa. Salinin piirrosten tyyli on sukua graafikko Erkki Tantun kansanomaisille huumorikuville. Tantun tapaan on Salinkin tehnyt vauhdikkaita kuvia Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksien* tapahtumista. Suurin osa piirroksista kuvaa kuitenkin oman kylän ihmisille sattuneita koomissävyyisiä tapauksia. Ikäviäkin on Rajamäellä tapahtunut, mutta niiden muistojen taiteilija antaa painua unholaan. Salinin kuviin liittyy aina tarinaa täydentävä ja selvittävä teksti. Hän muistelee vieläkin hieman kitkerään sävyyn isänsä moittineen tekstien käyttöä: ”Sika pitää piirtää niin, ettei sitä tarvitse erikseen tekstillä kertoa.” Kyllä Salinin piirrokset näköisiä ovat, ja tarinoineen niillä on myös suuri kansankulttuurinen, jopa mikrohistoriallisen tallenteen, arvonsa. Monet ainutlaatuiset muistot kertovat siitä arkisesta Suomesta, joka on jo kadonnut kauas menneisyyteen. Salin on julkaissut piirroksistaan jo pari tuhtia opusta, mutta materiaalia olisi vaikka viiteen kirjaan. Piirrosten lisäksi Salin on tehnyt koko joukon

puuveistoksia. Monet niistä liittyvät ennen niin rakkaaseen metsästysharrastukseen. Parhaista koirista on niistäkin tehty varsin realistiset ja taidokkaat näköisveistokset. Taiteilijalla on tapana usein myös värittää veistokset esikuvansa väreihin, mikä tekee eläimistä varsin aidon näköisiä. (VG)

SANI

1964, Siuntio

Sani asuu ja työskentelee Siuntioon metsään rakennetussa talossa. Pihamaan täyttää Vילה Vanamon taidepuisto ja talon sisäpuolen maalausten ja veistosten kokoelma. Sani on neljän lapsen äiti ja koulutukseltaan yomerkonomi ja somistaja. Hän on kuitenkin omistautunut kokonaan taiteelle jo useita vuosia sitten. Pehmeiden arvojen ja eläinten ystävä järjestää myös yhteisötaidetapahtumia. (HH)

JOHANNES SETÄLÄ

1941, Lohja

Taiteilijan esittely sivulla 35.

KATI SINENMAA

1950, Helsinki

Taiteilijan esittely sivulla 13.

ELIS SINISTÖ

1912–2004, Kirkkonummi

Taiteilijan esittely sivulla 26.

ANNE STRENG

1956, Myrskylä

Anne Streng, edesmenneiden muusikko Pekka Strengin ja itseoppineen naivistikuvataiteilija Sonja Lehdon pikkusisar, on Myrskylän Kartanomäellä taiteellisessa perheessä kasvanut itseoppinut taiteilija, tarinankertoja ja kuvittaja, jonka lumoavissa töissä puiden ja lehvästöjen havina, luonto, aineettomat arvot ja hyvyys ovat vahvasti läsnä. Puutarhojen ja eläinten hoitamisen ammateissa elämänuransa tehnyt Streng on eläkeiässä palannut Myrskylän kotitaloon asumaan ja omistautunut taiteelle. (HH)

JAAKKO STICK

1972, Loviisa

Taiteilijan esittely sivulla 23.

HENRY STOOR

1951, Porvoo

Suomen liittyminen Euroopan unioniin 1995 aiheutti suomalaiselle maataloudelle unohdettua kriisin. Tilojen tulot romahtivat, kymmenettuhannet maatilat lopetettiin. Maanviljelijä Henri Stoorista kiukku teki taiteilijan. Hän muotoili satavuotiaan perintötilansa pihaan useita EU-vastaisia teoksia. Katkenneesta lapiosta ja vanhoista rukkasista tuli Hanskat nauhaan -toteemi. Vanhasta ovesta puolestaan tuli symboli kansalle annetuille perättömille lupauksille: komean oven takana on pelkkä tikkuinen umpiseinä. Puunkäkkyrän ylös kohoavat oksat olivat antautumisen ele, mutta taiteilija on valmis muuttamaan teoksen tulkintaa, kunhan se

on ajankohtaista. Antautuja muuttuu silloin unionin kaatumisen juhlijaksi. Muutakin protestoitavaa on ilmennyt: pihakivellä on suuri rautainen valkuposkihanhi, risteyksessä koronaepidemiatoihutuksen muistomerkki, portin lähellä sukupuolineutraaliutta vaatii pesukonepäinen jättiläinen ja pihasta löytyy vanhasta polkupyörästä tehty sähkögeneraattori. Se ei ole käytännöllinen vaihtoehto hirveisiin hintoihin nousseen sähkön kotitarvetuottamiseen, vaan ilmeinen protestitaideteos sek. (VG)

JARI SULKALA

1968, Espoo

Jari Sulkala teki pitkän työuran tehdaslaitosten teknisten laitteiden ylläpitotehtävissä. Pitkät päivät kuluivat koneiden alla, päällä ja joskus sisälläkin. Hän palasi usein kotiin hyvin väsyneenä ja turhautuneena. "Elämäntyöni oli täysin näkymätöntä, vuosien uurastuksesta ei jäänyt mitään näkyvää. Ympäriällä riehui pandemia ja ilmastomuut-

tos, nyt tuli vielä sota. Mieleen hiipi pelottava ajatus: mitä jos tätä maata ja maailmaa ei ehkä enää olekaan, kun kymmenen vuoden päästä pääsisin eläkkeelle." Hän päätti käyttää loppuelämänsä haluamallaan tavalla, jätti reilu vuosi sitten tehtaan taakseen ja ryhtyi taiteilijaksi. Hän osti romuttuneen moottoripyörän ja teki siitä veistoksen. Kallis laite oli syöksynyt tieltä metsään ja aloittanut muodonmuutoksen, mutta se oli vasta alkua. Sulkala huomasi pyörän osissa orgaan-

nisia muotoja. Pelkällä purkamisella ja osien paikan vaihtamisella hän loihti pyörästä loikkaavan peuran. Se sopii tekijänsä aatteen manifestiksi. Elämän suunta ja arvot ovat nyt lopullisesti toiset. Pihassa seisoo teräksestä tehty iglumainen rakennelma, juuri valmistunut. Planetaarinen muoto kätkee sisäänsä mandalan muotoon toteutetun yrttitarhan. Sulkala aikoo rakentaa pihaansa vielä yhtä ja toista, ja ehkä muutaman vuoden päästä yleisölle avautuu taidepuisto. (VG)

KNUT SUNDBERG

1940–2004, Hanko

Taiteilijan esittely sivulla 60.

JARMO SUOJÄRVI

1966, Karkkila

Taiteilijan esittely sivulla 42.

MARKKU SUSIMÄKI

1947–2009, Helsinki

Lavastajana muun muassa Suomen Kansallisoppperassa ja Kansallisteatterissa työskennelleelle Markku Susimäelle tehtiin 1990-luvun alussa sydämen ja keuhkojen siirto, jonka tuloksena hän sai kuusitoista luomisvoimaista lisävuotta. Laajaan taide- tuotantoon kuuluu niin puukaiverruksia, pieniä akvarelleja kuin valtaisia kauttaaltaan maalauskuviuituja hylkypuita. Hänen ihmis- ja eläinhalmoja vilisevät teoksensa tuntuvat sykkivän alkukantaista liikettä ja energiaa. Ne rakentuvat pinnan ornamentteista, jotka imevät katsojansa mukaan universumien syvyyksiin. (MH)

Turkin kurdi Memo Tiryaki saapui turvapaikanhakijana Suomeen vuonna 2012. Nyt hänellä on täällä menestyvä yritys ja perhe. Memo tilasi Markku Tuomiselta karhuveistoksen talonsa pihaan. Kuvassa vasemmalta Markku Tuominen, Rodi, Berivan, Awin ja isän sylissä Agit.

MARKKU TUOMINEN

1952, Nurmijärvi

Tunnetulla moottorisahan taitaja Markku Tuomisella on taskussaan jo viisi suomenmestaruutta, ja maailmanmestaruuden hän hankki Ilomantsin Karhufestivaaleilta 2017. Tuominen myös piirtää, maalaa ja tekee hiekkaveistoksia, ja syntyy teoksia jäädäkin. Töiden aiheet ovat yhtä monipuolisia.

Eläinten ja muiden tyyppillisten moottorisahaveistosten aiheiden lisäksi häneltä luontuvat myös vaativimmat muodot, kuten ihmiset ja reliefit. Moni puunveistäjä kavahtaa värejä, mutta Tuominen pitää myös niistä. Hän tekee paljon tilaustöitä. Kiinnostavimpia ovat olleet esimerkiksi eräälle kasvitarhalle viiden metrin korkeuteen viritelty haikaranpesä lintuineen ja paikalliselle

kaalinkasvattajalle tehty ukko, jolla on iso kaali käsissään. Puunveisto on kansainvälinen harrastus, ja Tuominen on vierailut ahkerasti veistotapahtumissa Baltiassa, Virossa jo 25 kertaa, ja on hän käynyt kisaillemassa Espanjassakin. Veisto on tuonut hänelle paljon hienoja reissukokemuksia ja ison joukon hyviä ystäviä niin kotimaasta kuin kauempaakin. (VG)

SIRKKA TURKKI

1946, Porvoo

Taiteilijan esittely sivulla 66.

AHTI TYYSTERI

1940–2023, Karkkila

Taiteilijan esittely sivulla 56.

BENNY UHLENIOUS

1956, Inkoo

Taiteilijan esittely sivulla 62.

PIRJO VESTERINEN

1954, Helsinki

Työläistäustainen helsinkiläinen Pirjo Vesterinen muistaa lapsuudesta hyvin kissan, joka ruttasi matot krympyyhin. Ateneumin ovet eivät lahjakkaalle taiteilijalle aueneet, ja itämaisten kielten yliopisto-opinnoista huolimatta työura kului toimistoissa. Sen jälkeen Pirjo Vesterinen on päästänyt sisäisen kissan valloilleen. Riemunkirjavuus, todelliset tunteet ja ajatukset, leikkimielisyys, vapaus, leikki ja ilo kukkivat nyt eläkkeellä vihdoin alter ego -kissahahmoissa, mätien pyhimysten, haihattelun, unien ja tosikon painajaisten maailmoissa. Kissan

oivallukset ja terävä kritiikki sitä kohtaan, miten yhteiskunnan toiminnot ja työelämä on järjestetty, naamioiden ja ahtaiden normien takaa näyttäytyvä voima, huumori ja vapaus ovat haltioittava näky Vesterisen töissä. (HH)

HENRI VIINIKANOJA

1949, Askola

Taiteilijan esittely sivulla 78.

MARIKA MADINI YLILUOMA

1972, Raasepori/Helsinki

Marika Madini Yliluoma on toimitusjohtaja ja Knipnäs-hyvinvointikeskuksen omistaja. Tammisaarella sijaitsevan entisen mielisairaalan tiloissa toimiva keskus vuokraa työhuoneita taiteilijoille ja vaihtoehtoisten tarjoajille. Yliluoma on tantraohjaaja, ja tekee seksuaalisesta kuvastosta ammentavia keramiikkaveistoksia, käyttöesineitä ja koristeita. (HH)

KIRJOITTAJAT

Arja Elovirta

Taide- ja museokeskus Sinkka, johtaja, Kerava

Veli Granö

Taiteilija, dokumentaristi, Porvoo

Minna Haveri

Lastenkulttuurikeskuksen johtaja, Hämeenlinna

Heini Heikkilä

Kartoittaja, visuaalisen kulttuurin tutkija, Helsinki

Juha Kere

Molekyyli­genetiikan professori, Karoliininen instituutti, Tukholma

Erkki Pirtola (1950–2016)

Taiteilija, kriitikko, Helsinki

Max Rynänen

Visuaalisen kulttuurin teorian vanhempi yliopistolehtori, Aalto Yliopisto, Espoo

Minna Tuuva

Kulttuurintutkija, Joensuu

Elina Vuorimies

Näyttely­amanu­essi, K. H. Renlundin museo, Kokkola

ITE-TAITEEN KARTOITUSHANKKEET JA JULKAISUT

1998–2001 *Itse tehty elämä*, valtakunnallinen peruskartoitus. Maaseudun Sivistysliitto, Kansanmusiikkisäätiö. Suomen Kulttuurirahasto. Julkaisut: *Itse Tehty Elämä ITE – DIY Lives* (2000), *ITE rajoilla* (2001), *ITE käsillä* (2003).

2002–2004 *Kansankulttuurit kohtaavat* -hanke, Varsinais-Suomi ja Viron Hiidenmaa. Someron kaupunki, Maaseudun Sivistysliitto. Interreg-rahoitus. Julkaisu: *ITE paikalla* (2004).

2004–2006 *ITE Pohjanmaalla* -hanke, **2006** *ITE Pohjois-Pohjanmaalla* -hanke, **2006–2007** *ITE jokivarsilla* -hanke. Kansanmusiikkisäätiö, Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskus ja Leader+, Pohjois-Pohjanmaan liitto. Julkaisut: *ITE lakeuksilla* (2006) ja *ITE jokivarsilla* (2008).

2005–2007 *ITE Kainuu – luovat vaihtoehdot* -esiselvitys ja -hanke. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Kainuun ELY-keskus. Julkaisu: *ITE korvessa* (2007).

2008 ja **2009–2010** *ITE Vaaroilla* -esiselvitys ja -hanke. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Pohjois-Karjalan Leader-yhdistykset. Julkaisu: *ITE vaaroilla* (2010).

2007 ja **2008–2010** *ITE esillä* ja *ITE keskellä* -hankkeet sekä uusiosoittimia esitellyt *ITE Soi & Esillä* -hanke. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Leader Viisari, Leader Vesuri. Julkaisu: *ITE keskellä* (2010).

2009–2013 *ITE Lapissa* -esiselvitys ja -hanke. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Lapin ELY-keskus, Pohjoismainen kulttuurirahasto. Julkaisu: *ITE Lapissa* (2013).

2011–2014 *ITE kaakossa* -hanke, Etelä-Karjala ja Kymenlaakso. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Kaakkois-Suomen ELY-keskus. Julkaisu: *ITE kaakossa* (2013).

2016–2017 *ITE Saimaalla* -kartoitushanke ja **2018** esittelyhanke, Etelä-Savo. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Leader Piällysmies, Leader Rajupusu. Julkaisu: *ITE Saimaalla* (2018).

2017–2018 *ITE Pirkanmaalla* -hanke. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Pirkanmaan ELY-keskus. Julkaisu: *ITE teossa* (2018).

2019–2021 *ITE Satakunnassa* -hanke ja Pyhäjärvisseudun kartoitushanke. Maaseudun Sivistysliitto: EU:n maaseuturahasto / Satakunnan Leader-yhdistykset. Julkaisu: *ITE Satakunnassa* (2021).

2020–2021 *ITE Hämeessä – omaehtoinen luovuus matkailun voimavarana* -hanke. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Hämeen ELY-keskus. Julkaisu: *Koe ITE* (2021).

2021–2022 *ITE Pohjois-Savossa – omaehtoinen luovuus matkailun voimavarana* -hanke. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahasto / Pohjois-Savon ELY-keskus. Julkaisu: *ITE poluilla* (2022).

2022–2024 *ITE Uusimaaseutu – Paikallisuuden lumovoimaa matkailuun*. Maaseudun Sivistysliitto. EU:n maaseuturahoitus / Hämeen ELY-keskus, Uudenmaan Leader-yhdistykset. Julkaisu: *ITE-taidetta Uudeltamaalta* (2024).

TEEMAJULKAISUJA

ITE hengessä (2006)

ITE Art in Finland (2011)

Pehmeä taide (2016)

Exploring – A Swiss view on Finnish ITE art / Retkiä ITE-Suomessa (2016)

ITE-taidetta Uudeltamaalta esittelee Uudenmaan alueelta löytynyttä omaperäistä nykyaikantaidetta ja sen tekijöitä.

Alueen taiteilijoita leimaa sama moninaisuus, joka on luonteenomaista myös Uudellemaalle: täällä on vauraita kaupunkeja, lähiöissä viihtyne taiteilijoinen, mutta myös laaja maaseutu ja rannikko pienine kylineen ja perinteisine ITE-taiteilijapersoonineen.

Uudenmaan ITE-taide piirtää kuvaa visuaalisen kulttuurimme muutoksen suunnasta mutta on myös todiste taiteen syvimpien sisältöjen pysyvyydestä. Globalisoituvan ja samankaltaistuvan visuaalisen kulttuurin suomalaiset vastarannankiisket elävät ja voivat täällä edelleen hyvin. Tämä kirja kertoo heidän tarinoitaan.